

Kazalo

Sodobnost 6

junij 2016

Uvodnik

Ksenija Kvas: (Pre)živeti 663

Mnenja, izkušnje, vizije

dr. Blaž Podlesnik: Kristalne osamljenosti

Lojzeta Kovačiča 674

Robert Kuret: Obožujte me! 685

Pogovori s sodobniki

Simona Kopinšek s »sončnico na rami« 696

Sodobna slovenska poezija

Barbara Pogačnik: Alica v deželi plaščev 711

Matej Krajnc: Tišina je odpisala dolgove 723

Simona Solina: Ostaline 728

Sodobna slovenska proza

Milan Petek Levokov: Vlaki za Mumbaj 736

Majda Arnhauer Subašič: Spomin ognja 743

Tuja obzorja

Dennis Nurkse: Pesmi 750

Sodobni slovenski potopis

Maja Cimerman Sitar: Naslednja postaja:

Williamsburg, Brooklyn 756

Peter Zupanc: Pot v Mile 762

Alternativna misel

770 *Davorin Lenko*: Zapiski o black metalu

Sprehodi po knjižnem trgu

- 782 Štefan Kardoš: Veter in odmev
(*Lucija Stepančič*)
- Emil Filipčič: Serafa s Šarhove 2
786 (*Aljaž Krivec*)
- Milan Dekleva: Telo iz črk. Roman o Almi
790 (*Ana Geršak*)
- 793 Goran Vojnović: Figa (*Ana Schnabl*)
- Matjaž Pikalo: Rekla si, da hočeš
797 (*Martina Potisk*)

Mlada Sodobnost

- Milan Dekleva: Menjalnica sanj
801 (*Anja Radaljac*)
- Miha Mazzini: Zvezde vabijo
805 (*Maša Oliver*)

Gledališki dnevnik

808 *Matej Bogataj*: Elite pri petju in plesu

Ksenija Kvas (Pre)živeti

Včeraj me je doletela vest, da je prijateljica prejela odpoved rednega delovnega razmerja. Bila je v pisarni, sredi dela za nedoločen čas, ko je na vrata potrkal sodni vročevalec. Po triindvajsetih letih združevanja dela in sredstev, kakor se je temu pred dobrega četrto stoletja reklo, se ji je firma, tej se je zavezala z dušo in srcem, trajno zahvalila za sodelovanje. Ko bi se ji vsaj! Tako pa je v obrazložitvi naveden razlog, ki niti ni posloven. Iz trte ga je zvil nekdo, ki za ljubi kruhek sestavlja odpovedi. Presneto pazi, da je vse po črki zakona – da, tudi njemu so nemara šteti delovni dnevi –, in sestavi nekaj takega: “Po skrbnem pregledu je bilo ugotovljeno ...”, da je delu, ki so ga doslej opravljali trije, poslej kos eden, in da ta eden ni ona.

Kdaj pa kdaj sva imeli navado iti na sprehod – imenovali sva ga anti-stresna terapija – in ne enkrat mi je potožila, kako ji zdaj ta, zdaj oni grozi, ker vestno in predano dela. Ker ne molči, marveč ozvoči. Kaže s prstom na posle, sprte z zdravo pametjo, saj žagajo vejo, na kateri vsi ždimo. Podčrta, da se je pri tem obšlo zakone in se jih je pri onem brezsravno, po buldožersko povozilo. Zmerljivke je preslišala, žuganja prenašala, grožnje s sodiščem in odpovedjo pa ji, sprehodi gor ali dol, čedalje pogosteje niso dale spati. Ima otroka, ki vsak dan rabita več kot streho nad glavo in makarone z ničimer na krožniku. Preden so ji moža postavili na cesto, je odmahnila z roko, ko ji je kdo na srce dobronamerno polagal “pazi, kaj delaš,” potem nič več. Zavedajoč se svoje ranljivosti si jih je vzela k sebi,

zamišljeno molčala in se zazrla v dalj. Mož zadnje tri leta odkriva lepote in krasote samostojnega podjetništva. Saj ne, da ne bi imel dela. Tega ima čez glavo! Samo plačila niso redna ali pa jih sploh ni. Država se požvižga, ali je bil izstavljen račun res poravnan, od vsakega terja svoj delež. Prijazna zdravnica mu med merjenjem krvnega tlaka vedno znova toplo priporoča dnevni odmerek pomirjeval in uspaval, ki ga on vztrajno zavrača. Do kdaj? Zakaj? Komu mar?

Včeraj smo te rabili, si s tvojim znojem in krvjo polnili žepe, danes nič več, ker je nekdo svoj znoj in kri voljan prodati pod ceno. Koliko jih pokonci drži samo še strah? Večji kot je delež, večja je priložnost, da si peščica s finančno velemočjo mane roke. Ovce se postriže, volno proda, jagenjčke zakolje in proda, še govno in kadavri pridejo prav – več gnoja pomeni več trave, več paše in več drobnice. Vsak ve, da se svet ne bo kar na lepem ustavil, marsikdo pa trepeta pred tem, da bo na naslednji postaji prisiljen izstopiti. Vseeno je, ali ga bo odneslo na rob ali bo pahnjjen čezenj. Pazi, kaj delaš, sicer ti sledi nagrada ali gorje. Pazi, kaj delaš, sicer boš postavljen na tir, ki ga nisi ne položil ne snoval. Zlepa ali zgrda, s sladkimi besedami ali z bičem. Obljubljajo ti gradove v oblakih, kažejo korenček, strašijo te, ti vzbujajo krivdo, te zavračajo ali odpišejo. Tako je bilo, je in bo. Zapiši si za uho, nastavi hrbet. Stisni zobe, zavihaj rokave, pljuni v dlani. Napni možgane, vendar predvsem za tuje dobro, sicer bodo tebi in tvojim, za katere ti je mar, spod nog spodmahnjena tla. Potrpi, samo še malo, pa ne boš več vprežna živina, ampak boš pripuščen k temu, da postaneš eden njenih gospodarjev. Seveda. Valpet je eden na sto, birič eden na tisoč, tudi potrebe po janičarjih so omejene.

“Kšeft dela dnar, delo pa pukl,” je govoril stari oče. Ko je *kšeftal* na sejmih in od vrat do vrat, je stara mama sebe in vse druge pri hiši, od najmlajšega do najstarejšega, od jutra do večera, na petek in svetek, priganjala k delu na kmetiji z besedami: “Čič, čič ne da nič, aj, aj še pa maj.” Da je imel stari oče kaj prodati, kadar prekupčevanje ni šlo ali je z njim več izgubil, kot zaslužil. Da je bilo kaj v usta dati, ker je stara mama dobro vedela, da prazna vreča ne stoji pokonci. Za preživetje je bilo, a vseeno so otroci takoj, ko so le lahko in ko so imeli kam, drug za drugim odšli od doma. Najbrž jim je šlo do kosti, ko je stari oče delil drobtinice in hrulil: “Molči! Čigav kruh ješ?!”

Kako naj pri zdravi pameti in brez kančka slabe vesti podpiram pravno državo, ki ji zakone pišejo onkraj njenih meja pod taktirko mednarodnih korporacij? Že davno ne gre več za kavo, pralni prašek, kavbojke, boljši avto v garaži in večjo hišo, ampak za golo preživetje, preživetje naših otrok in vnukov. Gospodarjem sveta so bile naše tovarne in kmetije trn v peti.

Kako ne bi bile, ko so njihove bruhale in še zmeraj bruhajo presežke, ki jim jih je škoda pognati v zrak, saj od tega zanje ni dobička. Obljube, o, sladke obljube, kako požrešno smo jih pogoltnili! Kaj boš z vrabcem v roki, na strehi je golob, ki komaj čaka, da ti zleti na dlan. Na izvolite smo mat' kurje glavo položili na tnalno. Reva bezlja naokoli, mi pa se sprašujemo, s čigavo krvjo smo podpisali pakt s hudičem. Tovarne so pozaprte in razprodane, kmetije pozidane z marketi ali puščene vnemar, sosed sosedu iz rok puli vrabca. Drug na drugega kažemo s prstom, kdo je bolj kriv, kdo je po večji krivici lačen, gasimo požar, ki smo si ga pustili podtakniti. Tako čez palec je bila leta 1991 kokoška težka enainosemdeset milijard evrov, leta 2015, oskubljena povprek in počez, poglodana od znotraj in od zunaj, samo deset milijard.

Iz puntarske "le vkup, le vkup, uboga gmajna" in Kajuhove "res je, tovariš, sam si revna ničla, in vendar ni brez ničel milijonov" moke ne more biti kruha. Gmajna je uboga, ničel kakor listja in trave, upora od nikoder. Ni zedinjenosti niti za to, da bi za preživetje po glavi na dan zahtevali evro ali dva več. Toliko so nam gospodarji pripravljeni plačati za to, da ne zganjamo kravala, ki bi ga utegnil kdo v širnem svetu videti in posnemati. Stara mama je bila modra. Dobro je vedela, da prazna vreča ne stoji pokonci. Pokončnost, kakopak, ni zgolj telesna, temveč tudi duševna. Manj kakor imaš za pod zob, bolj si kilav in ranljiv, prej se zlomiš, poklekneš, skriješ v mišjo luknjo in se pokriješ čez glavo. Zadovoljen si, da ti je za trenutek ali dva omogočeno s pomočjo pomirjeval ali žganja pozabiti, kje si in kako životariš. Češka dekleta se prodajajo ob cesti, romunski mladeniči prodajajo ledvice, naši mladi brez zvez in znanstev so brezposelni ali prekercerji. Samostojni podjetniki, pardon, socialni primeri. Najbolj bistri in iznajdljivi so raztepeni po svetu, vdinjajo se za hlapce in deklice. Razmislek me boli in para. Življenje danes je smešno poceni. Naboj je, odvisno od kalibra, od nekaj deset centov do nekaj evrov. Nemški starši lahko svojemu bolnemu otroku na črnem trgu kupijo ledvico za 50.000 evrov. Oni, ki si jo je dal izrezati, je presrečen, če mu je zanjo nekje, Evropi za hrbotom, odšteti par tisočakov.

Črni ali beli, vseeno, samo da je prosti. Za zajtrk, kosilo in večerjo po-
užij pravljico o krasnem lepem trgu, na katerega lahko vsak prosto vstopa. Prouči ponudbo in povpraševanje, cepec! Sanjaj. Pa kaj, če so bile tovarne pozaprte, kmetije skrčene do ohišnic, sanjaj, s pravo idejo ti bo sekira padla v med. Nina nana, muca sita in zaspana. Ko se boš predramila, bo že prepozno. Ko si s tačkami oči pomaneš, ne boš izstopila v žepni Švici. Izstopna postaja je kolonija, ki ni tretji svet za devetimi gorami in devetimi

vodami, temveč pred tvojim pragom. Nina nana, muca malo manj sita in manj zaspana. Sanjaj, za drobiž kupuj kavbojke, sešite tam daleč proč, kjer se tolče revščina z evrom na teden. Sanjaj in kupuj, dokler imaš s čim, da je lahko tebi in tvojim potomcem vzeto, kar je ostalo. Najprej les in voda. Ne samo poceni delo in pamet od tebe rojenih, ampak njihovo meso, prostor pod soncem, naposled pravica do prihodnosti tvojih nerojenih. Sanjaš – o, kako lepo! – nič ne slišiš, nič ne vidiš. Niti za ped pred svojim nosom in drugače sploh ne more biti, ko si iz tega, kar je za tvojim hrbtom, bore malo izluščil, se čisto malo naučil. Za nameček ti manjka znanja, moči in volje stopiti čez meje svoje dežele in preveriti, kakšna je od zunaj videti tebi in onim z nepresahljivimi apetiti.

Kdor ne razume, kje je, od kod je prišel in kam je namenjen – po Freudu je izguba stika z resničnostjo eno prvih meril norosti, neprištevnosti –, je malo verjetno cel. Najmanj, kar bi ga moralo doleteti, je to, da bi mu narod onemogočil voditi. Prodana duša, ki ji je za njen blagor več, kakor ji je za narodovega, ne bi smela vladati. Najmanj, kar si narod ne bi smel dovoliti, je ustoličiti celega, ki ga gospodarji sveta prek svojih vazalov držijo za jajca. Narod ne bi smel pristati na to, da mu ustoličenega takoj, ko se posede na knežji kamen, skopijo. Vsi, brez izjeme, bi morali najprej ustoličenega budno in modro izbrati in za njim, brez izjeme, ko bi bilo treba, na ulicah in trgih, v podporo stati. In treba bi bilo, in to ne enkrat, kajti gospodarji ne postavajo naokrog križem rok, ko jim kdo skubi dobiček in drugim daje zgled, da je to sploh mogoče. Socialni mir je blago in je na prodaj. Socialni nemir se da celo izvoziti. Tudi v državah blaginje kaka petina životari v mraku in sanja o življenju na svetlobi. Za živež prosjači vbogajme in ima piškavo zdravstveno zavarovanje.

Ko izčrpaš prihranke, ko pristaneš na beraški palici in ti je bila vera vase skoraj do zadnjega izpita – iskal si službo na vseh koncih in krajih, se skliceval na svoje znanje, delo in izkušnje ter uvidel, da bi bilo nemara boljše, če bi našteto zamolčal, kar zatajil –, je prvi refleks materi zlesti v krilo, drugi se žlahti obesiti na grbo. Dokler ne zmoreš niti tega, da bi samemu sebi brez občasnega utapljanja v umetno izzvani pozabi lizal rane, je to najmanjše zlo, prepotrebna bergla. Pride pa dan, ko si je za preživetje treba prešteti kosti, si otresti prah in vstati, se postaviti na noge, če ne v prvem, pa v desetem poskusu. Drži, da te okrepi, kar te ne ubije, vendar velja tudi, da te ugonobi, kar te ne okrepi.

Nihče ti ne bo nazaj dal, ti sam na pladnju ponujal, kar si mu bil pred tem sam od sebe, iz nevednosti, pohlepa po več in boljšem, strahu pred hujšim ali iz prostodušne lahkomišelnosti dal. “Dano je v črno zemljo zakopano,”

je govorila moja stara mama. Krivično se mi je zdelo, da mi ni bilo nikoli in nikdar dovoljeno premisliti si. Nič ni pomagalo, če sem milo prosila, cvilila in tulila, moledovala, se skušala z resnicami ali lažmi prikupiti, odkupiti, nekako jo pripraviti do tega, da se me usmili. Če sem se nadnjo togotno spravila s peščicami, sem bila odrinjena. Blago, vendar zanesljivo in po pravilu. Bila je neomajna. Danes, ko je že davno pod rušo, sem ji za strogo šolo hvaležna. Naučila me je zavedati se in razumeti, kaj mi je na voljo, od reči, veččin, izkušenj do znanj, in to spoštovati, s tem po pameti in srcu ravnati, kajti nič mi ne pripada samo po sebi niti enkrat za vselej.

Za nameček me je naučila, da ni vrnitve, kajti po toči zvoniti je pač prepozno. Nobene koristi ni od tega, da se sesedeš v kupček nesreče, med ihtenjem in bentenjem stuhtaš, da bi čebula, če ne bi če imela, bila bula. Si, kjer si, takšen, kakršen si, naj ti je to všeč ali ne. Uboga para, ki jo lahko črtiš ali imaš rad. Če se ti smili, si izgubljen in pogubljen. Bolje, da se čez tebe takoj naredi križ, sicer boš za seboj v brezno zvlekel še koga. Svet je, kakršen je, in se vrti naprej, ne nazaj. Ko nimaš več kaj izgubiti, lahko iz vkup napraskanih preostankov ljubezni do sebe in samospoštovanja vendarle zbereš moči za to, da z dna odlepiš oči in se ozreš naokoli. Tedaj utegneš spoznati, da nisi sam. Revežev – kot si sam in večjih – je za svetovno morje, na blizu in daleč, do koder ti seže pogled. Ni ti lahko razumeti in težko ti je sprejeti, a vendar je zgolj od tebe odvisno, čemu boš namenil poslednje moči. Ni vseeno, kako in s čim si boš dušo privezal, kako srce pogrel in duha zvedril. Tvoja izbira z izbirami drugih kroji prihodnost sodobnikov in zanamcev, sedanjih in prihodnjih Zemljanov. Hočeš nočeš je odgovornost na tvojih plečih. Ne zmanjša se niti tedaj, ko te neznatnost lastne moči zgrozi, lasten strah pa hromi. O, ko bi ne vedel! Potem ne bi stokal in pokal, ker ne bi bilo ničesar, kar bi hotel, a ne mogel pozabiti. Zbudi se, strezni, ni vrnitve.

Gospodarji sveta niso po kisli juhi priplavali in niso od včeraj. Umno delijo in vladajo. Ubirajo prave strune, ker so jim oni, ki so naštudirali, kako se to dela, za mastno plačilo razložili, na katero vižo gre lahkomišelnih zaspane na limanice, kako je treba gosti, da bo živina po svoji volji drvela v zakol. Spavaj detece, kaj ti bodo šole, spavaj, svoje otroke vzredi v bednike, zasvojenke in razvajene mevže. Prav takšne rabimo, da z njimi laže pometamo. "Da, mi lahko," je s prešernim nasmehom na licih in iskrami v očeh rožice sadil Barack Obama. Samo leta 2012 je bojda njegova predsedniška kampanja, odvisno, katere vire vzamete za merodajne, stala okroglo milijardo zelencev. Tisti, ki so jih vzeli iz svojega žepa, so si prekleto dobro izračunali, da se jim bo tak strošek za oglase in druge ropotije splačal. Tisoč

milijonov za to, da si postavljen za prvega moža države, katere vsak peti državljan se v 21. stoletju priduša, da se Sonce vrti okoli Zemlje.

Vse pod nebesnim svodom je mogoče uporabiti in zlorabiti. Vsako reč, rastlino, žival in vsakega človeka. Vse, kar te dela človeka, je mogoče uporabiti in zlorabiti. Ne laži si, da si kaj na boljšem, ne slepi se, da si za troho boljši, ker še nisi tako zlakotnjen, da bi bil voljan nad bližnjega dvigniti roko, za hlebec kruha ali pest riža prodati bodisi sebe bodisi svoje. V tebi vseeno najbrž čepi neizmerna glad. Če ne po obilju, pa po sreči ali ljubezni. Dokler so nenasitne lakote v tebi, dokler se jih niti ne zavedaš, kaj šele, da bi jih imel na povodcu, se pustiš zlorabljeni drugim, si oprostiš zlorabljeni druge. Zadnje ne velja, če pripadaš brigadi brez moralnih. Pri tebi pihanje na vest nima kaj razžareti. Zate in samo zate, tako verjameš in po tem živiš, svet stoji in se okoli tebe vrti. Zate je vsak drugi iz mesa in krvi stvar, ki ti mogoče prav pride. Ko ti več ne služi, ga zavržeš. Ne veš, da sočloveka boli, njegova bolečina te ne gane in ne premakne. Vsled tega zlahka sprejmeš odločitve z nezanemarljivo kolateralno škodo v rečeh, rastlinah, živalih in ljudeh, ki bi moralnega spravile v grob, nemoralnega pa – danes še, jutri ne več? – za zapaha.

Pamet v roke, kamor je šel bik, ni treba, da gre še štrik, bi začela rohneti moja stara mama, če bi bila živa in bi ji tarnala o zdajšnji slovenski muki, gospodarski, politični in ne vem vse kateri krizi. Na svojem puklu je čez vodo žejnega nesla vsakega hudiča in vse njegove mlade. Ni samo iz rokava stresala ljudskih modrosti, marveč jih je, če obstoječe po njeni pameti voza, ki je obtičal v blatu, ne bi iz njega izvlekle, tudi prekovala. Kar vidim jo, kako ji vse na dolgo in široko razlagam, ona pa me spod obrvi prodorno, rahlo nestrpno, kdaj neki bom končala, gleda. Voz tiči v blatu, bi strnila moje govorance preverjajoč, ali me je prav razumela. Sploh je ne bi zanimalo, kdo je kriv, da je tam, kjer je – vedenje o tem voza ne bi niti malo premaknilo –, bi pa me natančno preizprašala o vozu in vsem, kar je na njem. O globini blata, o tem, ali ima kaj protja ali česa drugega pri roki, kar bi lahko vrgla v blato kolesom v oporo. Koliko ljudi ji je na voljo, ali lahko na pomoč pokliče koga s svežo volovsko vprego. Šele ko bi presodila, da razume, v čem je problem, bi stuhtala rešitev zanj in bi brez obotavljanja svojeročno naredila ali vkup z drugimi pomagala narediti, kar bi bilo treba storiti, da bi se voz spet znašel na trdnih tleh. Strankarske in druge zdrahe bi odrinila na stran, ker bolj, kakor drek mešaš, bolj smrdi, čeprav to ne pomeni, da si med iskanjem rešitve ali reševanjem ne bi pustila kaj povedati in dopovedati, saj vendar več glav več ve.

Vsi skupaj si moramo natočiti čistega vina, vsak zase ga mora popiti. “Stiska je prvi korak na poti k resnici,” je pel Byron. Vsak buden, trezen in

cel, ki si dovoli, da mu srce, pamet in volja sežejo do sedem rodov nazaj in do sedem rodov naprej, šteje. Tam, kjer je, takšen, kakršen je, je nepogrešljiv in nezamenljiv, ker v srč pozna svoje in tuje lakote. Ker s tem, ko ima svoje na vajejih, pripomore obrzdati tuje. Ker ve in razume, da si nekaterih ne poteši niti z goro zlata.

Kokoška je samostojna in socialna samo na papirju. Leta 2015 je za poravnavo obresti na javni dolg iz državne blagajne šla kaka poldruga milijarda evrov. Za ta denar bi lahko nekdo kupil poldrugo desetino dežele! Samooskrba s hrano strmoglavlja. Pred desetletjem je bilo masla za izvoz, danes se polovica masla, ki se ga pri nas na kruh namaže, uvozi. Sladkorja se je pred osamosvojitvijo nakristaliziralo toliko, da ga je bilo vsakemu Slovincu čez glavo, danes se ga niti toliko ne, kolikor je za nohtom črnega. Celo pri nuji ali modni muhi, odvisno, s katerega konca kdo gleda, ekološko pridelanih živilih, Slovenija ni samozadostna. Štiri petine ekološko pridelanih živil, ki jih prebavljajo slovenski želodci, ne zraste in se ne vzredi na slovenski grudi. Vojska brezposelnih šteje 117.000 duš, prej katero več kakor manj, saj vendar obstaja laž, prekleta laž in statistika. V rokah držimo samo še štrik, za kaj ga bomo porabili? Mar ga bo Slovenec Slovincu dal okoli vratu in zategnil zanko? Ali ga zvezal okoli nog in gnal v suženjsko odvisnost od kolonialnih metropol?

Recimo bobu bob, vzvodi sodobnega sveta so v rokah nosilcev finančne moči. Nosilci politične moči so kupljivi in podkupljivi, v večini zvesto, nekateri celo nevede in nehote, služijo gospodarjem. Tudi oni, katerih moč temelji na znanju, družboslovnem ali naravoslovnem, vseeno, so kupljivi in podkupljivi, v večini služijo gospodarjem, nekateri, se ve, tudi nevede in nehote. Ne politiku ne znanstveniku ne komu drugemu ni skrivljen las na glavi do dne, do katerega je njegova moč tako zanemarljivo majhna, da ne more škoditi interesu gospodarjev. Ko gre čez rob, gospodarji prek zvestih služabnikov poskrbijo, da njegova moč čim prej usahne pod rob. Najprej ga udarijo po karieri, nato mu zmanjšajo dostop do virov preživetja, na koncu, če res ne gre drugače, mu vzamejo življenje.

Kolikor mi je mogoče razbrati, interes gospodarjev ni kakovostno življenje sedmih – osmih? – milijard trenutno živečih. Ni gospodarno upravljanje z naravnimi viri, zaradi katerega bo planet čez stoletje brez opustošenja narave mogel preživljati še kaki dve milijardi ljudi za povrh. Pretiravam, če napišem, da milijonu gospode milijarda slug pokornih zadostuje? Naredite nam ta svet, da bo nam in našim potomcem v zabavo! Plačani ste za to, da razpihujete nevednost, širite umetno vzbujeno omamo in pozabo, da drug drugega počasi ali na hitro pokončate, ne za to, da širite vednost,

kikirikate budnico in se plodite. Vi si kar skačite v lase, drug drugemu lažite in kradite – bo za nas več ostalo.

Zakoni narave in družbe veljajo v majhnem in v velikem. Vse se odvija v ciklih, ravnovesje se prevesi v neravnovesje, iz katerega vznikne neko novo ravnovesje. Naivno je pričakovati, da se zmore množica skromnih moči čez noč složno sestaviti v premoč nad velemočjo domačih in tujih finančnih elit. In vendar, ali to pomeni, da si lahko vsak zase privoščiči razkošje v zakotju, po zgledu prasesalcev, bogaproseč čakati na meteorit, ki bo proč pomedel dinosavre? Po zgodovinskem nauku je vedno nekdo nekje naredil prvi korak, čeprav mu je bil težji od drugega in vseh naslednjih.

Po modrosti starih staršev se začne s tem, da ima vsak svoj kos kruha. V kaj vložiti moči, da bo vsak sit in bo pokonci stal? Po ekoloških standardih lahko na dveh arih zemlje zraste toliko, da so ena odrasla lačna usta sita čez celo leto. Subvencije v ekološke kmetije bi se lahko obnesle. V duhu trajnostnega razvoja in z uporabo čiste tehnologije je mogoče hiše, šole in druge stavbe, zasebne in javne, ogrevati z lesnimi sekanci. Zbirati in reciklirati odpadke. Je mogoče zakone in razne uredbe prekrojiti tako, da se na potokih, kjer so včasih stale žage, postavijo majhne hidroelektrarne? Če se toplotno izolira vse energijsko potratne stavbe, imajo vsi brezposelni zidarji desetletje vrh glave dela. Zakaj se ne da v medicinske namene pridelovati in predelovati konoplje?

Navezanost na metropolo za žitje novo nastajajoče kolonije ni hudo boleča, dokler podrejena ekonomija svoje naravne vire sicer usmeri v proizvodnjo blaga, ki ga metropola nima v obilju, vendar tega ne dela za vsako ceno in ne brez omejitev. Meja je nespodjedanje samooskrbe s hrano in drugimi življenjskimi potrebščinami. Tako si pridobi nekaj časa. Je na prepihu, toda laže kljubuje vetru. Ekološke kmetije so v manjšini, zdravilišča, v katerih zdravniki in zdravilci premožnim vračajo nekdanjo lepoto in izgubljeno zdravje, redko posejana ... Je Slovenija ta vlak zamudila? Vrag odnese šalo, ko se navezanost prevesi v odvisnost od metropole. Neprivilegirani prebivalci kolonije se drug z drugim bijejo za življenjske potrebščine, te so večinoma uvožene iz metropole in krepko preplačane, za mizerno plačilo v nemogočih razmerah vkup spravljajo (pol)izdelke in surovine, ki se jih izvaža v metropolo in v njene druge kolonije, in to po zmeraj nižji ceni. Privilegirani prebivalci kolonij, njeni navidezni vladarji za ohranjanje državnega aparata, gospodarstva, šolstva in zdravstva najemajo posojila, ki odvisnost z leti in desetletji poglobijo. Najprej zmanjka za kulturo, nazadnje za vojsko in policijo. Se Slovenija ziblje v tem čolnu?

Včasih si dovolim sanjati pri belem dnevu. V mojih sanjah ima vsak svoj kos kruha, skromne moči sešteva in množi z močmi drugih. Prosto deli

svoje izkušnje, znanje in veščine. Vse se da uporabiti in zlorabiti, zakaj bi svetovno medmrežje bilo izjema, kje piše, da morajo klepetalnice biti bruhalnice žolča in mlatilnice prazne slame? Na družbenih portalih sodelujoči drug drugega prehitevajo v zamislih, dejanjih in zgledih, kako se postaviti na noge, na njih obstati in shoditi. Vsi skupaj in vsak zase. Stavke, množične odsotnosti z dela, bojkoti blaga, množične odsotnosti iz trgovin so na dnevnem redu, njihovi cilji so vnaprej dogovorjeni in poenoteni, legitimni in smotrni. Toliko časa strižejo peruti domačim in tujim zlorabljevalcem finančne, politične ali katere druge moči, dokler ti ne začnejo misliti in ravnati socialno in trajnostno. Vsak morda res nima ducata hlač, ampak tiste dvoje, od katerih so ene sveže oprane v omari, druge pa na zadnjici, so iz naravnih, trpežnih materialov, mu stojijo kot ulite, so prišle v njegovo uporabo po načelih pravične trgovine in jih je mogoče, ko se iztrošijo, reciklirati ali naravno razgraditi. V mojih sanjah je moč nikogaršnja in je od vseh. Nihče je ne dobi v rabo sam po sebi niti enkrat za vselej. Da, z vsem žitjem in bitjem sanjam konec sveta, v kakršnem živimo.

Morda se motim, rišem tukaj preveč in tam premalo, ne gledam iz vseh zornih kotov in ne vidim vseh poti od včeraj do danes in od danes do jutri. Mogoče ni vse čisto tako, kot se mi je zapisalo, a vendar je nekaj na tem. Živimo v zanimivih časih. Presneto vrednih razmisleka, razčlenjevanja, javnih razprav in smelih dejanj. Brez natikanja rožnatih očal, kolebanja, blatenja, podtikanja, pribijanja na križ, delitve na mi in oni, brez obtožb, da so vsi, ki niso z nami, proti nam.

Cesar je gol, večidel podložnikov golih in bosih. Vidiš? Kaj storiš? Zmoreš videti samo narobe svet, ne pa tudi, kako ga soustvarjaš? Nihče si ne more umiti rok zgolj s tem, da v drugem išče in najde krivca. Vsak ima krvave roke. Ni nedolžnih. Vsak je odgovoren zase in za narobe svet. Kdor sanja konec sveta, kakršen je danes, mora najprej sanjati smrt človeka, kakršen je danes on sam. Le kdor si namreč dodobra ogleda dno svojega srca in svoje glave, je opolnomočen in poklican, da preroben začne graditi drugačen svet. Zase in za druge. Tam, kjer je. Takrat, ko je. V majhnem in velikem, z vsako mislijo in z vsakim (ne)dejanjem.

V rosnih letih mi je bil vrtljak dolgo prijetna zabava. Ni bil čisto pravi. Po udarniško ga je naredil hišnik, da bi otroci imeli kaj početi in ne bi zganjali neumnosti. Za veselico se je bilo treba povzpeti na okroglo leseno ploščad s premerom poldrugega metra in se oprijeti enega izmed štirih kovinskih

ročajev, tako pritrjenih nanjo, da je bilo od daleč videti, kakor da na njej preži ogromen železen pajek. Če si bil sam, si z eno nogo stopil na vrtiljak, zagrabil žverco, z drugo nogo pa si se, kolikor hitro ti je bilo drago, poganjal v krog, oponašajoč vožnjo s skirojem. Če si imel družbo, je bilo več izbir, vendar tudi tveganj. Eni so se vozili v krog, drugi so jih bolj ali manj zložno poganjali. Več kakor nas je bilo, večja je bila verjetnost, da bodo poganjalci, nestrpni, kdaj bodo prišli na vrsto, tako močno potiskali, da so izbranci na igralu že po treh ali štirih vrtljajih podlegli sredobežni sili in pocepali na vse strani. Bilo je smeha, toda tudi brez števila bušk in modric. Nobena, ne moja ne tuja, čeprav so vse bolele, me ni odvrnila od vrtiljaka. Ta se mi je zameril šele, ko mi je hišnikov sin, medtem ko sem si v solzah gladila krvaveče koleno, zabrusil: "Prav ti je, kaj se pa nisi držala!" Žgalo je kot hudič, nogavice so bile strgane, zaradi česar sem vedela, da jih bom slišala, a še bolj je peklilo, da nisem bila jaz nič kriva. On je bil! Premočno je gnal. Z verigo prikovanega bi spodneslo in odneslo! Zame je bilo vsega lepega pri priči konec, za druge čez čas, ko ni bilo več izbire. Hišniku je bilo naročeno, da mora igralo razstaviti in pospraviti. Buške in modrice so eno, zlomljeni udi drugo, je na sestanku hišnega sveta svojo zahtevo utemeljil sosed, čigar hči se je pri padcu z igrala grdo polomila. Vsi prisotni so v en glas prikimali. Kjer je stal vrtiljak, je hišnik na lastno pobudo posadil češnjo, da bodo imeli otroci po čem plezati in kaj zobati. Z žaganjem in obrezovanjem ji je pomagal zrasti v mogočno pritlikavko. Da ne bi kateri z nje padel in se razbil.

Od mojega srca, pameti in volje je odvisno, ali bom zgodbo kdaj ponovila in v kateri vlogi. Bolj kakor razumem, iz kakšnega testa sem, kakšni so moji vzgibi, iz katerih upov in strahov – zaradi njih sploh pristanem na eno izmed njih, druge pa zavračam – so porojeni, svobodnejša je lahko moja naslednja izbira, bolj širokogrudna je in modra. Na življenjskih križpotjih se motrim v luči vrtiljaka. Ta mi je prispodoba za tovarne, kmetije, šole, trgovine, sodišča, lunaparke, za vse, v kar ljudje vstopamo, da bi dobili železo in potrebno – delo, zaslužek, znanje, reči, pravico za storjeno krivico ali razvedrilo. Dokler je komu mogoče zlepa služiti za zložno življenje, mu je vlogo hišnikovega sina mogoče na daleč obsojati in zavračati. Daleč od oči, daleč od srca. Tisti, komur vloga prekerca, študenta, upokojenca ali, če se ozrem onstran slovenskega plota, reveža, ki prodaja ali svojo ledvico ali svojega otroka, ni več tuja, pa ima odgovornost, da se pred vsakim korakom preizpraša, kaj v njem mu jo narekuje. Ali vzgib izvira iz upov ali strahov, iz nezajezenih želja, iz resničnih ali lažno vzbujenih potreb? Vsako dejanje, narejeno predvsem njemu v korist in zlasti v tujo škodo, ni zgolj

moralno sporno. Je prava kraja, katere žrtev so mnogi zdajšnji in prihodnji Zemljani. Pomeni rop, katerega plen je prihodnost planeta. Modro-zelene frnikole v prostranem vesolju, ki med mnogimi drugimi gostí bitje vrste misleči človek. Svet je namreč tudi en tak velik vrtiljak, hišnik na njem pa meni čedalje ljubši junak, nemara edini pravi – ponižni sluga Življenja.

**Mnenja,
izkušnje, vizije**

dr. Blaž Podlesnik

Kristalne osamljenosti Lojzeta Kovačiča

*Takega me je ustvaril Bog.
(V. Rozanov)*

*Takega me je naredil Nevemkdo.
(L. Kovačič)*

Pričujoč zapis je predvsem zapis bralca, torej zapis, v katerega sem poskušal preleti svojo bralsko izkušnjo in nekaj, kar pozna vsak bralec – tisto neustavljivo željo, da ko prebere nekaj res pretresljivega, pogleda čez rob knjige in človeku poleg sebe navdušeno reče: “Poslušaj tole ...” Obenem je to zapis, ki ob predstavitvi recepcijske izkušnje postavlja tudi pomembno vprašanje, na katero bi morala poskušati odgovoriti slovenska literarna veda z natančnejšo analizo besedilnih ozadij Kovačičeve desetletje in pol stare uspešnice *Kristalni čas*.

Branja in prebiranja

Naključje ali ne, nekatere stvari se pač zgodijo, in tako sta se v nahrbtniku ob kremi za sončenje in brisači znašli dve knjigi, za kateri se je kasneje

26-članska strokovna žirija je Lojzetu Kovačiču za roman *Kristalni čas* pred kratkim prisodila srebrnega kresnika. Že leta 2004 je dr. Blaž Podlesnik, danes docent na Katedri za rusko književnost na ljubljanski Filozofski fakulteti, v Sodobnosti opozoril na nekaj nenavadnih posebnosti v zvezi s tem romanom.

izkazalo, da sta tako rekoč stari znanki. Prva – *Osamljenosti (Uedinonnoe, 1911)* Vasilija Rozanova kot knjiga “brez začetka in konca”, ki jo je vedno mogoče prelistati in prebrati sočno misel kar nekje na sredini, druga – *Kristalni čas* Lojzeta Kovačiča pa kot neprebrano delo pisatelja, ki so ga hvalili tisti, ki večkrat hvalijo dobre kot slabe knjige, in navsezadnje kot knjiga, ki je na začetku devetdesetih prejela osrednjo slovensko literarno nagrado.

Ob branju Kovačičevega dela, ki ga občasno zamenja lenobno prelistavanje in prebiranje Rozanova, se porodi čuden občutek, da pravzaprav prebiramo isto knjigo. Sploh, ko se pri Kovačiču opis konkretne bivanjske stvarnosti umakne abstraktnim občutjem ali posplošenim sodbam o svetu. Sprva gre le za občutek, knjigi imata namreč podobno žanrsko zasnovo, in čeprav se Kovačičevo delo veliko bolj kot *Osamljenosti* približuje romanu¹, je ideja v ozadju žanrske zgradbe skupna: najti besedilni okvir, ki bo kar najbolje izpisal avtorja in njegov odnos do sveta. Tako Rozanov kot Kovačič eksplicitno poudarjata, da ne pišeta za bralca, temveč zase, za oba je – vsaj na prvi pogled – neposredna referenca besedila njuna dejanska življenjska izkušnja.

Tovrstne vzporednice med obema besediloma lahko sicer pripišemo skupni evropski tradiciji “eksistencialistično-modernističnih pripovednih vzorcev in avtobiografskega modernizma” (Koron 2003: 55), ki naj bi jo nadaljeval Kovačič in v okvire katere bi mogoče lahko umestili celo Rozanova², vendar gre do podobnosti med obema besediloma še veliko dlje. Presenetljiva, čeprav morda še razložljiva kot obča topika 20. stoletja, je tako na primer podobnost pogledov obeh avtorjev na teror in jo je mogoče prebrati nekje na začetku besedil:

Mogoče se je zaljubiti v teror ali ga zasovražiti iz dna srca – posebej v avtobusni gneči – in oboje, danes eno, jutri drugo brez najmanjše primesi neiskrenosti (Kovačič 1990: 25).

V teror se je mogoče tako zaljubiti kot ga tudi zasovražiti iz dna duše, pa tudi spreminjati svoj odnos do njega povsem brez neiskrenosti (Rozanov 1970: 21).³

¹ O romaneskni prvinah *Kristalnega časa* obširneje razpravlja A. Koron (2003), medtem ko žanrsko naravo *Osamljenosti* še najlažje opredelimo kot skupek fragmentarnih raznorodnih zapisov, ki ga je avtor sam opredelil kot “košaro” (rus. *korob*), zasnoval pa ga je prav kot opozicijo vsem obstoječim uveljavljenim oblikam literature, torej kot ne-žanr.

² Ta si je sicer vse svoje življenje prizadeval, da ga ne bi omejevali nobeni okviri, in velja za svojevrstnega večnega upornika (gl. Bajt 1995).

³ Če ob citatu ni navedeno drugače, prev. B. P.

Kot da je misel Rozanova, zapisana kot aforizem v *Osamljenostih*, našla pot v Kovačičevo misel o občutkih na ljubljanskem mestnem avtobusu, čeprav tu bralec, ki seveda nima pred očmi hkrati obeh besedil, še dvomi o svojem spominu. Vendar ...

Dvom rojeva dvom ... Med tistim, *kar bom napisal*, ko razmišljam in hodim po svoji sobi gor in dol, in trenutkom, *ko primem stol* in sedem[,] *da tisto napišem*, je to napisano že *drugačno* (Kovačič 1990: 30).

... ali kot proces pisanja opiše Rozanov:

Iz pozabe prihajajo naše misli in odhajajo v pozabo. Najprej: vedno ko sedeš, da bi *nekaj napisal*, sedeš in napišeš *povsem drugo*. Med "želim sestri" in "sedel sem" je minila minuta, *odkod torej* te misli na *novo temo*, povsem drugačne od tistih, s katerimi sem hodil po sobi in celo sedel, da bi *jih* zapisal (Rozanov 1970: 4).

V obeh primerih gre sicer za ideji, ki bi se ob procesu ustvarjanja ali razmisleku o lastnem odnosu do sveta pri obeh avtorjih porodili neodvisno, a podobnosti v ubeseditvi vse bolj kažejo na to, da so posamezni odlomki *Kristalnega časa* kontaminirani s pogledi, ki jih Rozanov predstavi v *Osamljenostih*. V nadaljevanju besedila lahko na primer pri Kovačiču beremo naslednje pripovedovalčevo razmišljanje o otrocih, ki ga izzove spomin na pripovedovalčevo osebno pedagoško izkušnjo:

Zmeraj le: ni časa, ni živcev ... In venomer znova: otroci morajo *spoštovati* starše in starši morajo *ljubiti* svoje otroke. A zdi se mi, tudi zdajle, v tej shiranosti in omaganosti, da bi morali to pravilo že davno, tam v Judeji okrog nastanka Sv. pisma, obrniti na glavo: starši in sploh mi stari naj bi bili ti, ki bi morali *spoštovati* otroke ... da bi spoštovali njihov svojevrsten svet, njihovo viharo nprav, ki je pripravljena v vsakem trenutku na prizadetost ... in otroci naj bi starše in stare morali imeti samo *radi*. ... In tudi imeli bi jih, ko bi občutili spoštovanje do sebe (Kovačič 1990: 37).

Vsaka stvar, ja, tudi položaj svinčnika in papirja – mora biti urejena za vse enako, na mestu, kot gredica, pač zato, ker otrok vsako reč jemlje z močjo realizma, ki je v odraslih že zaspala. Za njih npr.: "stol", ki sem ga popisal s priimki, ni detajl "pohištva". Otrok ne pozna kategorije "pohištvo" – stol je zanj živ in ogromen in miza je živa in ogromna, zato otrok tudi veliko bolj *uživa v svetu* kakor stari ... (Kovačič 1990: 39).

V *Osamljenosti* sta isti misli našli pot kot zanimivi ideji avtorjevega prijatelja, filozofa F. E. Šperka:

Pomnim tudi njegove [F. E. Šperka – op. B. P.] aforizme o otrocih: “Otroci se od nas ločujejo v tem, da dojemajo vse s takšno silo realizma, ki je odraslim nedostopna. Za nas je ‘stol’ del ‘pohištva’, medtem ko otrok kategorije ‘pohištva’ ne pozna in stol je zanj tako ogromen in živ, kot za nas ne more biti. Zato otroci *uživajo svet* veliko bolj kot mi”.

Še ena presenetljiva sodba: “Življenjsko pravilo, da *morajo otroci spoštovati svoje starše, starši pa morajo ljubiti svoje otroke*, je treba brati obrnjeno: starši morajo *spoštovati otroke*, spoštovati morajo njihov svojevrsten mali svet in njihovo gorečo naravo, ki je tako hitro užaljena. Otroci pa morajo svoje starše samo *ljubiti* in jih bodo tudi nedvomno ljubili, če začitijo to *spoštovanje do sebe*” (Rožanov 1970: 64).

Spet v drugih delih besedila je rožanovski podtekst komaj zaznaven, nanj opozarja le nekaj ključnih besed. Če ne bi bilo preostalih zelo eksplicitnih ujemanj obeh besedil, bi le stežka pomislili, da imamo opraviti z medbesedilno navezavo na konkretno tuje besedilo. Ob tako osebni zadevi, kot je odnos z Bogom, lahko tako na primer misel o osebni, individualnem Bogu, realizirano nekoliko drugače, najdemo v obeh besedilih.

Nisem pripadal nobenemu društvu ali skupini, šolski, verski, športni, v kateri je kolektivni Bog pripadal vsem. Bog je bil individualist. Pripadal je samo meni ozir. prihajal je z neba vame (počivat ali divjat): jaz sem ga spraševal, on je odgovarjal v načelu, on je spraševal v načelu, jaz sem odgovarjal. Zato se nikoli nisem zanašal, če sem delal kaj narobe, da gleda drugam (Kovačič 1990: 69).

Moj Bog je poseben. Je samo *moj* Bog; in nikogar drugega. Če je še “čigav” – tega ne vem in me ne zanima.

“Moj Bog” je moja brezkončna intimnost, moja brezkončna individualnost. Intimnost je podobna luknji ali celo dvema. Iz mojega “družbenega *jaza*” sega luknja, ki se oži v točko. Skozi to točko-lino sije en sam žarek: od Boga. Onstran te točke je druga luknja, ki pa se ne oži, ampak širi v neskončnost. To je Bog. “Bog je tam.” Torej je Bog:

1. moja intimnost in
2. brezkončnost, v kateri je svet – le del (Rožanov 1970: 37, prev. D. Bajt).

Podobno, kot drobec iz *Osamljenosti*, v *Kristalni čas* vstopa preoblikovana metafora z opozicijo *Don Kihot – nori častnik*, s katero Rožanov predstavi tisk, Kovačič pa z njo upodobi medčloveške odnose v družbi nasploh:

Tisk je strojnica, s katero strelja idiotski podčastnik. In koliko Don Kihotov bo postrelil, preden se bodo prebili do njega. Pa saj se do njega sploh ne bodo *nikoli* prebili (Rožanov 1970: 79).

Oči vsakogar postanejo spet njegove, ko ostane kakor jaz sam brez "bralcev" ... takrat se znova prepredajo z njim samim, z začudenjem, z dušo. Vem, ni samo tule tako, povsod je, vendar tu je edinstveno, to vsi vedo. In ker tako je, se dan na dan odvija nad vsakim isti zvitek: "Kdo je nekaj in kdo je nič?" (In zraven duša, ki ves čas govori "nočem", "ne morem".) In tako postane eden Don Kihot in drugi nori narednik, ki strelja vanj, da bi se ga dokopal ... trupla? ... ne! ... njegovega mesta, kajti zdaj bo on zasedel vlogo Don Kihota in včerajšnja žrtev bo njegov eksekutor. Je nekaj, kot neprekinjena muzika, ki prihaja od zunaj, nekaj, o čemer, vem, da ni prazen vodnjak, in lovi pol-besede, pol-občutja, pol-misli, krike ... ves čas z neulovljivo roko (Kovačič 1990: 63).

Aforizmi Rozanova so v Kovačičevo besedilo običajno vključeni kot misli, ki jih pripovedovalcu vzbudijo konkretne življenjske okoliščine. Tak primer je denimo misel o barantanju duhovščine:

Barantanje, povsod barantanje, v literaturi, v politiki – barantanje za slavo, barantanje za denar, duhovščini pa očitajo, da "trgujejo z voščenimi svečami" in "cenenim olivnim oljem". Vendar je pri njih barantanja za $\frac{1}{10}$ in še neizobraženi so, pri ostalih pa za $\frac{9}{10}$, čeprav so "razsvetljeni" (Rozanov 1970: 74).

Župnik je spretno zbarantal, da so jo speljali med cerkvijo in župniščem, kjer so jo malo razširili, in tako je dobil ploščad za parkiranje in shode ... To so mu očitali. Duhovniki so zmeraj barantali, a le za 1 desetino, vendar so jim barantanje najčešče oponašali tisti, ki so barantali za 9 desetini (Kovačič 1990: 99).

Tako splošna sodba v bran duhovščine v Kovačičevem delu dobi povsem konkreten kontekst, saj je v besedilo vključena kot misel, ki jo je v pripovedovalcu porodil natančno določen življenjski položaj. Podobno kontekstualizacijo, ki abstraktno izražanje osebnega pogleda na svet pomakne v smeri refleksije konkretne življenjske izkušnje, doživlja pri Kovačiču vrsta misli iz *Osamljenosti*.

Negativen odnos do tiska in ljubezen do rokopisnih tekstov Rozanova ponuja kot merilo za ocenjevanje literature nasploh:

Kot da je ta prekleti Gutenberg s svojim medenim jezikom oblizal vse pisatelje: zdaj so iztresli svojo dušo "v tisku", zgubili obraz in značaj. Moj "jaz" je zgolj v rokopisih – to velja za "jaz" vsakega pisatelja. Morda sem prav zato tako prestrašeno vraževeren in ne trgam pisem, zvezkov (celo iz otroštva ne), rokopisov – še ničesar nisem raztrgal; do zadnjega sem ohranil vsa pisma gimnazijskih sošolcev; z obžalovanjem, zaradi take množine,

trgam samo svoje papirje z bolečino, in še to le tu in tam (Rozanov 1970: 5, prev. D. Bajt).

V Kovačičevem delu je to misel, ki se pripovedovalcu “utrne” ob branju rokopisov enega od učencev v delavnici kreativnega pisanja:

Škoda, da pisem ne moremo rokopisno objaviti v našem biltenu. Kakor mene, tudi Aljaža že ni obsedel pisalni stroj, ne tiskarna ... Človek ima ozir. vsaj jaz imam še zmeraj vraževeren odnos do pisem, zvezkov, tudi otroških, do sporočil na listkih, do rokopisov nasploh, nikoli nisem raztrgal nobenega, še svojega precej nerad, v rokopisu je duša, oseba, značaj, “jaz” slehernega človeka posebej ... tiskane črke brezlično okradejo to lastnost vsakomur ... (Kovačič 1990: 149).

Podobno Kovačičev pripovedovalec ponotranji tudi nekatere druge osebnostne poteze in načine, na katere so te ubesedene v *Osamljenosti*. To velja celo za nekatere izmed tistih potez, ki jih Rozanov pripiše drugim osebam. Tako ljubezen do pozabljenih avtorjev, ki jo Rozanov predstavi kot osebnostno lastnost F. E. Šperka, pri Kovačiču najdemo kot pripovedovalčevo osebnostno lastnost:

Šperk je – kot da bi slutil lastno usodo – večkrat govoril: “Ste brali (menda) Gruberja? Ne? Zelo rad vedno znova najdem kaj njegovega. *Nasploh me privlačijo* neznani pisatelji, ki so ostali neopaženi. Kakšni ljudje so bili to? In tako se razveseliš, ko pri njih najdeš neobičajno in za tisti čas prezgodnjo misel.” Kako je to preprosto, globoko in prelepo (Rozanov 1970: 64).

In ko potem le odprem oči, zagledam med živice znano pojavo ... naočnike, bareto in črni plašč dr. J. K., ki je umrl pred 7 meseci. Nenavadno korekten človek, brezhiben v vseh pogledih, eden tistih redkih, ki se jih razveseliš, ko jih srečaš na cesti, ker naredijo javnost in vse okrog tebe znosnejše. Mene so od nekdanj privlačili bistri in izobraženi ljudje, ki ostajajo v življenju neopaženi, skriti, docela pozabljeni ... kakšni so ti ljudje? se sprašujem. In razveselim se, ko v pogovoru z njimi naenkrat naletim na nezavedno, prezgodnjo misel, ki so jo izrekli in katero nisem slišal še nikjer, ne naletel nanjo in ki dan naredijo globlji, preprostejši, lepši ... (Kovačič 1990: 155–156).

Podobno si Kovačičev pripovedovalec pri Rozanovu izposodi tudi najintimnejša občutja odtujenosti od sveta in njihovo upodobitev z metaforo tujca ...

K vprašanju o človekovi *neprimernosti*. Nekoč sem stal zraven kapelice, na malem trgu pred Vladimirsko cerkvijo, v peterburškem predmestju. Morda

celo v sami cerkvi – to sem pozabil, 14 let je že. Tedaj opazim, da sploh ne slišim, kaj berejo in pojejo – sploh ne poslušam. Prišel sem z *namenom*, da bi poslušal in stal v ganjenosti. Tedaj sem pomislil: “Kakor *tujec* sem – povsod, zmeraj, kjer koli sem, kadar koli sem.” Vse je tuje, nekako čudno, od rojstva zapisano, odtujeno. Kar koli sem delal, kar koli videl – z ničimer se nisem mogel ujeti. “Neobčevalen človek” – v duhovnem smislu. “Solo” človek.

Vse to sem povedal z besedo “tujec”, ki se je zaslišala v meni kakor grozovanska obtožba samega sebe, kot neznanska žalost nad samim seboj, v meni samem.

Tudi to je usoda.

“Kakor se rodimo – tako tudi umremo.” Pri tem delujejo nekakšni posebni zakoni spočenanja. Dednost. V tem je nekakšen mrk misli, oblak misli ali *nemiselja* pri starših, ki so me spočeli: in v otroku je to nepopravljivo ostalo. “Neizogibno” ...

“Tujec” ... Kjer se udarimo, tam nas *boli*: imam prav zato tako neskončno rad človeške *vezi*, ljudi v *povezanosti*, v medsebojnem *ljubkovanju*, *dobrikanju*? Ob tem moje navdušenje nad ljudmi podira vse plotove, da tako rečem: ničesar tako ne sovražim kot tisto, kar ljudi *ločuje*, kar jih ovira, da bi se *združili*, povezali, postali “*eno*”, za dolgo, za večno – raje ne povem. Seveda – boljše za večnost: če pa to ni mogoče, vsaj za nekaj časa. To je kajpak dobrot: vendar – ali ni zanimivo, da se je rodila iz nedobrote, iz osebne nesreče, napak. To je vez med stvarmi. Lahko bi rekli “Usoda! Fatum!” ... (Rožanov 1970: 48, prev. D. Bajt).

Jaz, ki sem zmeraj gojil željo, da se sploh ne bi maral prikazati, ker mi je bilo tam, kjer sem bil, najbolj “toplo” ... jaz sem se torej moral boriti zoper klešče, igle, paro, gumaste rokavice, da bi prodril v svet, na katerem sem se pri štirih letih že počutil kot najdenček in posvojenec in se nato pri dvajsetih, sredi te slovesne “zemeljske cerkve sveta”, preklinjal, zakaj nisem kot srečen spovitek veselo odplaval v odtoč ... A takrat, ko se to sprašuješ, si ravno že dovolj dolgo na svetu, da ne moreš kar tako iti. Vendar z ničemer, kar koli sem storil, kogar koli sem videl, z nikomer se nisem mogel združiti. Človek “ne-spoj-ljiv”. Človek so-lo. “Tujec”: mislim, da to vsakdo pri sebi izgovarja le z največjo obtožbo in tudi z največjo žalostjo nad samim seboj ... “Kakor se rodimo, se v grob zvrnemo.” To je ljudsko reklo, v katerega resnobo verjamem, zato ne iščem drugih razlag. Kako pomembni so nekateri zakoni spočetja. Dednost. To je mit misli, megla misli ali nesmisel staršev, ko so te spočeli, in v otroku to ostane nepopravljivo, neizogibno. Tujec, tukaj, tam. Kjer se dotakneš v življenju, boli. Ne moreš se znebiti sebe, neprijetno ti je vse življenje, drugim povzročiš bolečino. Ostajaš “napol rojen”. In zatem še dodaten občutek statistične nadštevilnosti, ki te potiska k smrti; ta občutek ni kar tako, “teoretičen”, kajti tja, kamor udari, si primaren in ti postane slabo kakor človeku ... (Kovačič 1990: 169–170).

... korenine svoje pisateljske iskrenosti (sic!), v katerih rožanovskega Boga zamenja “Nevemkdo” ...

Če sem ne glede na to večinoma (zdi se mi, da celo vedno) pisal iskreno, to ni bilo zaradi ljubezni do resnice, ki je ne samo nisem imel, ampak si je celo "nisem mogel niti predstavljati", temveč zaradi nemarnosti. Nemarnost je moj negativni patos. Lagati – le zakaj si je potrebno "izmišljavati" in "napletati zgodbe", "graditi" je vendar veliko težje, kot "povedati to, kar je". In sem preprosto zlival na papir, kar "je", in to oblikuje vso mojo resnicoljubnost. Ta je naravna, ni pa npravstvena. "Tako rastem": "in če vam ni vseč – ne glejte". Zato se mi je pogosto zdelo (in mogoče je res tako), da sem najbolj pošten in iskren pisatelj, čeprav v tem ni niti skrupula morale. "Takega me je ustvaril Bog" (Rožanov 1970: 54).

Bilo je dovolj, če sem bil v sebi iskren. In da sem zatem pisal tako odkritosrčno od 15., 16. leta naprej o vsem, kar se je zgodilo, iz različnih razlogov. Nekaj, da bi fiksiral samega sebe, nekaj iz nemarnosti, ker je konstruirati, izmišljati, natezati, lagati se težje, kot pa reči "tako in tako je". Vse to je sicer naravno, ni pa moralno. Če komu ne ugaja, naj se obrne stran. Moja resnica je bila samo moja resnica, tj., da človek najbrž pride na svet samo za to, da bi bilo ene od skrupul glede morale manj ... "Pa vendar, vi ste tako resnicoljubni in iskreni" ... "Takega me je naredil Nevevmdo" (Kovačič 1990: 170–171).

... eno od osrednjih misli celotnega Rožanovega ustvarjanja, tj. idejo o božanski naravi človekove spolnosti in pomembnosti spolnosti za človeka ...

Povezanost spola z Bogom – pomembnejša kakor zveza razuma in Boga, celo bolj pomembna od vezi med vestjo in Bogom – se kaže v tem, da se imajo vsi aseksualci tudi za ateiste. Ti gospodje, kot so npr. Buckle ali Spencer, Pisarev ali Belinski, o "spolu" niso povedali nič več kakor o republiki Argentini, očitno pa o njem tudi niso mislili nič bolj – obenem pa so tako osupljivo veliki ateisti, kot bi pred njimi in okoli njih ne bilo nikdar nobene vere (Rožanov 1970: 50, prev. D. Bajt).

Zveza med Bogom in spolom, kot sem vedno slutil, je bila večja od zveze duha z Bogom, močnejša od zveze zavesti z njegovo samo konjederci, a-seksualci. Ateisti, ki so bili tako izjemni brezverci, kot da na svetu še ni bilo nikoli nobene religije, so se z zanimivostjo svojega spola, genitalij, ukvarjali manj kot npr. z integralnim računom ali porečji Južne Amerike (Kovačič 1990: 223).

Ob takšni *sestavljenosti življenja* je še kako jasno, da so genitalije v nas pomembnejše od možganov. "Možgani" so kapitan: tisti, ki upravlja, a za "plovbo" očitno ni pomemben kapitan, oseba, ki jo je mogoče zamenjati in najeti, temveč stoletna pristanišča [*dom* kot pristan, iz katerega odplujemo v življenje, ko odrastemo, *zakon*, v katerem pristanemo in ki postane *dom*

nove generacije, ter *grob* kot zadnje pristanišče – op. B. P.]. Na vsak način Vzhodnoindijska družba ni obstajala, da bi bili zadovoljni kapitani, in ne obstajata zaradi njih ladijski promet na Volgi in trgovina z žitom (Rozanov 1970: 56).

Možgani so mogoče kapitan, vendar važnejše od njega v tej strukturi življenja so bile genitalije; te temne najemniške sile so bile, ki so vodile ladjo ... “Hočeš užitek?” sem vprašal in le enkrat je v temi zamrmrala “ja”, drugekrati je samo povzdignila obrvi, kajti celo pri koitu, kar je bila moja krivda, se je komaj kaj ogrela ... samo kri ji je šla v glavo in čelo se ji je napelo v krču ... (Kovačič 1990: 214).

... in poseben odnos do dogajanja v svetu, ki ga obdaja:

Imam zamujajočo dušo: “dogodek” bom doživel – in to tako globoko kot le redki – tri leta, nekaj mesecev za tem, ko sem ga videl. Ko sem ga videl, pa o njem sploh nisem razmišljal. Razmišljal sem namreč (strastno in goreče) o tem, kar je bilo še pred tremi leti. Tako je bilo z menoj vedno, že od mladosti, od otroštva (Rozanov 1970: 43–44).

Obstaja nekakšna brezčasnost *duše* ... jaz bom z dogodkom živel *globoko*, tudi tri, pet, dvajset let po tem, ko se je zgodil, čeprav o njem, ko se je *odigraval*, nisem *mislil* nič; a mislil sem vneto in goreče, kar se je zgodilo *pred tremi, petimi, dvajsetimi leti* ... to se mi je zmeraj spet dogajalo od otroških let sem ... (Kovačič 1990: 238).

Kot da se Kovačičev pripovedovalec hkrati izpisuje kot pisec fragmentov lastne biografije, v katerih dejanski dogodki služijo le za ozadje izpisovanja lastne subjektivitete, ki pa je – kot se lahko prepriča bralec obeh del – v marsičem le kopija idejnega kolaža, s katerim je pred približno osmimi desetletji podobnemu cilju izpisovanja lastne subjektivitete sledil Vasilij Rozanov.

... in vprašanje

V bralčevi zavesti se ob navedenih prekrivanjih obeh besedil seveda porodi povsem legitimno vprašanje *Kaj za vraga je zdaj to?* Ob pestri paleti povsem osebnih bralskih občutij, ki lahko segajo od rahlega začudenja na eni strani do razočaranja in občutka prevaranosti na drugi, je bralčev odgovor na to vprašanje seveda lahko zelo preprost. Dele Kovačičevega nagrajenega romana označi kot plagiat in avtorju za kršitev konvencije avtorske izvirnosti, ki jo kot svojo osnovno lastnost omenjeno literarno

delo poudarja na več ravneh, odreče svojo naklonjenost ali spoštovanje ter morda celo svojo prihodnjo bralsko pozornost.

Celotna izkušnja utegne biti sicer za bralca rahlo neprijetna, vendar gre – vsaj z vidika literature kot družbenega fenomena – za bolj ali manj obrobni proces, ki se kot vihar v kozarcu vode odvrti skrit očem pišoče in beroče javnosti. Precej bolj pomembno je v tem okviru to, kako bo na takšno ali podobno postavljeno vprašanje poskušala odgovoriti slovenska literarna veda, ki bo s svojim odgovorom nedvomno vplivala na prihodnjo bralsko recepcijo predstavljenega medbesedilnega pojava.

Nedvomno se pri avtorju Kovačičevega formata preučevalci slovenske literature ne bodo mogli zadovoljiti s preprostim odgovorom, ki si ga mirne duše lahko privošči posamezen bralec. Omenjeni fenomen bi bilo namreč potrebno dodatno osvetliti z analizo odnosa Kovačičevega dela do morebitnih drugih prototekstov – besedil svetovne književnosti, ki bi lahko prispevala posamezne fragmente v diskurz izgrajevanja samopodobe Kovačičevega pripovedovalca. Morebitno odkritje preostalih besedilnih vzorov bi dodatno osmislilo navezavo na *Osamljenosti*, sam opisani pojav oziroma njegovo vrednotenje pa pomaknilo v sfero postmodernističnih diskurzivnih praks.

Obenem bo morala – tudi če bi podrobna analiza pokazala, da je besedilo Rozanova kot prototekst *Kristalnega časa* osamljen primer – slovenska literarna zgodovina revidirati nekatere uveljavljene poglede na *Kristalni čas* in morda Kovačičevo prozo nasploh. V mislih imamo predvsem zelo uveljavljeno branje omenjenega Kovačičevega dela po avtobiografskem ključu ter umeščanje dela v modernistično paradigmo. Čeprav besedilo – skupaj s celotnim avtorjevim opusom – bralcu na več ravneh sugerira bližino z avtobiografijo⁴, deli besedila grobo kršijo temeljno konvencijo avtobiografskega besedila – istovetnost avtorja s pripovedovalcem. Tako si na primer Kovačič za svojega pripovedovalca pretresljivo življenjsko izkušnjo, ki naj bi jo doživel ob novici o bolezni prve žene, izposodi kar pri Rozanovu:

In takole sredi vsega tega načrtovanja, nabavljanja, opremljanja stanovanja, obiskov arhitektov in obrtnikov za vrati moje sobe, je V. zbolela in je morala v bolnišnico, na onkološki oddelek ... Splavi ali kar koli drugega so bili vzrok? "Fistula" ... treba je odrezati vrat maternice ... sploh odrezati, očistiti

⁴ A. Koron v svoji razpravi na temo žanrske problematike omenjenega dela z natančno analizo avtobiografskih (nefikcijskih) in fikcijskih signalov v delu ugotavlja, da v Kovačičevem besedilu prevladujejo nefikcijski signali, ki bralca usmerjajo k branju dela na ozadju dejanske avtorjeve biografije (gl. Koron 2003: 76–79).

(odsekati) maternico.” Rak se zmeraj pojavlja na vratu maternice, in kadar ga odsekajo, to pomeni rak ... (Kovačič 1990: 235).

Pri doktorju Rentelenu, pred mamino tretjo operacijo, pa sem se samo sklonil, da bi bil videti kot sedeči, že pri vratih, sedeža pa se nisem dotaknil. Počasi je govoril: “Fistula ... treba je izrezati vrat maternice ... Sploh zmanjšati, očistiti (z rezanjem?!) maternico.”

Moj Bog: rak se zmeraj pojavi “na vratu maternice”; in če ga je treba “izrezati” – je le rak ...

Kako sem se tedaj privlekel domov, ne vem (Rožanov 1970: 67, prev. D. Bajt).

Kakšna je referenca omenjenega odlomka? Avtobiografska (nefikcijska), fikcijska, metafikcijska ali morda kontaminacija vseh treh? Odgovor se seveda skriva v avtorski intenci, to bi ob natančnejši analizi besedila lahko pojasnila tudi preučitev preostalega gradiva, ki bi lahko osvetlilo Kovačičevo “branje” Rožanova. Ob tem ne bo mogoče mimo dejstva, da v samem besedilu – razen vrste očitnih prenosov – ni nobenega drugega indikatorja, ki bi bralca opozoril na *Osamljenosti* kot medbesedilno referenco, ne glede na to, da gre za delo, ki bi ga slovenski bralec kot prototekst zgolj na podlagi prenosov težko prepoznal⁵. Morda se zapozneli Kovačičev namig na Rožanova skriva v članku *Literatura in življenje*, ki ga je avtor objavil v isti številki Nove revije, v kateri je izšel tudi prvi delni prevod *Osamljenosti* v slovenščino? V njem v sklepnem delu Kovačič govori tudi o “zardevanju” slabe literature pred dobro. Morda?

Literatura:

Drago BAJT, 1995: Numizmatik ruske proze. Nova revija 158. 98–102.

Alenka KORON, 2003: Avtobiografija, fikcija in roman: o možnostih žanra “roman kot avtobiografija”. Primerjalna književnost XXVI (2003/2). 65–86.

Lojze KOVAČIČ, 1990: *Kristalni čas*. Ljubljana: DZS.

Vasilij ROZANOV, 1995: *Samotnosti* (prev. D. Bajt). Nova revija 158. 70–83.

Vasilij ROZANOV, 1983: *Samotnosti*. Beograd: Grafos.

Vasilij ROZANOV, 1970: *Izbrannoe*. “A. Neimanis Buchvertrieb und Verlag”.

⁵ Leta 1990, ko je izšel *Kristalni čas*, delo Rožanova še ni bilo niti delno dostopno v slovenskem prevodu. Od začetka osemdesetih let je v slovenskih knjižnicah ob ruskem izvorniku na voljo tudi srbski prevod (Rožanov 1983), šele sredi devetdesetih pa smo dobili tudi prevod posameznih odlomkov v slovenščino (Rožanov 1995).

**Mnenja,
izkušnje, vizije**

Robert Kuret

Obožujte me!

Razvojne faze uporabnika Facebooka

I

Nič ne zamori tako kot Facebook. Pretiravam, seveda. Ampak vključenost v socialna omrežja včasih težko leže na človeka. Mogoče bolj kot kakšna moja osebna izkušnja to dokazujejo dobesedno virtualne tone člankov o vseh možnih anksioznostih, depresijah in strmih padcih samopodobe, ki jih povzročajo socialna omrežja. Kako je vendar možno, da vsak dan nekdo dobi službo, posname film, se srečno zaljubi, se poroči, diplomira, doktorira, dobi otroka, napiše zgodbo, izda knjigo, napiše recenzijo, kupi avto, gre v gore, se vseli v novo stanovanje, organizira zabavo, zbira dobrodelne prispevke, medtem ko se ti ... komaj zaganjaš v nov dan, v katerem nisi naredil še nič.

Pa ne samo to: vsi ti uspešni ljudje, kot da jim lastna uspešnost še ne bi bila dovolj, dobivajo lajke in vesele komentarje in vsi jih obožujejo. Kot da Facebook brbota od življenja, ki so vsa recimo tisočkrat boljša kot tvoje. Bi lahko imel en dan vaša življenja? Tudi jaz bi dobil novo hudo službo, tudi jaz bi posnel film, tudi jaz hočem, da sva s punco videti kot par, ki je bil skovan v nebesih, tudi jaz bi doktoriral iz teme, ki mi veliko pomeni, otroka ne vem, če bi že imel, ampak če bi ga imel, bi gotovo želel, da je videti tako zdrav in srečen kot tale, tudi jaz bi napisal odmevno recenzijo, tudi jaz bi imel avto (ki ne bi kuril bencina), tudi jaz bi užival v panoramskem

razgledu z gore in pomirjenosti, ki ga ta prinaša, tudi jaz bi se vselil v novo stanovanje z balkonom in velikimi okni, tudi jaz bi organiziral zabavo, na katero bi vsi hoteli priti. Tudi jaz bi vse to. Takoj. Naenkrat. Zdaj.

II

Klasičen prizor. Dva otroka, recimo jima Žak in Mak, ter kup igrač. Mak ravno vstopi v sobo, ko Žak s kupa bolj kot ne naključno vzame neko igračo, recimo figurico Batmana. Ko Mak to vidi, se mu zdi, da obstaja razlog, zakaj je Žak vzel Batmana, ne pa kakšne druge igračke, recimo Supermana, Spidermana ali plišastega psa. Žakova izbira Batmanu podeli avro poželjivosti. Izbira, ki je bila bolj ali manj naključna, se Žaku zdaj kaže kot pravilna: ko v Makovih očeh vidi gorečnost, ki zahteva Batmana zase, vidi, da je očitno res izbral igračo, ki ima tisto „nekaj“, zaradi česar si jo želi tudi Mak, ne zaveda pa se, da ta „nekaj“ ni neka objektivna lastnost te igrače, ampak je ta „nekaj“ podelil Batmanu ravno Žak s svojo izbiro. Tako Žak noče spustiti Batmana iz rok. In bolj, kot ga Žak noče spustiti, bolj ga Mak hoče. In bolj kot ga Mak hoče, bolj ga Žak noče spustiti. Tako se odvija boj za igračo, ki se obema kar naenkrat zdi edina iz kupa igrač, ki je sploh vredna zanimanja, ravno to je „tista“ igrača, ki pravzaprav od vseh edina šteje. A tak boj bi pravzaprav lahko potekal za katero koli igračo, za Supermana, Spidermana ali plišastega psa. Avro poželjivosti je igrači podelilo dejanje, s katerim jo je eden od otrok izbral. Kar deluje kot primer otroške ljubosumnosti, ki jo vsi prej ali slej prerastemo in se naučimo civiliziranega vedenja, je po mnenju francoskega filozofa in antropologa Renéja Girarda bistvena lastnost človeka: človek si bo vedno želel tisto, kar ima oziroma si želi drugi.

Človek brez posnemanja drugih ne bi preživel. Ne bi se naučil jesti, ne bi se naučil navezovati stika z drugimi ljudmi, ne bi se naučil jezika. In med vsemi koristnimi stvarmi, ki se jih nauči z oponašanjem, so tudi želje, ki jih imajo drugi. Kot da drugi vedno vedo boljše od njega, kot da drugi vedno poznajo neko skrivnost, ki je on sam ne pozna. Zato drugim pripiše več kredibilnosti in jim sledi pri njihovi želji.

Seveda ne bo sledil komur koli, ki mu pride na pot, ampak bo sledil tistemu, za kogar se mu zdi, da je dosegel višjo raven bivanja kot on sam. Sledil bo tistim drugim, ki bodo delovali, kot da so lastniki svojih življenj, ki hodijo po svetu z večjo samoumevnostjo, lahkotnostjo in indiferentnostjo do tegob kot on. To so ljudje, ki delujejo, kot da so naravno sami v sebi,

kot igralci, ki so se spojili s svojo vlogo in so pozabili, da so pravzaprav le igralci. Ni zares pomembno, če ti ljudje tudi zares so takšni (kar koli naj bi sploh pomenil ta zares), važno je, da so takšni za človeka, ki jim sledi. Kot da človek nenehno išče nekega vzornika, mentorja, ki ga bo vpeljal v skrivnost življenja. Misel Renéja Girarda, ki jo je razvil v svoji prvi knjigi *Romantična laž, romaneskna resnica* (1961), bi lahko parafrazirali takole: človek že lahko ubije boga, ne more pa ubiti svoje potrebe po bogu.

Ljudje smo torej nagnjeni k bogoiskateljstvu. To ne pomeni, da iščemo krščanskega ali dobesedno kakšnega transcendenčnega boga, ampak nekaj veliko hujšega: da boga iščemo na Zemlji, med soljudmi, med svojimi bližnjimi. Bog v tem smislu pomeni bitje, opisano zgoraj, torej bitje, ki ga vidimo navdanega z neko višjo in bolj polno stopnjo bivanja, z neko lahkotnostjo, samoumevnostjo, samozadostnostjo, ki je sami ne premoremo. Zdi se nam, da je to bolj polno bitje, ki ni tako zaznamovano z mankom, z dvomom, z rušilnim samozavedanjem kot mi.

Kolikokrat sem že bil med prijatelji, znanci, neznanci, jih gledal in si mislil, da dobesedno pijejo iz vreca življenja, da so lastniki življenja samega. Da imajo strast do nečesa, da so totalno v nečem, da jih nekaj noro zanima in žene in da pri tem ne poznajo nobenih ovir. In potem gledaš lastne dvome in neodločenosti in si misliš, da nikoli ne boš tam, kjer so oni. Da nikoli ne boš dosegel te samoumevnosti bivanja kot oni, ki so odkrili svojo strast in ji sledijo. Tudi ti hočeš njihovo strast. Opazuješ, za kaj se zanimajo. Gledaš, kaj je tisto, zaradi česar jim uspeva biti. Hočeš izluščiti neki atribut, ki bo dosegljiv tudi tebi in prek katerega se boš lahko približal njihovemu stanju bivanja. Ali pišejo pesmi? Zgodbe? Snemajo filme? Kadijo travo? Tečejo? Imajo reden urnik? So dobri z ženskami? So retoriki? Vejo veliko o filozofiji? Znajo razložiti Hegla? Bom končno dosegel bolj polno bivanje, bom odpravil svoj manko, če bom razumel in znal razložiti Hegla?

Zato se hočemo po takšnem bitju vzorovati. Na vsak način hočemo ugotoviti, kaj je njegova skrivnost. In na vsak način želimo slediti njegovi strasti. Če prinaša videz polnega življenja njemu, ga bo tudi meni, je logika. Nenehno iskanje mentorja je nenehno iskanje nekoga s strastjo, nekoga, ki ga manko ni prizadel tako kot tebe, nekoga, ki ti bo s svojim zgledom in zanimanjem kazal, za kaj se moraš zanimati, da boš tudi ti dosegal polno bitje. Začneš si želeti podobne stvari kot on/ona. Kar hitro privede do pojava, ki ga Girard imenuje metafizična želja oziroma njena posledica, ontološka slabost. Takrat si ne želimo le objektov, ki si jih želi to bitje. Šli smo še za stopnjo dlje. Takrat hočemo postati to bitje, ki ga manko očitno ni prizadel, hočemo njegovo bit samo.

III

Smejemo se kakšnim domorodcem, ki mislijo, da bodo dobili dušo mrtve osebe, če pojejo njene možgane, a pravzaprav so naša vsakodnevna verovanja podobno primitivna. Dokazuje za to imamo že v oglaševanju. Objektivne lastnosti produkta so v ozadju: v ospredju sta sreča in polnost ljudi, ki imajo ta produkt. Zato ne kupujemo produkta, ampak to srečo. Ali še boljše: kupujemo življenje teh polnih ljudi, kupujemo lastno transformacijo. Kar reklama podtalno sporoča, je: če boš imel to in to, boš postal kot polni človek iz reklame. Podobno lahko opazujemo nekoga, ki ga poznamo, in hočemo njegov življenjski sok, hočemo njegov žmoht. Njegov žmoht skrčimo na neki njegov atribut, ki je dovolj oprijemljiv, da ga lahko dosežemo. Na tem temelji tudi potrošništvo – vzeti element neke kul skupine in ga prodajati, češ, zdaj boš tudi ti deležen te življenjske polnosti.

Že dolgo nazaj sem se pogovarjal z nekim Grkom. Ta človek je seval energijo Bude: totalna samozadostnost, mirnost, kot da ga ne bi moglo razburiti čisto nič, kot da je njegovo bitje totalno uravnoteženo. Mogoče zato, ker ni govoril dosti, a kar je povedal, je bilo artikulirano tako prefinjeno kot Rochefoucauldovi aforizmi. Poanta je itak, da je opis tega Grka poln mojih projekcij, ki so lahko bile popolnoma napačne. Kar je bilo na tem Grku vizualno najopaznejše, so bili njegovi povsem razpadajoči čevlji, oblepljeni z lepilnim trakom. Ti čevlji so še dodatno poudarjali to, kako mu je vseeno, in to, kako mu je vseeno, je še bolj jačalo njegovo avro. In v nekem trenutku me je čisto primitivno prešinilo: tudi jaz hočem takšne čevlje. Tudi jaz hočem, da bi mi bilo tako vseeno, da se ne bi ves čas tako sekiral. Če bi takšne čevlje videl na nekem brezupno zapitem človeku, bi se mi prej gnusili. Tako je jasno, da ni bila finta v čevljih, ampak v človeku, ki jih je nosil. In moja misel ni bila želja po teh čevljih, ampak želja po tem, da bi bil tak kot ta Grk.

In na tak način, zaradi našega primitivnega verovanja, se tudi lahko prodaja alternativo in uporništvu, ki si ga lahko kupiš že za deset evrov: kupi si kavbojke, ki so že malo strgane, kupi si allstarke s patino obrabljenosti in si upornik. Navajeni smo na logiko atributov, ki nam bodo zagotovili celostno izkušnjo. Kupi si moleskin in boš kot Hemingway, Twain in Picasso, ki so pisali v njega. Prakticiraj transcendentalno meditacijo in boš tako luciden ustvarjalec kot David Lynch. Nadišavi se z D&G parfomom in boš tako zapeljiva kot Claudia Schiffer.

Reklama ti najprej da zavist, potem pa ti želi prodati zdravilo, odrešitev za to zavist. Frustrira nas, ker vidimo druge ljudi kot bogove, ne pa kot

to, kar so: ljudje, kar pomeni, da imajo svojo nujno razpoko. Kakor koli se že norčujemo iz reklam in njihove občasne neumnosti, pa nekaj velja: reklame poznajo enega najprimernejših človeških mehanizmov in ga s pridom spodbujajo, in sicer občutenje, da je bit, višja stopnja bivanja pri drugem, in lažno obljubo, da bomo s produktom tudi mi dosegli to višjo stopnjo. V reklamah vidimo sodobno religioznost: posedovanje objekta me bo transformiralo na višjo raven bivanja. Zato je doba, ki se jo danes označuje kot materialistično, morda bolj spiritualna, kot mislimo: nočemo zares materialnih dobrin, hočemo le višjo raven bivanja, hočemo bit drugega, ki naj bi jo te materialne dobrine prinesle.

A v posedovanju objekta je vedno razočaranje in razlog tega razočaranja je zelo jasen, ni le tisto megleno pojasnilo: boljše je hrepeneti kot imeti, boljša je pot kot cilj. Razočaranje posedovanja je to, da nas objekt ni temeljno spremenil. Ni nas transformiral na višjo raven bivanja, kot jo izkušajo drugi v reklamah, nismo postali druga oseba, kot smo (religiozno/primitivno) upali, da bomo postali, nismo se znebili sebe in svojih skrbi in sitnih točk lastnega karakterja. Objekt je izgubil vso avro, ki jo je prej obljubljal zaradi ljudi, ki so ga posedovali. Z vsako neuspelo transformacijo se upanje preseli na drug objekt, obenem pa raste zavist ob pogledu na druge, ki so v stiku z bitjo. Bit se nam vedno izmakne in vedno je pri nekom drugem. Bit je vedno pri naših prijateljih/znancih in pri priljubljenih ljudeh s Facebooka.

IV

Nekajkrat me je že prešinilo, ko sem se družil s punco: kaj če bi se slikala in dala neko fotko naju na Facebook? Narediva malo smešne face, se obenem še malo ponorčujeva iz parov, ki objavljajo slike, na katerih poskušajo izgledati čim boljše, pa še kul bova izpadla. Spet drugič me prešine, ko smo nekje skupaj s prijatelji, pijemo, kadimo, se pogovarjamo: kaj pa če bi se slikali in objavili sliko na Facebooku? Kakšen impulz sploh privede ljudi do tega, da to naredijo?

Obstaja neka punca, za katero se mi zdi, da objavlja slike sebe in svojega fanta ob vsaki možni priliki (ja, seveda mi gre malo na živce, kaj pa naj). Kako sta jedla zajtrk. Kako se igrata s psom. Kako je njen fant dobil darilo in napisal: "Imam najboljšo dekle na svetu." Kako sta šla na sprehod v Tivoli. Ne zavidam jima sprehoda po Tivoliju. Če bi bil zunaj in bi

ju videl, se najbrž zanju sploh ne bi zmenil. Zdi se mi, da nista počela nič pametnega ali pa se vsaj poskušam prepričati, da je tako. Ampak nekaj me pa vseeno žuli. Kdaj sem jaz šel nazadnje s punco v Tivoli? In naprej. Isti par. Nekje v Španiji na počitnicah. Ne zavidam jima. A vseeno: kam sva šla midva s punco letos na morje? Za dva dni v Portorož v tisto mlakužasto vodo. Kljub temu da sta morala dat slike s svojega potovanja na Facebook in sta s tem kot da priznala nezadostnost svoje izkušnje, sta dejansko bila na potovanju. In spet se pojavi to kontradiktorno občutje: ostali pari so slabši, ker potrebujejo potrditev na Facebooku, ampak obenem boljši, ker hodijo na spektakularna potovanja.

Zavist je posledica tega, da nam je vsiljena primerjava, ki vedno obrne pozornost nase: dobro, lahko se smejiš butastemu paru, ki objavlja neumne in ljubeče komentarje in ki mora objaviti fotografije s svojega potovanja, a vseeno ti ostane vprašanje: kam sta pa vidva s punco šla? Je možno, da se imata onadva, ki delujeta bolj neumna, bolj rada kot midva? Ne zaviđaš jima zares, to pomeni, da nočeš biti kot onadva, ampak vseeno si zavisten.

Stara dobra egocentričnost ob vseh teh objavah, ki te silijo v zavist, pomisli, da je vse uperjeno proti meni osebno: ali vsi želijo, da se drugi počutimo totalno drekasto? Želijo, da drugi vidimo, da se imajo dobro, ker šele ko drugi vidimo, šele takrat se to uresniči? Obstaja rek: če se ni zgodilo na Facebooku, se sploh ni zgodilo. Oziroma kot da so to le druge besede za: če ti tvojega potovanja ljudje niso zavidali, nisi bil na potovanju.

Zdi se, kot da že samo dejanje/stanje biti na Facebooku, tam objavljati pomeni iskati pozornost. Iskati pozornost pomeni iskati potrditev samega sebe. Zavist seveda nikoli ne bo izražena oziroma se bo to zgodilo le redko. Slike srečnih parov imajo po navadi komentarje tipa: o, kako sta lepa, o, kako sta srčkana, o, kako vama privoščimo ... Zagotovo kakšen komentar misli resno, a ob zmrznjeni sekundi totalne sreče, ki je morda minila že naslednji trenutek, je moralo biti kar nekaj ljudi, ki so zavistno zavzdihnili: tudi jaz bi imel to. Tudi jaz bi živel njuno življenje. Tudi jaz bi izkusil del nebeške sreče, ki jo sevata onadva. Na Facebooku si stalno želimo življenje drugih ljudi. (Ampak: Je nekdo dolžan biti manj srečen, če s svojo srečo dela druge ljudi zavistne? Kdo je kriv za zavist – tisti, ki objavi, ali tisti, ki vidi? Bi se moral zavistnež umakniti s Facebooka, če ga vse to tako moti? Je to isto, kot reči: če si zavisten, če se ti zdi, da imajo drugi boljše življenje, nehaj hoditi v družbo?)

Govoriti o potrebi ljudi, da objavijo svoje stvari, ki jih ostali lajkajo, kot o nečem novem seveda ni mogoče. Je pa res, da Facebook v novi

obliki predstavlja stare zagate. Facebook pač poudarja, karikira, razgalja razmerja, ki obstajajo med ljudmi najbrž vse od takrat, odkar so se začeli zavedati: saj smo o svojih doživetjih vedno morali komu poročati, se pred kom pohvaliti, videti čigavo navdušenost, fascinacijo, da smo se sami počutili boljše glede lastnega doživetja. H kvaliteti našega doživetja je vedno vsaj malo pripomogel tudi zavistni drugi. Še več: kot da veliko več stvari, kot si mislimo, delamo zato, da dobimo zavisten pogled drugega. Oziroma: pravilnost naše odločitve, zavidljivost naše izkušnje je kot da v rokah zavistnega drugega.

Zakaj nekatere stvari ljudje naredijo le v družbi? Recimo: skupina ljudi je zunaj, praznujejo rojstni dan, pijan fant dvigne pijano punco in jo zavrti. Je frajer. Bi jo zavrtel tudi, če bi bila sama? Najbrž ne. Kaj to pomeni? Da je v neki komunikaciji z njo (vzel jo je, zavrtel, ji kaj rekel) v bistvu komuniciral z nami vsemi: češ, poglejte me, kakšen car sem, čisto bitje, čista zabava. Neka "zasebna" komunikacija je bila mišljena javno, mišljena je bila za ostale. Ta vidik zasebne komunikacije, ki je namenjena vsem, Facebook še poudari, kot bi nam hotel dopovedati: zasebna komunikacija ni obstajala nikoli, če so bili ljudje kjer koli v bližini. Še več: tudi če ni nikjer ostalih ljudi in tudi če tisti fant v "zasebnem", ena-na-ena druženju ne bi nikoli dvignil te punce in je ne bi zavrtel, to še ne pomeni, da nima v mislih nobenega zunanjega pogleda, za katerega igra, ko se pogovarja z njo.

Za zavistneža, ki se nenehno počuti, kot da lahko le skozi steklo opazuje večno nedostopno srečo na drugi strani, je tako spoznanje pravo olajšanje. Vidi, da so ljudje, ki so se zdeli tako samozadostni, imeli ves čas v mislih pogled drugega – da jim je pravzaprav ta zavistni zunanji pogled podelil vse to, kar jim je tudi zavidal. Zavistnež se zave, da je tako rekoč on sam lastnik in ustvarjalec božje biti svojih modelov, le da se tega ni zavedal.

V

Človek ima ves čas potrebo po tem, da bi bil nekdo drug, da ne bi bil on sam. Ovedli smo se, da če mi gledamo druge s pričakovanjem, da skrivajo neko resnično bit, skrivnost življenja, da lahko tudi drugi – neverjetno – tako gledajo nas. Vsi skupaj smo se začeli zavedati, da pričakujemo potrditev, pozornost, odobravanje od drugega. Da smo drug drugemu bogovi in drug drugega sužnji.

Nadaljnja taktika naprednih uporabnikov Facebooka je podobna taktiki pisateljev, ki se zavejo, da s svojimi knjigami pravzaprav želijo biti vsečni,

da želijo pozitiven odziv od publike, da so zato do publike vedno v nekem prosečem položaju. Zato se odločijo za pisanje antipoezije, antiproze, antidrame in skratka delajo vse, da bralcem ne bi bili všeč, da bralci niti za hip ne bi dobili občutka: želi nam ugajati, želi nas dobiti na svojo stran, potrebuje nas in našo pozornost. Tak pisec hoče bralcem z vsako besedo dati vedeti, da jih ne potrebuje. Podobno finto uporabljajo nekateri postmodernisti: bralcu ves čas spodnašajo njegovo vživljanje v literarni svet, mu preprečujejo, da bi v njem naivno užival, in ga nenehno opominjajo, da bere le izmišljen literarni tekst. Zavaljo nekakšne resnicoljubnosti ga torej stalno mečejo iz lastne manipulacije in mu razkrivajo svoje mehanizme.

Postopki, ki jih začnejo uporabljati bolj ozaveščeni uporabniki Facebooka, spominjajo na omenjene pisatelje in na Ecovo trditev, da v dobi izgubljene nedolžnosti ne moremo več naravnost reči "ljubim te", ampak lahko zares iskreno ljubezensko izjavo izrečemo po samozavedajočem se ovinku: "Kot je rekel že Liala: ljubim te." Uporabniki se zavejo, da je njihova aktivnost na Facebooku že *a priori* dejanje samovšečnosti, hotenje po tem, da jih drugi potrdi, zato začnejo to zavedanje vključevati v statute, komentarje k slikam in nasploh v svojo aktivnost. Taki, bolj samozavedajoči se pari nočejo več zgolj objaviti svoje všečne slike, ampak jo pospremijo z ironičnim komentarjem, ki kaže na samozavedanje in ki torej opraviči njuno iskanje všečnosti, njuno potrebo po pozornosti.

Napredni uporabniki se zavejo, da veliko aktivnosti na Facebooku sestoji iz samohvale, zato začnejo točno na to samohvalo opozarjati. Tako se dostikrat zgodi, da naredijo isto stvar, kot bi jo naredili v prejšnjem, bolj nedolžnem stanju, le da se tega zdaj zavedajo: ne objavijo več samo fotografije sebe pred Eifflovim stolpom, ampak to fotografijo spremlja komentar: "Sem pač tipični turist." Lastnega članka se več ne deli z navdušenjem, češ, preberite, kaj sem napisal, ampak z indiferentnim komentarjem: "Lahko preberete, lahko pa tudi ne," ki naj bi ostale opozoril, da piscu dobesedno dol visi za pozornost (ali pa da se, še bolj napredno, iz take drže norčuje).

Ker se uporabnik zaveda, da njegove objave nosijo s sabo željo po pozornosti, želi to željo zminirati, pokazati ostalim, da mu je vseeno, da je indiferenten, da ne misli smrtno resno, da se zaveda, da je bedast, nečimrn itd. Umetnost uporabljanja socialnih omrežij postane, kdo se bo znal bolje ponorčevati iz lastne nečimrnosti, h kateri socialna omrežja nenehno kličejo. Samoironična forma je postala trend.

VI

Pojav sicer ni vsesplošen, a je dovolj razširjen, da ga je mogoče opaziti: vedno več ljudi privzame formo ironije, indiferentnosti, samozavedanja, norčevanja iz samega sebe, vse to pa naj bi služilo prikrivanju prvotne intence: želje po všečnosti. Samozavedanje nečimrnosti postane obenem že nekakšen odpustek za nečimrnost. Ob objavah, ki razkrivajo lastno željo po pozornosti, nihče nima občutka krivde, da je naivno zahteval pozornost, ker se svojega zahtevanja pozornosti zaveda.

A trendi se hitro prepoznajo in ljudje radi ubiramo bližnjice. Vidimo popularno formo priznanja pomanjkljivosti in hitro zračunamo: hej, če sam prav tako uporabim to formulo, bom v očeh drugih prav tako odrešen svojih pomanjkljivosti. Forma priznanja je idealna za to, da drugim dam vedeti, da sem opravil z lastnostmi, ki prihajajo iz želje po všečnosti.

Priznanje je igranje z dvema splošnima verjetjema. Prvo je, da je človek vedno nasprotno od tistega, za kar se predstavlja. Eno od glavnih navodil scenarističnih pripomočkov pri pisanju likov je: ljudje vedno lažejo. Ljudje bodo vedno govorili eno in mislili drugo (in se tega zavedali ali pa niti ne). Torej ločitev človeka na njegov zavedni in nezavedni del. Če torej rečem, da nekaj sem, potem najbrž to nisem. Drugo verjetje je to, da priznanje nečesa vedno nosi s sabo zavedanje in neki paradoks: čim nekaj priznamo, to, kar smo priznali, nismo več. Če se zavedam samega sebe in svojih napak in jih še odkrito priznam, potem vzbujam vtis, kot da sem jih če že ne presegel, pa vsaj toliko ozavestil, da se jim izognem, ko bi lahko do njih prišlo. Dosegel sem torej neko višjo raven bivanja.

Eden najbolj znanih citatov iz filma *Račja juha* bratov Marx je obenem eno najbolj znanih razkritij (nezavednega) dvojnega blefa: "Chicolini morda res govori kot idiot, morda je res videti kot idiot, a naj vas to ne zavede: on res je idiot." Oziroma če bi to prevedli v Facebook realnost bolj naprednega uporabnika: on se res predstavlja za plehkega turista, a naj vas to ne zavede: res je plehek turist. Ali pa: onadva se res predstavljata kot pozornosti potreben par, a naj vas to ne zavede: res sta pozornosti potreben par. Ali pa: nekdo reče, da gre pri objavi njegovega članka za brezsravno promocijo, ampak naj vas to ne zavede: res gre za brezsravno promocijo.

Takšno priznanje uničuje celo našo logiko, ki jo moramo v primeru naprednih uporabnikov obrniti. Torej ne več: človek je vedno nasprotno od tistega, kar govori, ampak človek je vedno ravno tisto, kar govori. Človek je vedno hotel nekaj skriti, zdaj pa nas hoče zvesti s tem, da nam iskreno prizna to, kar je prej zamolčal. Resnico zakamuflira v resnico. Kot da gre

za neko sodobno obliko spovedi: za odpuščanje je treba slediti nekemu obrazcu. Ljudje priznajo, da so tipični turisti, da so lahko še naprej brez slabe vesti tipični turisti. Nekdo torej prizna, da lahko še naprej počne isto.

Samoironična podoba nam na prvi stopnji sporoča: nekaj objavim, a zraven sporočim, da se zavedam nečimrnega ali pretencioznega dejanja ali pa da mi je za vašo pozornost pravzaprav vseeno. A ker je to komunikacija, ki ima še vedno drugega, torej množičnega naslovnika, gre za novo obliko zburjanja zavisti, zburjanja želje drugega po sebi: ker priznam svojo slabost, sem jo očitno že prerasel in sem do nje indiferenten, torej sem zopet zavidanja vreden car, za katerega si nekdo lahko misli, da poseduje višjo raven bivanja, ker ne potrebuje več zavidanja drugih. Ker je danes vsem jasno, da vsi lažemo in vsi poskušamo nekaj skriti, je danes frajer tisti, ki pove nekaj, kar deluje kot resnica, ki jo vsi ostali zamolčijo.

Priznanje nečesa, zaradi česar naj bi prvotno ne bili vredni zavisti (hočemo pozornost, tipični turisti smo, brezsravno se promoviramo, hočemo vašo potrditev), začne zaradi direktne izjave učinkovati kot nov predmet zavisti. Če smo priznali, da hočemo pozornost, potem damo vedeti, da je na neki način ne potrebujemo več. Ljudje nam pod nos pomolijo svojo slabost, ampak le zato, da bi nam s tem povedali, da te slabosti pravzaprav nimajo več.

In to je najbrž finta: kot da cilj priznanja ni več nekakšna sprijaznitev z lastnimi težnjami, lastnostmi in slabostmi, ampak nekakšno samoopravičilo, morda celo razlog za novo hvaljenje in vzbujanje zavisti: češ, pogledjte me, prišel sem na višjo raven bivanja, kjer sem popolnoma pomirjen z vsemi svojimi napakami. Priznanje s tako logiko je seveda impotentno, saj gre za privzemanje forme priznanja s ciljem, da bi drugim dali vedeti, da nismo (več) to, kar smo priznali, da smo. Da smo, kot rečeno, resnico o sebi skrili v priznanje resnice o sebi. Kot da so ljudje ugotovili, da se z enim zamahom lahko rešijo stvari, ki bi jim jih lahko kdo očital, preprosto tako, da jih priznajo. Kot rečeno, to priznanje ni posledica samorefleksije in želje po spremembi (nočem več biti tipična turistka), ampak je ustvarjanje novega imidža, ki opravičuje nadaljnje vztrajanje pri tem, kar smo priznali, da smo. Seveda še zdaleč ni vsako priznanje tako, a pojav je opazen.

Če pokažem, da se zavedam, da hočem pozornost, ni nič narobe, če še naprej hočem pozornost. Če se zavedam, da se samopromoviram (in imam to za nekaj slabega), ni panike, če se promoviram še naprej. Če priznam, da sem tipičen turist, se še naprej lahko brez slabe vesti slikam pred znamenitostmi mesta in to objavljam, ne da bi me kdo lahko obtožil

klišēja. Priznanje, da hočemo biti kul, nas kar naenkrat magično odveže pritiska te težnje.

To so kontradiktorna sporočila sodobnosti, ki v podtalju išče vedno nove načine, kako se pred ostalimi legitimirati in kako biti všečen, ne da bi ostali to težnjo opazili. Človek pa vedno znova odkriva nove načine, kako skriti svojo nečimrnost, svojo željo po potrditvi.

VII

Zdi se, kot da ne moremo narediti ničesar, ne da bi bila v ozadju želja po pozornosti, potrditvi itd. Zadnja želja po pozornosti je najbrž skrajni umik. Tiste vrste umik, ki si želi, da bi ga drugi opazili, začeli pogrešati, mu začeli zavidati pogum, samozadostnost.

Ko sem se umaknil s Facebooka ali nehal objavljati, sem še vedno upal, da ima moja odsotnost, navidezna indiferenca nekakšen učinek. Da si kdo od mojih prijateljev misli: on pa je samozadosten, on pa ne potrebuje šusa lajkov vsak dan, on pa je zrela osebnost. Ali je moje priznanje tiste vrste, ki želi poudariti lastno veličino, ali pa tisto, ki želi razkriti lastno nezmožnost, nisem zares prepričan.

Zdi pa se mi, da prava indiferentnost ne obstaja. Da obstaja le bolj ali manj trdna volja, skorajda askeza, ki se mora vsakič znova ubraniti skušnjave pred tem, da bi potrebovala potrditev ali zavist drugih ljudi. Kdor pa zna v množici ljudi, ki bolj ali manj prikrito želijo pozornost, ostati zares indiferenten – temu stiskam roko.

Simona Kopinšek s
“sončnico na rami”

Kopinšek: “Sončnica na rami”, nagrada za spodbujanje veselja do branja, je del slovenskega, zdaj že mednarodnega projekta Naša mala knjižnica KUD Sodobnost International – ob Sloveniji v projektu sodelujeta še Litva in Poljska. V vseh treh državah se že dve leti vrstijo gostovanja pisateljev in bralni dogodki, s čimer se navdušenje za branje in kvalitetno literaturo uspešno širi po evropskih osnovnih šolah. V svetove literature je letos, ko teče osmo leto “rasti Naše male knjižnice”, samo v Sloveniji vstopilo 12.000 mladih bralcev. “Sončnica” je bila letos podeljena drugič, komisija – dr. Milena Mileva Blažič, predsednica, Jana Bauer in dr. Marijanca Ajša Vižintin – jo je prisodila vam, Marta Grkman Repolusk, priznanji pa sta prejeli Mateja Medvešek Rjavec z OŠ Milke Šobar - Nataše, Črnomelj, in Bojana Modrijančič Rešiči iz Šolskega centra Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola, Nova Gorica. Finančna sredstva za nagrado, ki znaša 1000 evrov, je letos prispevalo veleposlaništvo Kraljevine Nizozemske, častno pokroviteljstvo pa je letos prevzel predsednik Republike Slovenije, gospod Borut Pahor.

Marta Grkman Repolusk, ob tej pogovorni priložnosti vam najprej čestitam za nagrado. Ste knjižničarka na OŠ Toma Brejca v Kamniku, kjer, slišim, branje postaja način življenja. Otroci in pubertetniki, ki zahajajo v vašo knjižnico (z videzom ta kaže čut vaše šole za estetiko: knjižnica je

Marta Grkman Repolusk, Bojana Modrijančič Reščič, Mateja Medvešek Rjavec

opremljena z natančno in domiselno oblikovanimi literarnimi, živalskimi liki, ki visijo s stropa, je zelo barvita, skozi okna vanjo zrejo visokorasla drevesa, učenke in učenci v knjižnici pijejo domač metin čaj, ki si ga lahko tudi sami pripravijo). Pri vas otroci in mladostniki najdejo ne le knjige, ki jih zares selektivno izbirate, ampak z veseljem ostajajo v knjižnici tudi v urah, ko je pouk že končan. Za vas je delo s knjigami način združevanja življenja z umetnostjo, s tem pripravljate mlade na vsakdanje izzive. Naj poudarim, da vas je na razpis prijavila kamniška knjižnica Franceta Balantiča, kjer zelo podpirajo in spoštujejo vaš trud. Kaj konkretno pomeni delati s knjigami in mladimi?

Grkman Repolusk: Delo knjižničarja je večni ustvarjalni izziv. V osnovni šoli je razpeto med dušo malčka, ki vstopa v svet znanja in raziskovanja, ter zaklenjeno srce mladostnika, ki končuje devetletno šolanje. Najti moraš pot do njihovega čutenja in razmišljanja, kajti šele z zaupanjem je mogoče graditi odnos. V devetih letih, ki jih otroci preživijo na naši šoli, ne smeš na nikogar pozabiti, nikogar prezreti, zato si vsako leto znova izmišljujem tematske projekte (Bralni teden, Branje je potovanje), razpisujem natečaje (Menjam verz za ..., Pesem o pomladi ...), vodim Bralni klub, knjižničarski krožek, organiziram in vodim posebne popoldneve in noči: Pikino

popoldne, čarovniško rajanje, gusarsko popoldne, vilinske sanje, noč branja – Košček knjižnega neba ... Junaki vseh teh reči, ki se rodijo v knjižnici, so učenci – vsi. Če stvar ni namenjena njim, pa prav ti učenci pomagajo izpeljati dogodek, namenjen mlajšim ali starejšim (pomoč pri ustvarjalnih delavnicah, pomoč pri pripravah na pripovedovalski večer, na primer pogostitev, spremstvo gostov ...). V vse te projekte vpletem knjigo: srečanje z njo je neizogibno in slej ko prej vodi v prijateljstvo. Pomembne in meni zelo dragocene so tudi ure KIZ-a (knjižnično-informacijskega znanja), kot se jim strokovno reče. Na teh urah (letno izvedem v vsakem oddelku štiri ure) otrokom predvsem berem, poskušam jih začarati in zapeljati v svet branja. Knjigo, ki ždi na polici, je treba oživiti, iz nje prebrati košček zgodbe, delček sanj, ki jih nosi v sebi. S knjigo se vedno igramo: končujemo zgodbe, si izmišljamo nove zaplete, pojasnujemo svoje poglede na težave, prepreke, brezizhodnosti ... Vse se začne z branjem, s tiho zatopljenostjo in poslušanjem. Poslušanje je veččina, ki se je je treba naučiti. In tudi to vadimo na naših urah knjižne vzgoje. Od prvega do devetega razreda – nekakšna vaja za življenje.

Branje je pot, po kateri hodi vsak sam, nihče je ne more prehoditi namesto drugega. In otroci, mladi ljudje, ki se prepustijo, da jih zapelješ v svet branih in pripovedovanih zgodb, za vedno ohranijo ljubezen in celo strast do branja. Dovolj je le knjiga v prostoru, kjer vlada mir. Mehak fotelj, topla odeja in skodelica čaja pa so že dodatki, sicer dobrodošli, a nikakor nepogrešljivi.

Kopinšek: Priznanje "sončnica na rami", ki ste ga Mateja Medvešek Rjavec prejeli, je za vas še posebej pomembno, saj kot knjižničarka in učiteljica slovenščine delate s knjigami in mladimi na Osnovni šoli Milke Šobar - Nataše v Črnomlju, ki jo obiskujejo učenci s posebnimi potrebami na območju Bele krajine.

Medvešek Rjavec: V današnjem času, ko je tako težko najti zaposlitev, je to najprej privilegij in potem dolžnost poslanstva, ki ga opravljaš. Če delo opravljaš zares, iskreno in na glas, se to čuti, mladi ti verjamejo in zaupajo. Takrat se nekje vmes odpre čudežen prostor, kjer so doma zgodbe, književni liki različnih izkušenskih svetov in tam se začne nenavadno potovanje, ki se ne neha.

Ko sem začela delati z učenci s posebnimi potrebami, to so učenci z lažjo in zmerno motnjo v duševnem razvoju, sem bila presenečena, za kaj vse so ti otroci lahko prikrajšani. Glede na svojo izobrazbo sem si zastavila jasen

cilj, da nikakor ne bodo prikrajšani za svet umetnostnih besedil. Začela sem iskati korake, pot, in to še vedno počnem, kako v njihove miselne svetove pripeljati knjigo in dogodke, povezne z njo.

Zelo dobro in rada se spominjam svoje prve učne ure na šoli s prilagojenim programom. V takih razredih je navadno malo otrok – do deset. Bili so sedmošolci. Po uvodni motivaciji sem začela glasno interpretativno brati zgodbo in se nisem ustavila do konca šolske ure. Učna priprava je bila drugačna, a učenci bolj prepričljivi v tisti situaciji. Zlezli so s svojih stolov na mize in kar naenkrat so bile vse glave na kupu usmerjene v podprte ilustracije. Ta izkušnja me je prepričala, da ima zapisana beseda moč in da velja pri njej vztrajati. Učencem še danes pogosto berem na glas. Glasno berejo tudi oni v obliki t. i. dolgega branja. Ko preberemo mladinski roman skupaj v celoti, ga doživljamo, preverjamo razumevanje in presojaemo temo, ki je obravnavana. Občutka, ki nas povezujeta, sta zaupanje in varnost, odraščamo skupaj, delimo mnenja, nizamo veliko primerov iz vsakdanjega življenja. Beremo v učilnici, multisenzorni sobi, sedimo, ležimo, uporabljamo bralne lučke ... Branje vedno povežemo z ugodjem in pozitivno izkušnjo.

Šola s prilagojenim programom navadno izvaja dva programa: nižji izobrazbeni standard in posebni program vzgoje in izobraževanja. O izkušnji govorim predvsem za učence nižjega izobrazbenega standarda od 6. do 9. razreda.

Mnogi učenci prihajajo iz socialno šibkih in učno nespodbudnih okolij. Učitelji teh otrok imajo tako pri izobraževanju kot pri vzgoji veliko odgovornost in hkrati izjemno priložnost: pokažemo jim lahko, da ima svet več obrazov. S pestrimi in zanimivimi dejavnostmi skozi šolsko leto ponujamo našim učencem nove in drugačne izkušnje, povezane s knjigo. Tako uresničevanje učnih kot vzgojnih ciljev pri naših učencih predstavlja učitelju velik izziv. Nenehno prilagajanje in individualno iskanje rešitev nas velikokrat pripeljeta do lepih rezultatov: obisk pisateljev, glasno pripovedovanje zgodb, gledališki nastopi, sodelovanje v projektu Noč knjige, Branje ne pozna meja, priprava radijske ure, zvočne knjižice ... Čeprav gre za ranljivo skupino mladih, ki sama težko sega po književnih policah, bremo na šoli pod geslom *Beri naprej, za nas ni mej!*. To idejo uresničujemo z mnogimi učitelji, velikokrat se tudi povežemo in tako pred našimi učenci delujemo še bolj prepričljivo. Ne vem, kaj bo takšna bralna izkušnja iz šolskih klopi pomenila za naše mlade bralce, a občutek, da si jim dal vse, kar si lahko, je na mestu in naša povezanost dokaz, da smo si delili nekaj posebnega.

Kopinšek: Na vaši šoli je 60 učencev, od tega 65 % Romov. Kdo na šoli si je zamislil projekt *Beri naprej, za nas ni mej!*? Je bila ideja vaša? Kot odmeva v svet: orjete ledino na področju bralne kulture med ranljivo skupino otrok. 70 % učencev ne zmore brati zaradi različnih motenj v duševnem razvoju. Kako vas sprejema širša okolica, torej družine otrok in skupnost?

Medvešek Rjavec: Spominjam se, ko sem sama izkusila trenutek v razredu in ob njem spoznala, da nekateri učenci zaradi možganske okvare res ne bodo imeli možnosti razviti bralnih kompetenc. Zdelo se mi je nepredstavljivo, da je lahko nekdo "prikrajsan" za kaj takega. Zato se je rodil šolski bralni projekt z naslovom *Beri naprej, za nas ni mej!*, ki je nastal z namenom, da bi čim več učencev na šoli osvojilo bralno značko. Izpostavljate Rome, a ti na naši šoli nimajo kakšnega posebnega statusa. So enakovredni ostalim učencem, radi prihajajo v šolo in v veliki večini z veseljem sodelujejo v bralnih projektih. Ima pa v njihovi kulturi zgodba veliko moč in te jih magično privlačijo. Tako ob začetku šolskega leta učenci prejmejo bralne kartončke z naslovi knjig, ki naj bi jih prebrali sami ali skupaj s starši, učitelji. Izbor naredim jaz. Ob razrednih obiskih šolske knjižnice skupaj z učiteljico skozi šolsko leto učenci pripovedujejo zgodbe; za nekatere je izziv samostojno pripovedovanje, za druge ob slikah, včasih razred pripravi predstavo iz kock, lutk, veliko tudi likovno poustvarjajo ... Za pripovedovano dobijo nalepko in na koncu bralnega potovanja osvojijo priznanje bralna značka, ki jim veliko pomeni.

Kadar pa je duševna motnja tako velika, da učenec ne zmore pripovedovati, mu književni svet predstavimo drugače – knjiga kot medij, poudarek na slikovnem gradivu, mesto knjige na knjižni polici ... Ob knjigi razvijamo samostojnost, pogovor, spoštljiv odnos ... Umetnostna beseda takrat temelji na zvočnosti, doživljanju prebranega, ugodju, pozitivni izkušnji ...

Kot že rečeno, mnogi učenci prihajajo iz socialno šibkih in učno nesposobnih okolij. Vaše vprašanje pa je ideja, da se s kakšnim posebnim povabilom poskušamo približati družinam, ki podpirajo šolske dogodke, povezane z branjem, a se jih ne udeležujejo kot starši. Zelo lepo sodelujemo s splošno knjižnico v kraju, kjer se skozi interpretativno branje ali z gledališko predstavo predstavimo otrokom in staršem v popoldanskem času, obiščemo tudi redne osnovne šole. Takšno sodelovanje našim mladim bralcem predstavlja veliko spodbudo in prinaša pozitivno izkušnjo v skupnosti.

Kopinšek: Bojana Modrijančič Reščič, v obrazložitvi dodelitve priznanja "sončnica na rami" sem prebrala, da se je pri vas vse začelo z bralnim

klubom: "Za začetek z osmimi dijaki, danes jih je več kot 50. Že desetletje si vrata šolskega centra v Novi Gorici podajajo pisatelji in pesniki, znani in še neuveljavljeni. Mnogo so jih že gostili, med njimi Borisa Pahorja, Dušana Jelinčiča, Miroslava Košuto, Cvetko Sokolov, Natašo Konc Lorenzutti ..." Poučujete v programih srednjega strokovnega izobraževanja in srednjega poklicnega izobraževanja na Šolskem centru Nova Gorica – Elektrotehniška in računalniška šola. Kako se "vaša mladina", prevladujoče fantovska, odziva na književnost?

Modrijančič Reščič: Delati z mladimi je danes svojevrsten izziv, saj jim moderna tehnologija omogoča, da kar pozabijo na knjige. Začne se že v osnovni šoli, nadaljuje pa v srednji, kjer poučujem. V strokovni srednji šoli so knjige nujno zlo, predvsem tista klasična dela, ki jih je treba prebrati za domače branje. Po mnenju dijakov odpirajo tisto preteklost, ki jim je neznana, zastarela, tudi jezik je nerazumljiv. To je svet, ki ga ne razumejo, svet njihovih prednikov, ki je zelo zelo oddaljen.

Kopinšek: Je knjiga danes, po vaših vsakodnevnih izkušnjah, mladim v veliko pomoč ali v vse večji izziv (glede na razvoj sodobnih medijev in razvoj virtualnih resničnosti)? Torej, kakšne vse so njene vloge? Razširjanje obzorij, jezikovnih zmožnosti, zabava, tiho sogovornišтво, ko ves svet zataji?

Modrijančič Reščič: Mislim, da knjiga mladim danes pomeni zelo velik izziv. Že obisk knjižnice je naporen. Sama jim svetujem, naj knjigo otipajo, jo prelistajo, da bodo sploh vedeli, kakšna je videti. Naj se poglobijo vanjo in razmišljajo o njeni vsebini, literarnih junakih in njihovih dejanjih. In vem, da prav vsak najde v njej nekaj svojega. Vsaj delček, saj odraža njihov svet, svet, v katerem so se znašli zaradi življenjske, družinske, ljubezenske ... situacije. Ko preberejo književna dela sodobne književnosti in morajo pripraviti govorno vajo, marsikaj razumejo in se branju ne upirajo več. Prebrano knjigo velikokrat celo pohvalijo.

Grkman Repolusk: Trdno verjamem, da bo knjiga obstajala večno (če v večnost lahko zajamemo čas, ki ga poznamo ljudje). Zavedam se, da sodobni mediji in razvoj virtualnih resničnosti kradejo čas knjigi. Vendar pa se vse večkrat srečam z mladimi, ki opuščajo te medije oziroma jim znajo nameniti le delček svojega časa. Večina računalniških igrice otroke vznemiri, jih spodbuja k nasilju, grobosti, ne znajo se obvladati ... Če mlade povabiš

k sebi (Bralni klub), gradiš z njimi zgodbo, odnos, jim posvečaš čas, v katerem je vedno tudi čas za knjigo, spoznajo, da je ta resnični, otipljivi svet dosti bolj osrečujoč in izpolnjujoč kot virtualen. Knjiga je vsekakor v pomoč, saj z razsežnostjo nešteti zgodb pomaga mladim razumeti sovrstnike, jim odpira poglede na drugačno življenje, kot ga poznajo, na čutenja, ki so jim bila doslej neznana, nerazumljiva. Ob branju se budi domišljija, misli ves čas potujejo, trepetajo in se veselijo sreče knjižnega junaka, se mnogokrat potopijo vanj, čutijo z njim in dozorevajo. V ljudi, ki razmišljajo, dopuščajo in počasi, z vsako prebrano knjigo malce bolj, razumejo svet in ljudi. In v tem je tudi čar branja – obzorje duha, ki je brezmejno.

Zaradi rahlo nasilnih sodobnih medijev pa je knjiga tudi vse večji izziv, kar nas, knjižničarje, ohranja čuječe in budne. In predvsem: dejavne. Menim, da prava mera sodobnih medijev mora biti prisotna v otrokovem razvoju, sicer ga oropamo kritičnega razmišljanja, nekako ga izločimo iz življenja sovrstnikov. Naša usmerjanja, navdih in navdušenje za stvari, ki so kakovostne, pa so ves čas nepogrešljivi in so nujni v času otrokovega odraščanja.

Knjige v naši knjižnici so razvrščene po sistemu starosti bralca, ki so mu namenjene. Včasih si kakšen prvošolček zaželi izposoditi Harryja Potterja in mu ne odklonim. Po navadi že čez kak dan vrne knjigo, češ da nima sličic in je preveč zajetna. Z načinom proste izbire knjige gradim zaupanje, ki ga s prepovedjo vsekakor ne bi mogla. Mladi bralci počasi začno verjeti tudi v seznam priporočenih knjig, posegajo po knjigah, ki jih poleg sošolca predlaga tudi knjižničar.

Poleg razširjanja obzorij knjiga igra veliko vlogo v jezikovnih zmožnostih, saj bralec mnogo lažje izrazi, kar nam želi sporočiti, besedni zaklad je res zaklad, kajti z njim je tudi mladostnik, ki bere, mnogo močnejši in samozavestnejši.

Osnovnošolski mladostnik (8., 9. razred) je mnogokrat prepričan, da je ves svet zatajil. Knjiga je zagotovo ena od reči, ki mu je v teh trenutkih dobra družba. Z zgodbo, ki ga odnese daleč od ponorelega sveta ali pa prav vanj. Odklop bolečine, nerazumevanja in nesprejemanja. Je tih sogovornik, ki ga lahko spravi celo v smeh ali solze. In oboje je odrešujoče. Za katerega koli bralca, za mladega še toliko bolj.

Medvešek Rjavec: V mojem okolju in pri mojem delu ima knjiga še vedno osrednjo vlogo, včasih je tudi podprta s sodobnimi mediji. Nič se mi ne zdi narobe, da je tako. Samo vloga učitelja je v tem primeru spremenjena, ta postane konstruktivni člen med enim in drugim medijem. Zgodba ostaja na papirju in tablici, jezikovna sproščenost je dovoljena tu in tam, zabave

in tihega sogovorništva ji ne more nič odvzeti. Samo od posameznika je odvisno, kakšen vonj in šum mu je bliže.

Širša virtualna resničnost ne ponuja zaupanja, varnosti in bližine. Tisti, ki so tega deležni, bodo naklonjeni in spoštljivi do našega dela.

Čisto potihem in zares pa se mi zdi, da nekaj tistega, kar te vleče v književni svet, moraš imeti v sebi. Takrat je dovolj zrnce modrosti, da se premaknejo veliki zidovi v tebi ter požiraš nove in nove izkušnje, jih doživljaš, razumevaš in presojaš; včasih pa niti skala razlogov in dogodkov ne bo prepričala koga o tem, da lahko knjiga kdaj pa kdaj ostaja človekova najboljša prijateljica.

Kopinšek: Kako se pri vašem poučevanju zrcalita otroški in mladostniški odnos do kanonske literature upošteva učni program na eni strani in poplavo (tudi) knjižne produkcije? Mladim je svet prednikov zelo oddaljen, današnji z vsemi vsiljivimi prijemi pa lažnivo preblizu.

Modrijančič Reščič: Nekateri mladi bralci radi posežejo po literaturi, ki si jo sami izberejo, ker jih zanima. Včasih sprašujejo, zakaj ne morejo brati tistega, kar bi želeli. Odgovor profesorja je, da lahko berejo, kar želijo, poznati pa morajo tudi klasični repertoar. Velikokrat sami predlagajo svoja dela, mi jih celo prinesejo v šolo, češ da jih bom že prebrala. Fantje seveda navijajo za šport in zgodovino.

Kopinšek: Kot profesorica slovenščine ste v veljavni učni načrt vnesli dodatek: mladinska dela, ki odražajo življenje mladostnikov, njihov vsakdan, njihove težave, včasih tudi uporabljajo sleng. So mladi bralci sprva internetni čas dali na stran in začeli pozornost preusmerjati na knjige zaradi sebe ali zato, da ne bi profesorica "težila"?

Modrijančič Reščič: Res sem v veljavni učni načrt najprej vnesla mladinska literarna dela v obliki govornih vaj, ker se mi je zdelo smiselno, da mladi berejo. Klasičnim delom za domače branje se hudo upirajo. Danes smo branje razširili na aktualne zgodovinske dogodke, ker jim je vseč tudi zgodovinski čas: tolminski punt, prva in druga svetovna vojna, vojna na Balkanu, tujska legija ... Mislim, da mladi bralci, med katerimi je le pet deklet, niso dali na stran internetnega časa, saj še vedno radi brskajo po spletu. Knjigam so najprej posvetili pozornost zato, da profesorica ne bi sitnarila, pozneje pa so povedali, da je vsak v prebranih delih našel kanček zanimivega, s čimer se je lahko poistovetil.

Kopinšek: Branje je po raziskavah najbolj problematično v tretji triadi osnovne šole. Kako se v praksi soočate s tem?

Grkman Repolusk: Knjižničarski krožek, katerega člani so lahko učenci od 7. do 9. razreda in ki poteka vsak dan pred poukom in po njem ter v vseh odmorih, je ena od oblik, ki otrokom približa knjižnico, knjižničarja in posledično tudi srečanje s knjigo. Vse drobne zvižaje je treba uporabiti, da zvačimo v knjižnico mladostnike: povabim jih, da pomagajo voditi projekte, ki so namenjeni mlajšim učencem – na vseh vitalnih točkah so glavni usmerjevalci in voditelji, kar jim krepí samozavest, saj so odgovorni za svoje delo. Knjiga je poleg igre glavno vodilo tematskih popoldnevov, kot so Pikino popoldne, vilinsko rajanje, čarovniški ples, gusarska zabava in drugi. Kviz, ustvarjalne delavnice in zgodbica zaokrožujejo tematiko in po pomoč se lahko vsi obiskovalci zatečejo k razstavljenim knjigam.

Noč branja, ki smo jo letos poimenovali Košček knjižnega neba, je prav tako namenjena le učencem zadnjega triletja. Vstopnica za obisk je prebrana knjiga (letos je bila to knjiga založbe Miš *Nebo je povsod* Jandy Nelson) in predstavitev najljubše pesmi. Druženje s knjigo, pogovori o prebrani zgodbi, deljenje mnenj, delavnica kreativnega pisanja, v kateri so učenci pletli zgodbo s pomočjo čudežnih predmetov in oseb, ustvarjalna delavnica poslikave kamnov in nočni sprehod do Malega gradu, kjer nas je skupina mladih fantov (*Pest besed*), ki širi slam poezijo v Kamniku, popeljala na pravi tekmovalni pesniški večer – vse to mlade bogati, jih razvedri in združuje s knjigo. Nočni del s tihim branjem in malo manj tihimi družabnimi igrami utrjuje nenavadna prijateljstva in krepí pogum za vstop v svet srednješolcev. Priprava zajtrka in jutranja akro joga sta prebudila nočne bralce in jih popeljala v nov dan.

Branje je potovanje – projekt, ki na šoli teče že tretje leto, pa je namenjen vsem učencem. Vsak oddelek dobi v začetku šolskega leta izbrano knjigo, spremljevalni dnevnik – zvezek, v katerega učenci vpisujejo svoje vtise, učenci prvega triletja zraven dobijo še plišastega glavnega junaka knjige. Iskriivi zapisi učencev in mnenja o prebranem so zanimivo branje, ki marsikdaj kroji izbor knjig za naslednje leto.

Največ čarobnosti pa so letos doživeli člani Bralnega kluba: srečevanja ob petkih, 6. in 7. uro, so bila sproščena, saj ni nikogar bremenila obveznost naslednjega šolskega dne. Prebrali smo knjigo *Zvezdica* (Jerry Spinelly), trenutno pa smo pri koncu knjige *Sedem minut čez polnoč*. Učili smo se prisluhniti drug drugemu, izražati svoja občutja, opogumljati drug drugega pri zagovarjanju svojih mnenj, pomislekov in sodb. Krepili smo

pripadnost, ki je v teh najstniških letih res pomembna in mnogokrat v veliko pomoč, veliko smo se smejali in včasih tudi jokali – zaradi zgodbe, ki smo ji prisluhnili, zaradi naših bolečin in nemoči. Mnogo besednih iger je zbudilo še tako neaktivne poslušalce in štel je glas vsakega od nas. V tem krožku je dvanajst učencev, kar omogoča delo na poudarku posameznika, vpetega v varno skupino.

Letos so člani knjižničarskega krožka in Bralnega kluba skupaj s knjižničarko pripravili tri knjižne čajanke, na katerih smo prisluhnili besedilom svetovnih umetnikov in pesmim naših učencev. Vedno smo se sladkali s pregrehami, ki so jih učenci sami napekli. Nežna svetloba svečk, toplina knjižnice, svet književnosti – vse to je pravljичno zaznamovalo večere.

Vsi ti dogodki vabijo v knjižnico, kamor so povabljeni vsi učenci. Vsako leto več nas je in to nas navdaja z veseljem, da zbudimo in krepimo ljubezen do knjige.

Kopinšek: Ste v preteklosti spremljali burne odzive na nekatere knjige, namenjene mladim bralcem? Omenim naj samo napad na roman *Na zeleno vejo* Andreja Predina in nestrpnost do romana *Ime mi je Damijan* Suzane Tratnik. Kaj menite o tem? Da neko skupino ali družbo v času, ko svet preplavljajo povsem necenzurirane oziroma neprimerne vsebine "ogroža" knjiga?

Grkman Repolusk: Pred nekaj leti je bila omenjena knjiga Andreja Predina *Na zeleno vejo* razpisana za obvezno literaturo za Cankarjevo tekmovanje (8. in 9. razred), poleg knjige *Oči* Andreja Makuca. Zaradi burnih odzivov staršev so prvo knjigo črtali s seznama obveznih del, druga pa je ostala, čeprav je tudi ta požela veliko neodobravanja. Spremljala sem razpravo in žal spoznala, da so sodbo obema knjigama pisali ljudje, ki knjig niso prebrali. Meni sta bili obe čudovito branje: zabavni roman *Na zeleno vejo* je realno odslikaval boj za preživetje marsikatere družine ali mame samohranilke in pronicljivo vpletel hudomušen pogled mladostnika na celotno dogajanje. Knjiga, ki vabi k smehu in zabavi kljub tragiki družinskih zgodb. Knjiga *Oči* pa me je ganila, kajti tako literarna vrednost knjige kot zgodba sama zaslužita poklon. Nevednost ljudi, ki so v svojem čutenju tako ubogi, da živalim ne znajo ali ne zmorejo izkazati dostojanstva in spoštovanja, je v nebo vpijoča. Mislim, da je pisatelj želel zbuditi in opomniti ljudi, da vsa živa bitja čutijo, in je zato sporočilo knjige tiha prošnja, naj ljudje ne povzročajo toliko bolečine živalim.

Oseбно težko prenašam grobosti in hrupno nasilje, zato me to dvoje boli tudi v jeziku. Knjige s takšno vsebino so zahtevno branje, ki od bralca

terja mnogo empatije. Mlademu bralcu, ki preživlja osebno težko izkušnjo (ločitev, bolezen, slovo), je takšna zgodba lahko v pomoč ali v breme. Dobrodošel je pogovor o prebrani knjigi. Vse več knjig z vsebinami, ki niso pravljíčne, izhaja v zadnjih letih, tudi veliko jezikovno zelo siromašnih del, kar je odraz časa in življenja, ki ga živimo. Menim, da knjiga ne ogroža bralca, mu le odpira obzorja, osvetljuje težave, razkriva druge zorne kote. Bralec, ki ima za seboj mnogo bralnih ur, bo počasi znal sam izbrati dobro knjigo in bo odložil branje dela, ki ni literarno in jezikovno bogato. Izražanje s kletvicami in psovkami je le eden od načinov, včasih, priznam, edino sprejemljivem v določenem delu zgodbe. Źal ta način izražanja otroci in mladostniki radi povzamejo v običajnem sporazumevanju in se ne trudijo stvari povedati z večjo spoštljivostjo do jezika. Branje del različnih avtorjev, ki te popeljejo v povsem neznane, neslutene svetove, nas duhovno in jezikovno obogati.

Kopinšek: Opažate velika odstopanja med zahtevami ministrstva, vodstva šole in dejanskega stanja v razredu pri maternem jeziku?

Modrijančič Reščič: Kot profesorica slovenščine velikokrat slišim, da poučujemo na strokovni šoli, kjer je dijakom ljubša stroka kot predmet slovenščina. A sem ob tem kar gluha, saj verjamem, da morajo tudi dijaki naše šole obvladati jezik, se z njim sporazumevati, poznati literarno teorijo ... Je pa res, da se v štiriletni program vpisujejo tudi dijaki s slabšim uspehom, nemalokrat s popravnim izpitom iz slovenščine. A tudi taki morajo osvojiti določene jezikovne zakonitosti. Ker ne popuščam ...

Kopinšek: Vaši poklicni vlogi, učiteljica slovenščine in knjižničarka, se prepletata. Imate s strani Ministrstva za šolstvo določen učni načrt, ki ga morate/lahko svobodno prilagodite razredu? Prav tako me zanima, kaj pogrešate. Glede že nakazanega (ne)posluha države; odstopanja med sistemskimi določili in dejstvi, ki se oblikujejo oziroma pokažejo v praksi, so včasih ali pogosteje velika ... Kako je v vašem primeru?

Medvešek Rjavec: Moji poklicni vlogi se gotovo prepletata. Zaradi prostorske stiske na šoli je šolska knjižnica hkrati tudi učilnica za slovenščino. Prostor deluje spodbudno na mlade bralce. Źe med samo učno uro učenci usvojijo veliko knjižničnega znanja. Gotovo je moja prednost tudi pri nabavi gradiva, ki ga lahko uporabim pri pouku ali pri pravljíčnih uricah.

Učni načrt določi ministrstvo za vsako področje posebej. Te lahko učitelji povežemo z medpredmetnim sodelovanjem. Na šoli s prilagojenim

programom je snovi manj, več časa je namenjenega utrjevanju snovi. To je prostor na papirju, kjer se lahko rodijo najlepše stvari v razredu. Ideje dobijo krila in tako nastane kakšna radijska ura, zvočna knjižica ali pa si beremo na glas, poustvarjamo in se o prebranem pogovarjamo ... Tako rastemo, napredujemo in včasih kaj lepega dosežemo, pri napredku posameznika ali kar celega razreda.

Od države pa bi si želela, da bi majhnim šolam na obrobju Slovenije omogočila kakšen brezplačen dogodek, povezan s knjigo ali obiskom avtorja. Ker si to zaslužimo!

Kopinšek: Pogosto je slišati, da se morebiti od učencev in dijakov zahteva preveč. Glede na omenjeno nerazumljivost sveta in jezika prednikov s strani mladih me še zanima, ali bi lahko potegnili ločnico in rekli, da določen tip oziroma žanr literature ali tema mladim vendarle "sede"?

Modrijančič Reščič: Mislim, da dijakom res "sede" določen žanr literature, določena tema, vendar tisto, kar je njim všeč. Kar določa profesor, je po navadi nujno zlo. Zato to rodi odpor, nezadovoljstvo, slabo voljo. A tudi mladi morajo vedeti, kakšna je bila naša preteklost, kako se je oblikoval naš jezik. Čeprav ob tem radi potarnajo, da so ubogi, še bolj tarnajo njihovi starši, češ da učitelj od njih preveč zahteva. Vsi bi radi doma imeli inženirje oziroma izobražence z lepo plačo, za katero se ne bi bilo treba preveč truditi. A kjer je volja, je tudi pot, je tudi svetla prihodnost, ki pa je velikokrat tlakovana z znojem, a zato slajša.

Kopinšek: Kako se odločate za nakup knjig, s katerimi širite knjižnično ponudbo? Glede na krčenje sredstev predvidevam, ste pri tem omejeni ... Pa vendar knjižnica mora biti sodobna in ne le arhivarnica desetletja starih naslovov. Kako kupujete gradivo in v knjižnici ohranjate razmerje med starejšimi deli in sodobnimi izdajami? Kako poteka izbor knjig za nakup v šolsko knjižnico?

Modrijančič Reščič: Šolska knjižničarka mi je povedala, da je še pred dvema letoma izbor knjig potekal zelo dobro, saj so bile knjižničarke svobodne pri nabavi literature. Danes je gradivo zelo skrčeno na strokovne učbenike za učitelje, izbor leposlovja pa je omejen. Starejši teksti so v knjižnici še vedno, novih pa je zelo malo. Knjige za šolsko knjižnico še vedno izbirajo knjižničarke, sodelujejo pa z učitelji oziroma skušajo uresničiti njihove želje kljub varčevanju v šolstvu.

Grkman Repolusk: Nakup knjig je zelo pomembna reč – z izborom knjižničnega gradiva postavljaš temelje knjižnici, kar je odgovorno početje. Omejitve so v življenju prisotne ves čas, v vseh prostorih, kar ni le slabo: prinašajo več odgovornosti pri izboru gradiva, zahtevajo poznavanje knjižnih besedil, za katere se odločiš, kar pomeni, da je treba ves čas slediti novostim, brati, prebirati recenzije, se udeleževati okroglih miz oziroma pogovorov o knjigi, srečanj z avtorji. Vse to bogati delo knjižničarja in mu olajša izbor, ki ga ob tem laže upraviči in argumentira. Zdi se mi povsem nedopustno, da je v nekaterih šolskih knjižnicah nakup povsem ustavljen. Ne razumem teh ravnateljev in se čudim in sprašujem, kako lahko tako nespoštljiv odnos do knjige, do slovenske besede in branja upravičijo pred starši, učenci in člani sveta šole. In predvsem pred samim seboj. Z zgledom in ljubeznijo do branja bi moral biti ravnatelj, poleg knjižničarja (ali pa ob njem), steber bralne kulture na šoli.

Razumem in dopuščam mesečne zamike pri nakupih, čeprav niso dobrodošli zaradi več razlogov: določene knjige so razprodane, v ponatisu pa je mogoče kupiti le žepnice, ki imajo mnogo krajšo življenjsko dobo in manjše črke; v knjižnico vabijo tudi novosti, o katerih pišejo mediji (po treh mesecih ali več nova knjiga izgubi prvotni čar, ker si jo mnogi poiščejo v drugih knjižnicah in zanje ni več nova) ... Pri delu z mladimi moraš biti aktualen.

V vseh petindvajsetih letih dela sem z različnimi ravnatelji vedno našla pot, ki se je dobro pisala tudi knjižnemu fondu v naši šolski knjižnici. Mnogokrat je bilo treba knjigo predstaviti, tako njeno vsebinsko kot uporabno plat, jo vrednotiti in nakup podkrepiti s priznanji in nagradami, kar se mi zdi povsem razumljivo. Pomoč pri tem je zagotovo nagrada zlata hruška, ki jo že nekaj let podeljujejo kakovostnim slovenskim in prevodnim besedilom za otroke.

V času študija so nam profesorji večkrat dejali, da knjižničar mora najti pot za nakup knjig, da knjižnica, še posebej šolska, mora biti živ prostor, ki kipi od idej, navdušenja, predstavitev knjig, ki vsekakor ni prostor tišine, sterilnosti in časa, ki izumira, in seveda, predvsem, ni arhivarnica.

Menim, da bi morala vsaka slovenska šola mesečno prejeti namenska sredstva za nakup gradiva za šolsko knjižnico, merilo pa bi moralo biti število učencev in učiteljev na šoli. Standardi in normativi, žal, ostajajo neobvezne strokovne smernice.

Medvešek Rjavec: Naša šolska knjižnica je prostorsko zelo omejena in ima skromno knjižnično zbirko. Gradivo izbiram priložnostno, sredstva so omejena, iščem ravnotežje med strokovno literaturo za učitelje in

leposlovjem za učencem. Občasno knjižnično zbirko obogatim s kakšno jubilejno knjižno izdajo.

Kopinšek: Sprejmete vse “knjižne agente/potnike”? Kako poteka delo z njimi? Zavrnete kdaj katerega?

Grkman Repolusk: Nikoli ne zavrnem obiska nobenega potnika oziroma knjižnega agenta: spoštujem njihovo delo in jim ga ne otežujem s predpisanimi urniki obiskov, kot to počnejo nekateri knjižničarji. Vedno se dogovorim za obisk in sporočim morebitno odsotnost, saj se zavedam, da je čas dragocen vsem, vožnja pa tudi ni poceni. S takim pristopom sem v vseh petindvajsetih letih zgradila lep odnos. Glede gradiva, ki ga prinašajo potniki s svojih založb, pa naslednje: novosti poskušam prebrati, sledim objavam nagrajenih del, kratkim predstavitvam v Bukli, Književnih listih, sledim predlogom kolegov in učencem, ki me opozorijo na novo knjigo, vredno branja in nakupa ... Žal finančna sredstva ne omogočajo vedno nakupa, vendar pa naslovi novosti čakajo na seznamu prioriternih nakupov, ki se po navadi v mesecu ali dveh udejanjijo.

Kopinšek: Koliko izvodov določenega knjižnega dela potrebujete, da lahko delate z razredom oziroma na projektu?

Grkman Repolusk: Glede na dejstvo, da je v oddelkih 28 otrok, je zelo dobrodošlo, da imamo pri izpeljavi projekta, domačega branja ali česa podobnega, vsaj deset izvodov izbranega knjižnega dela. Žal to finančno mnogokrat ni izvedljivo, zato to rešujemo na več načinov: knjige si izposodimo v drugih knjižnicah ali pa poskušamo najti v razpoložljivem fondu naše knjižnice več različnih, vendar ustreznih naslovov, da projekt uspešno pripeljemo do cilja.

Kopinšek: Koliko mesečnih/letnih sredstev bi torej potrebovali, da bi vaša knjižnica bila pregled najboljšega v literaturi?

Grkman Repolusk: Menim, da bi pri trenutnih cenah knjig (25 evrov je cena slikanice, krajšega romana, obsežnejša dela pa segajo do 35 evrov, kakovostna strokovna dela pa prav tako dosegajo visoke cene, tja do 70 evrov in več) potrebovali letno od 8 do 10.000 evrov (naša šola ima 520 učencev), s čimer bi se že sanjsko približali strokovnim smernicam, ki priporočajo 1 knjigo na učenca letno in 1,5 na zaposlenega na šoli.

Knjižnica je živa stvar, ves čas je treba slediti novostim, odpisovati dotrajana in uničena dela ter biti pozoren, da je vsebinsko bogata ter da so v knjižnem fondu ustrezno zastopana dela, ki pomagajo "rasti" tako prvošolčku kot najstniku in tudi učitelju, da poučevanje nadgradi, oplemeniti in z njim mlade povabi k razmišljanju in vedoželjnosti.

Barbara Pogačnik

Alica v deželi plaščev

Kratke epizode iz dežele plaščev

I.

Alica je bila klobčič, ki bi moral postati plašč, in plašč jo je špikal navznoter v različne organe, se sršil kot črna mačka, Alica pa je hodila in hodila mimo lukenj v asfaltu: bile so njene prijateljice. Vendar so v svoji praznoti skrivaj dajale podporo plaščem. V vsaki je izginila kaka gručica besed. Nekatere luknje so se spremenile v vrtine in bruhale vojno škodo. Luknje so kot brade islamistov prisegale na politično pravičnost, izmaknjene, bile so stavbe na vzporednem zraku. Aličino telo v boju s plašči in z luknjami, Aličino telo zasedanje kneseta. Strune Aličine hrbtenice utripajo in nas delajo gole.

Tedaj ji v oko pade naključna prva kaplja širnega dežja: dežja tik na tem, da povezne plahtasto, prosojno dlan nad mesto.

Klobčič, razpreden kot načrt za javni prevoz,
z volno, ki se topi pod kapljami.

II.

Alica soigralcu iz gledališča v kuhinji pusti dolgo
ljubezensko pismo, poleg pa črno čokolado.
Nato vidi, ne za zaveso in ne točno za vogalom,
kako on pismo razgrne in se
namrdne. Vzame pa čokolado. Še vseeno
ga situacija moti. Alica skomigne z rameni.
Odide na sestanek DSP, kjer sprejemajo
deklaracijo proti splošni družbeni korupciji, in dvigne
roko: *Ali boste glasovali tudi
za preganjanje lastne korupcije?*
Vsi plašči se z začudenjem obrnejo proti njej.
Alica si v kuhinji vzame še črne čokolade v prahu,
da bi počasi postala noč, plašč noči.

III.

Ko je Alica, obuta v plišaste nogavice, še
odplačevala debele dolgove, ki so se prekrivali
kot odsevi oken v poletnih sobah, se je odločila
skupaj s sestro lotiti se novega poklica,
da bi kaj zaslužila. Ogrnili sta si plašča in postali zobozdravnici:
tiho sta ruvali kapilare laži iz človeških ust.
Tako sta ljudem štiriročno, v temnem, ozkem vzdušju
prvih krščanskih samostanov, v drobne, mušicam
podobne črne pikice gnilobe jasnovidno vliвали belo malto,
denar je pritekal in se množil hitreje, kot sta ga lahko
šteli, in že kmalu, skorajda v naslednjem stoletju,
se je nekdo poročil – ultimativni rezultat dobre
ustne higijene.

IV.

Alica je stanovala v mali, zaporniški celici z rahlo rumenimi stenami in tlorisom na L, kot edino prednost pa je v rokah imela ključ, za razliko od sosednje, kjer je zgolj ob vodi in kruhu molil umetnik suhih reber, gol in bos kot Kristusov vojščak. Z jasnovidnostjo, ki predira stene, je opazovala, kako se premetava po ležišču, podoben tej ali oni živali. Nekega jutra je odklenila svojo celico in se na rolerjih odpeljala iz tega živalskega vrta. Zaradi močnega sonca je s seboj vzela sončnik in zatem spričo svetlobe ugotovila, da plašča ni več: za njo golo, v spodnjem perilu in na rolerjih, se poganja horda sledilcev, tudi v spodnjem perilu, na rolerjih in s papirusnimi sončniki kožne barve v rokah. V ta nesporazum obrne obraz, zdrsne nazaj po stezi kot pomota, zmedeni sledilci se začnejo po facebooku suvati med seboj. Ko je spet doma, Alici ne preostane drugega, kot da po železni cevi z jermenom prepleza celo nadstropje, saj se je neki norec zabarikadiral v zgradbo in začel z gladovno stavko, povrh pa to še nikogar ni prav dosti brigalo.

V.

Okoli Alice je završal vrtinec šamponov, škatel, solat, izgubljenih dežnikov, oh, zlatih metkov: streli besed, ki nikogar ne strejo. Predmeti, pozabljeni v vežah hiš, na avtobusih, v barih, pred vhodi v trgovine. Delovanje življenja kot križanka, v katero se je zajedel oster vonj po omejenosti telesa. Kakšen napor je upanje! Alica se ga rahlo dotakne, v strahu pred mrazom. Obrne plašč, da postaneta to dva luskasta plašča.

Ples, Pepelka

Približno ob tisti uri sta prvič spregovorila, še vedno med plesom, le nekaj besed. Med odmori pa sta še naprej vztrajno molčala, stala drug poleg drugega, vedno enako oddaljena od vseh ostalih.

Marguerite Duras: *Le ravissement de Lol V. Stein*

Prišla je na ples hudobnih kraljičen
v palači slepega kralja. Mala našminkana usteca vse naokoli,
medicinsko bleščéča dvorana in plesni koraki
dekleta vode, v katerih se molk dviga kot rečno blato.
Za vogalom se smejiijo tolste miši, ki igrajo
tombolo s cvetovi marjetic: slepota, bela znamenja zla.

Pepel, skrit v krilo, odgrne obraz. Tla so
raztresena kot koščki sestavljanke –

Mirne roke jo odpeljejo s tega plesa in še polna gibanja
trza v temno modri sobi kot ribe, izvlečene iz vode.
Vidi, kako v plesni sobani zdrsne drugi plesalki in si
zlomi peto. Ponovno trzne: to bi lahko bila ona. Plesalka
v kremno beli obleki proseče usmeri pogled navzgor
v oči soplesalca.

Zdaj trzne cela slika, čas preskoči: zgodba s plesom
se bo odvila drugače. V prostoru za gibanje bodo stene, strop,
tla oblepljeni s temno modrim papirjem iz globokega morja.
Tu ne bo hrupa govorjenja, in čeprav bi bila
nestabilnih nog kot mlada telička,
ne bo mogla
pasti.
Skakala bo skoz goreč obroč ognjišča in si morda zlomila
komolec, toda to bo svet brez komolcev.
Prebuja se v skoku skozi leno goreči obroč,
tako kot lepe ženske svilenih las
obiskujejo draguljarne.

Alica Odisejka

Alica teče proti vetru, v deželi, kjer govorijo
njej neznani jezik: vzgon
je močan in veter leden. Nekdo
motri kapljo med dvema prstoma:
velika rodinovska dlan, ki šele ustvarja obliko.
Alica raste v kapljo, ki pada, a ne pade.
Še sama si obleče plašč, majhna pod mehko rokavico
noči, lebdi, da bi se odtrgala, na robu
dežnega oblaka. Njene besede: roka, ki sega
v praznino zvezd: zagozdene.

Na ulici stoji, prosto plapolajoča
ob pisanih cvetovih slaka, nikogaršnja:
tedaj nekdo pljune v rože. Ogromne vilice se
dvignejo pokonci iz grmovja. Dolgi vilični roglji
bleščijo kot dnevne zvezde. Nekdo krili in kriči:
ne govorim!: prav ta je skrivil enega od rogljev na vilici.

Alica polovico soli iz vreč iztrese doma, drugo
polovico odnese s seboj na potovanje. Sol tovari
kot posluh globoko v svoji hrbtnici. Nobeno ljudstvo
ni uničeno zaradi prahu v njeni prtljagi.

*

Iz praznega ovala zraka prileti ptica. Tišina,
kladivo nad Aličino glavo, ima velike roke spanca.
Alica hodi sredi poletja po novi ulici iz tišine. Ograje so zarjavele,
na pot kaplja voda iz klimatskih naprav, vanjo lajajo
psi in čivkajo kanarčki, ob njej se zaskoči nasmeh.
Nevihta ji vzame plašč, narejen iz morja.
Moški se lomi z drevjem –
njegove suhe solze: modre praznine, razredčene z vaniljo.

Hromost soli se pretrga, kri priteče v roke.
Alica pusti, da jo ljubezen obrača kot kuhalnica:
sedi na terasi, s prsti, mastnimi od oliv.

Klobučar si odlomi rogelj svetlobe
od zvezdnega kruha. Iz Alice zasije velika luna
in ga pogoltne, ga umije v krvi in ga izpljune,
se umiri v drobno dnevno ogledalo na dlani.

Alica nad vodnjakom starosti

Alica je opazovala premožno gospo
v njenem starinskem meščanskem stanovanju,
si ogledovala njeno posteljo
na baročnih nogah z zlatimi listi,
debel damast zaves s svilenimi čopki; žensko, ki jo
postopoma skrije pred svetom pesek s televizije,
žensko, zasuto pod zgodovino,
skrivenčeno od bolečine v hrbtenici.
Natančna glede položaja vsakega kosa
v svojem rumenem univerzumu, se krhka gospa med predmeti
vsak dan po plasteh spusti v svojo kožo,
vrata odpira le nekaj ljudem,
namesto v svod se zazira v lesene tramove
visokih stropov: v svoje nezapisane misli. Alica previdno
zlaga porcelan ali lesene sklede v njeno kuhinjsko omaro. V vsaki
od njih je mrtev pajek, ki je pred desetletji pel neslišne viže.
Ko odide od gospe, se današnja Alica spominja težkih,
z zlatimi nitkami in dragimi kamni prešitih
oblek, gibanja, polomljenega pod plastmi spomina.
Boli jo enaki deli telesa in mački si ne upa več
pogledati v oči.

Prsti – modernizem

Vsaka zgodba se izvije. Nova tipka,
ris na svobodi, odprta struna. Zgodbe se
prekrivajo kot kvadrati, barva na platnu, krivično jih je
držati vsaksebi. Vsaka zgodba ti moli svoj prst,
pa ne zgrabiš roke.

Prekletstvo ljubosumja te s pestjo pritisne
ob tla in zdaj moraš rasti v predpisanem kvadratu,
kot roža v ozkem lončku. Komaj iztegneš korenine, že
se lahko zgodi, da obsediš v zelenem kvadratu,
se utapljaš na trdnih tleh. Dobro že poznam

to drhtenje, iz lopatic ti ustvari
pločevinasta krilca, klopotec, ki se
kósa s hrupom avionov.

Število klicev iz telesa je omejeno.

Žetone iščeš po predalih.

Kako sta bila prepir ali premirje

odvisna od enega jajca – oval v tihožitju –, a nič drugače kot
zdaj, ko se vse vrti okoli hiše (kocka in obzorje), ali kot bi bilo jutri,
ko bi šlo morda za celo tovarno (trikotnik v oranžnem).

Slika se bori, kadar najbolj molči.

Lahko zamenjaš zavese, kavč (valovanje),

a zobje so tako ali drugače

beli – kažejo se, eni drugim, srage svetlobe na ozadju,
bele kapice, ki visijo

na svojih gorskih previsih. Neki fantje

me vlečejo v črno-belo zgradbo,

ponoči in med porcelanom, in šele

na koncu pomislim na klavir.

Črno-bela zgodba teh svilenih prstov, ki so pustili

znojne kaplje, ki niso spali, celo kadar je

vse telo prevlekla nezdrava koprena spanja.

Belo in črno sežeta v dan in v noč:

spremeniti se moram povsem,

kot zrušena železniška postaja.

Zato se moram posebej lotiti sovraštva

do prstov. Risanje ličinka.

Že samo zamah pri Debussyju in Tihi ocean.

Alica in barok

Barok, hrana narodov
Tomaž Šalamun

Barok vali sončeve volute, je rekla Alica v Dublin Castlu. Pod kožo rastejo oblike v obdobja, kako jih nadzorniki zapirajo, kadar so že nastale in hočejo žareti. Kiparji v hladnem kamnu zvesto nastavljajo sončeve stopnice, tako belo. Slikarji iz vročine skrivaj jemljejo barve. V travo potopijo bosa stopala naslikanih in pustijo luknje v prestrašenih mislih nadzornikov. Ti se ozirajo po puščavi barve v sebi, v ravni črti preživetja se jim volute baroka kot kače ovijajo okoli nog. Tisti hip, ko smo zvok srkali od sonca, se za dolgo razprostira v kamnu.

Sonce v svojem labirintu shrani vse barve, medtem ko človeški svet odskakuje v svojih sistemskih bunkerjih, razporeja barve s puškami. Kriki žrtev dajejo tišino dletom, da strugajo pesek ljubezenskih oblik.

Malaika, nakupenda Malaika

Neko dopoldne, ko je imela ravno rojstni dan,
je Alica videla, kako je njena hrbtenica v jutranji uri

postala vlak, dolga konstrukcija mnogih vagonov,
partizani pa so ji malo pod vratna vretenca namestili
uro za eksploziv iz filma *Valter brani Sarajevo*.

Alica je kot grška boginja zadržala bruhanje:
potres se ni zgodil, nihče ni umrl.

V razkošnem imperialnem hotelu so pod kristalnimi
lestenci ostale čudovite zaloge hrane,
kot udarci novega dneva, z novo slepečo
dozo svetlobe.

V tujih rokah I

V tujih rokah, v čistem strahu, Miłosz, modrina:
prsti, ki se zarijejo v snov, prsti keramika ali
restavradorja barv nežno podrgnejo po
sloju barve, po nečem, kar se drobi kot vlažen kvas.
Kako težavno je imeti roke za spletične prahu:
s treh strani kuhinje pritisne teža omare,
ki jo podpiram s prsti akrobatke na trapezu,
z gležnjem privezana pod modri svod kuhinje.
Na mizi je šivalni pribor:
pol srca, gumb in sponka, škarje in sukanec;
daj mi dneve, čaj, mirni jezik na kožo.

V tujih rokah II

Šele ko je svetišče razrušeno, ko je
videti le pol kupole in zevajočo
modrino neba, ki kupolo nadaljuje,
je moč dojeti, da je v notranjosti templja,
komajda za prst širši od telesa,
bival človek in da je bil
v temi, med kamnitimi stenami,
ki so postale skorajda
odlitek njegove žive oblike,
že ves čas živ le zvok njegovega petja.
In da se s tem na pol razklanim,
na pol razklenjenim nebom
morda poslavlja v svobodo.

Matej Krajnc

Tišina je odpisala dolgove

Izpreženec

Tišina je odpisala dolgove.
Izpreženec opreza pred dvermi.
Jih bo odprl hišni ali hišna?
Kdo bo sedel v kočiji, ga skrbi.

Sprašuje se, kdo bo zašvital z bičem,
kdo prvi izvedel: ohceti ne bo?
Sprašuje se, kaj bo porekla ona,
namesto da ta hip bi bil že z njo.

Da bi njegov pogled odgnal vse dvome,
ki sta vzbudila vzgoja jih in čast,
da bi prijel rezilo njenega očeta
in rekel: maščevanje – božja mast!

Tišina je odpisala dolgove.
Na vrtu je vse mirno. Poldan je.
Kočija se pripelje sama. Prazna.
Brez konjev. In predvsem brez potnice.

Dvorna križanka

Dvorana vodoravna in navpična.
In strop počasen. Niža se. Ustavlja.
In zunaj mrak, oblečen kot spletična.
Suh kot svetnik in priden kakor mravlja.

Kot svinčniki postavljeni dvorjani.
Drže se kot grobovi po dežju.
Milo bi jih označil z "zadržani",
nekako po inerciji so tu.

In dvorni gospodar, ki spet zamuja.
Pa hči njegova, ki ji skriva obraz,
da je še bolj odmaknjena in tuja,
nekakšen čuden nakracan šop las.

Pa gremo. Čas je vendarle odmerjen.
Orkester tudi. Vsaj tako se zdi.
Prvi violinist kot vedno našopirjen
in pianist s krvavimi očmi.

Dvorana vodoravna in navpična.
Orkester uglašen kot kak floret.
In igra bo, kot venomer, pravična;
kdor preživi, bo v križanki ujet.

Mir

Deževje je počasno in betežno.
Kdo ve, kdo ga nocoj je zaposlil.
Kdo ve, kdo mu je prsni koš odprl
in vanj predzimski veter naselil.

Po ulicah zavija kot ob sodbi.
Kakšna je že? Tega nihče ne ve.
Porotniki sedijo kot v hipnozi.
Pod njimi pa Richepinovo srce.

Nekje za sedemnajstimi plotovi
se mir oblači v čipke in lasuljo.
A vendar še v tako bogati opravi
spominja bolj na Lukeža Drnuljo.

Deževje je počasno in betežno.
Ob misli na zaroto se smehlja.
Počakaj vendar, čudežna postava!
Tu, kjer zvoniš, nikogar ni doma!

Ode

Z električno kitaro vasovalec
in s prečno počesanimi lasmi
pride pod okno izvoljene device
in tam izve, da to že dolgo ni.

Da je bila že večkrat omožena,
čeravno ode pravijo drugače.
Da je bila precej okrog, po svetu,
pisala čeke in nosila hlače.

Da je imela starca v Amsterdamu,
mladeniča na robu Monte Carla,
pa tri dekleta v getu Budimpešte
in da je zdaj izčrpana in stara.

Da raje ima akustična glasbila
in da ji štrom škoduje za srce.
“Pojdi že stran, neumni vasovalec,
ki sploh ne vem, kako ti je ime!”

In vasovalec sede ob cestišč
in skrušen tuhta: nisem na tekočem.
Da ljubi jo, edino to razume.
Da ona njega ne, verjeti noče.

In od nekod zavije mrzel veter
in kakor v starem filmu je prizor,
le da je Errol Flynn že zdavnaj mrtev
in tudi vasovalec je tam gor.

Kdo torej hodi pod dotična okna
z električno kitaro žvrgolet?
Očitno beremo napačne ode
ali pa pravim nočemo verjet...

Ure

Ure umrlih se baje prav dobro
prodajajo na črnih trgih. Hja...
Trg ur cveti. Raja prav nespodobno
zažene se med robo. Baranta.

Najraje imamo, če nam podarijo
kakšno malenkost. Ampak ur nikdar.
Te plačamo. A plačamo po svoje.
Preudarno vanje vložimo denar.

Vsaj mislimo tako. Ker smo zabiti.
Ker branjevce kar tikamo, kajne,
čeprav jih pravzaprav sploh ne poznamo,
ne vemo, kaj kdo izmed njih v resnici je.

A sklonjeni nad krstami molčimo.
Pokojnika pogledamo v zapestje.
V oči tako ali tako ni nič več lep.
In cvetje je... Takšno kot vsako cvetje.

Ure umrlih pa se prav spodobno
pojavnjajo v osebnih zbirkah teh,
ki jim izvor blaga pove bolj malo,
in če jim že, jim gre ob tem na smeh...

Simona Solina

Ostaline

strah v očeh

Morda pa kdaj pride ljubezen.
Če bo strah zbežal iz tvojih oči,
ki so videle svet
in se ustrašile drugih oči,
ki so videle v ljudi.

sva

z jezikom
mi vroče zavrtaš
skozi dlan
preiščeš vse žile
najdeš pot do srca
noči spreminjaš v dan
težka zemljina tla
povzdiguješ do neba
in čez
kamor plujeva
bosa
gola
sama pred seboj
se ne moreva več skriti
do obisti željna mane
z njo padava v boga
ni kapljajočih solza
ni senc
sivine
ni teže posedovanja
le midva
sva

lubenica

sočno rdeče meso
se cedi
v notranjosti se skrivam
črne pečke
vsepovsod
razsute vame
so božanski dih
in ta zeleni ovoj,
ki naju čuva
z napisom s&s forever
nikomur ne pusti
zabosti noža
v sladki svet
samosvoj
tvoj
moj
naj

ogrej me

v padlo tišino
prikličem
le petje ptic
in slišim
divje šparglje
skozi trnje
rasti
pokončno
kot lok moje hrbtenice
napojene
dežne kaplje
na tilniku
koža drhti
v burji z velebita
divja svoboda
hladen svet
znajo ogreti le redki

pesnik

z modro si me zadel v srce
čeprav ni bil september
si napisal *premikaj se! premikaj se!*
ne tistim v septembru
zame tako kot odpoljub duše
ki kane skozi oko

rekel je sveta tišina

S sveto tišino so me mazilili.
S sveto tišino prepričevali.
Toliko so svete tišine dali.
Zdaj vanjo namakam
utrujene nič svete noge,
ki svet so steptale.
Nič svetega.
Nič tišine.

votlo telo

zbudila sem se v votlo telo
srce brez bolečine tolče naprej
marčevski sneg
vse naokrog
vse hkrati
mokro in suho
mrzlo
brez vonja in barv
črno-bel svet
se razrašča
v mislih ostaja poet
v meni poje
pesem
brez melodije
le črka na papirju
mrtvohladno
razodetje
preživetje

suhe solze

suhe solze
se stočijo na
papir obnemi
krči se
zvija
in jaz postajam
za širino prahu
manj prekleta
vsuj mi
sweetheart
v ušesa
stokrat
ne daj
da naju
zasužnjena
ločijo

Milan Petek Levokov

Vlaki za Mumbai

Bila je še noč, čeprav proti koncu, daleč proti vzhodu je nebo že spreminjalo barvo, a nad svetom v ravnici je še vedno vladal nočni spokoj. Vendar se je tema počasi redčila ter se v črnih kosmih zadrževala le še okrog palmovega gozdičevja in v pasu grmičevja ob suhi strugi potoka, ki se je zvijal med polji. Tudi v naselju hišk, ki se je skrivalo pod drevesi, je bilo enako, krošnje so temo zgoščevale in na vasi je še vladal mir. Šele ko se bo sonce prebilo skozi krošnje palm in obsijalo slamnate strehe, se bo vas predramila, ljudje in živali bodo oživelili in spet se bo začel običajen dan.

Nenadoma se je skozi tišino prebil ropot vlaka, ki je zapeljal po nasipu na drugi strani palmovega gozdiča. Proga je tam sekala ravnico in njena polja, prečkala strugo potoka in nato izginila v nižavju, ki se je širilo naprej proti vzhodu. Kovinski hrup je prišel nenadoma, ko pa je vlak zdrvel skozi ravnico, je še nekaj časa vztrajal in se nato izgubil. Spet je nad ravnico legla tišina.

Rijo zvok vlaka ni prebudil. Pričakovala ga je. Vsako jutro, proti koncu noči, je bilo tako; še preden se je zaslišal vlak, je bila ona že budna. Ponoči ni bilo vlakov, ta je bil prvi, pomenil je konec noči in zanjo tudi znak, da je čas, da se dvigne. Dokler ni zaslišala vlaka, se ni premikala na ležišču, le prisluškovala je drobnim zvokom okrog sebe. Enakomernemu dihanju moža in obeh dečkov na sosednjem ležišču. Na ležišču ob njej je spala najmlajša Mira. In kot da je punčka začutila materino budnost, se je stisnila

k njej. Vendar je Rija morala vstati, vlak je bil znak. Morala je pohiteti. Do prihoda naslednjega vlaka se mora že vrniti, zato ni smela izgubljati časa. Nežno se je odmaknila od deklice in nato vstala. Čeprav je bila v prostoru tema, svetilke ni prižigala. Luči ni potrebovala, vsak košček prostora v kolibi je poznala na pamet, po otipu je našla izhod iz prostora, odprla vrata, pobrala palico, prislonjeno ob zid, in stopila na blatno dvorišče. V mraku je videla, kako so se od drugih hišk odlepljale temne postave, ki so se zgostile v gručo na glavni stezi med kolibami. Bile so to ženske z vasi, tako kot ona so čakale na prvi jutranji vlak, na njegov znak. Vse so imele v rokah palice. Rija jih je mrmraje pozdravila. Ko so se skupini pridružile še tri postave iz spodnjih hišk, so se ženske napatile po stezi, ki je peljala iz vasi. Pri zadnji baraki jih je pričakal trop psov, niso se jim približali, le sledili so jim na varni razdalji. Steza je peljala mimo palmovega gozdiča, nato zavila med polja trstičevja. Tam se je blatni trak steze zožil in ženske so morale stopati v koloni, druga za drugo. Najstarejše so bile na začetku in na koncu vrste, dekleta in mlajše ženske pa v sredini. Niso govorile, stopale so v tišini. Vse zaradi varnosti. Z govorjenjem bi opozarjale nase, morda bi tudi preslišale kak zvok, ki bi pomenil nevarnost zanje, zato so bile tiho in hitele naprej. Del poti skozi trstičevje je bil nevaren del steze, čim prej so ga morale prečkati. Ko so se prebile do roba pustega dela ob strugi potoka, so si lahko nekoliko oddahnile. Prvi del jutranje poti je bil za njimi.

Rija je stopala prva. Ni bila najstarejša med ženskami, vendar je bila že poročena in je imela otroke, zato ji je bilo dodeljeno to mesto. Lahko bi hodila tudi kot zadnja, a je raje bila na začetku kolone. Prisluškovala je zvokom ob stezi in skušala prodreti skozi temne sence. Če so bile negibne, je bilo vse v redu; kadar pa se je kakšna senca v trstičevju premaknila, takrat je to pomenilo nevarnost. Zanja in za ostale ženske. Samo enkrat je zaznala nekaj takega, zaklicala je ženskam zadaj, naj pazijo – in vse je bilo v redu, nič se ni zgodilo. Morda je bila le žival, je Rija pomislila, žival ali pa – kdo ve – lahko je bil tudi človek. Moški. Najbrž jih je bilo še več, kot vedno, a so si premislili. Zbali so se palic v rokah žensk. Rija je trdno stiskala bambusovo palico, bila je pripravljena, da jo z ostro zašiljeno konico zarije v vsako senco, ki bi ji prečkala pot. A še nikdar to ni bilo potrebno, vedno je bilo vse v redu. Nič se ni zgodilo, vsaj takrat ne, ko je bila sama zraven. Ker so se neke stvari vseeno dogajale. Takrat, ob zadnjem takem dogodku, se je počutila slabo, imela je vročico in je jutro preležala doma. Je imela srečo? Morda, kdo ve ...

Pred dvema letoma je prav v takem zgodnjem jutranjem mraku, na tej poti skozi trstičevje planila na ženske skupina moških, zgrabili so dve in ju

odvlekli v goščavje. Vse je bilo tako hitro, da se ženske niso zmogle upreti in pregnati napadalcev. Ena izmed žensk, mlajše dekle, se je vseeno rešila, zaradi njenega grizenja in praskanja je napadalcev prijem za hip popustil in ta trenutek je izkoristila za pobeg, medtem ko druga ženska ni imela te sreče. Z napadalci vred je izginila v trstičevju. Preden so prišli moški iz vasi na pomoč in so skupaj prečesali trstičevje, je bilo za žensko prepozno. Našli so jo, a nezavestno. Krvavo. Z raztrganim mednožjem. Kot da bi se nad njo zvrstila čreda moških. Ko jo je zdravnik v bolnišnici v mestu videl, se je zgrozil. To naredijo lahko le živali, je vpil na ljudi, ki so jo pripeljali. Kakšni ljudje ste vendar, živali ste, živali –

Ne zdravnikov bes ne poznejša policijska preiskava, nič ni pomagalo. Napadalcev niso našli, bili so od drugod, in vse je bilo tako kot prej. Razen za posiljeno žensko.

Rija je poznala nesrečnico. Bila je iz hiške na robu vasi, mati petih otrok. Po tistem, ko se je vrnila iz bolnišnice, je mož ni več hotel sprejeti v hišo. Posiljena ženska, ki so si jo privoščili drugi moški, je zanj in za družino sramota. Naj se vrne domov, k svojim, jo je odganjal.

Nesrečnica je odšla, vendar ne daleč. Šla je do železniškega nasipa, počakala na zadnji nočni vlak in se vrgla pod kolesje lokomotive. Zaradi nje se vlak ni ustavljal, peljal je naprej. Njene zmlate ostanke so našli šele moški, ki so zjutraj prišli na nasip opravljat potrebo. S tem je bila zgodba končana.

Morda je bilo tako tudi prav, je Rija razmišljala, ko je stopala po stezi. Ženska je bila zaznamovana, v moževo hišo ni več smela, pa tudi njena družina je ne bi sprejela – kam naj potlej gre? Umrli bi kot zapuščena žival, kjer koli že. Tudi če bi šla v mesto, ne v tisto prvo, ampak v kakšno veliko, končala bi na ulici, v še večji nesreči. Tako je bilo z njo vsaj hitro konec. Ampak – zdaj o njej ne sme več razmišljati, je Rija stresla z glavo, pozorna mora biti na stezo, na morebitne premikajoče se sence ob njej, mora biti pripravljena, da sune s palico v vsakega, ki bi se ji pojavil na poti do prašnega in pustega dela ravnice ob potoku. Še malo mora potrpeti in potem se bo lahko sprostila. Tam je bilo za ženske še najbolj varno na vsem delu poti. Vsak, ki bi se jim poskušal približati, bi bil takoj opazen, in četudi bi napadalcev bilo več, bi se jim ženske lahko uprle. Ne, tam še ni bilo napada nanje. Zato so lahko v miru počenile in opravile potrebo. To je bil njihov prostor, kjer so to smele opravljati. Kot je bil za moške nasip ob železnici. Vsak v vasi je imel svojo pot; ženske k pusti planjavi ob posušeni strugi potoka, moški ob železnici. Tako je bilo od nekdaj in vsi so se tega držali. Nihče se ni pritoževal; moški so imeli do svojega prostora še nekaj dlje, a zanje ni veljalo, da morajo to opraviti še pred začetkom dneva,

v zgodnjem jutranjem mraku kot ženske. Tja so se lahko odpravili kadar koli, tudi čez dan, ženske pa le zjutraj. Čez dan je bilo na poljih preveč ljudi in bi bilo to nemogoče. Zato je bilo že prav, da tja k strugi potoka odhajajo zjutraj, v mraku, je razmišljala Rija. Razen nevarnosti, da jih kdo napade, so imele v tem jutranjem času mir, da so lahko opravile svojo stvar. Tudi zagrebsti jim ni bilo treba ničesar, za njimi so prišli psi in njihove iztrebke pojedli. Tudi če so jih še tako globoko zakopale v pesek, so jih psi izgrebli in požrli.

Kolona žensk je dosegla čistino; rahlo privzdignjen del ravnine ob strugi je bil prazen, med peskom je tu in tam poganjalo nizko grmičevje. Čeprav ni bilo videti nobene nevarnosti, je le en del žensk počenil, druge so opazovale okolico. Po nesrečnem dogodku pred dvema letoma so bile vse še bolj previdne. Potem so se ženske zamenjale, zdaj so še druge opravile potrebo, in ko so vse končale, so se napotile nazaj proti vasi, v istem vrstnem redu. Za njimi so na čistino prišli psi.

Rija je spet stopala prva v koloni. Bila je zadovoljna, razmišljala je o otrocih, ki spijo, posebej o svoji mali punčki, ki jo bo spet stisnila k sebi, ko se vrne v hišo. Njena mala Mira je bila njeno zlato. Čisto veselje. Saj je imela rada tudi oba fanta, a Mira je bila nekaj posebnega. Bila je njena, dobesedno. Ko je tretjič zanosila, sta šla z možem v mesto, k zdravniku, da jima pove, ali bo fantek ali punčka. Ker če bo punčka – bi pač splavila. Že dvakrat je tako napravila in bi tudi tokrat. Razumljivo, dekleta v hiši so le strošek, veliko stanejo in boljše je, da se ne rodijo. Vsi ljudje naokrog na ravnici, kar jih je poznala, so tako počeli in tudi onadva z možem nista bila izjema. Kaj bi silila v nesrečo ...

Pa jima zdravnik ni hotel nič povedati. Da ne sme, je odgovoril. Otrok bo zdrav, to je vse, kar sme povedati. Ker da je vse ostalo kaznivo. Spremenili so se zakoni in on jih spoštuje. Mož mu je ponujal denar, a vse zaman; zdravnik ju je nato užaljen celo napodil, zagrozil, da ju prijavi policiji, če se takoj ne pobereta iz njegove ambulante.

Mož je potem hotel, da vseeno splavi, a se je Rija uprla. Dvakrat je že splavila in po vsakem splavu se je počutila zelo bolno in zdaj bi raje umrla, kot da gre še enkrat v to. Ne, raje se ubijem, kot da splavim, mu je rekla. In je obdržala plod. Tako se je rodila Mira, njena zlata punčka. Zato je v zahvalo na oltarju hišne boginje vsak dan prižigala svečo in ji polagala sveže cvetje. Zaradi njene Mire, tudi zdaj bo, ko se vrne –

Nekaj v trstičju se je premaknilo, zašumelo, vrhovi stebel so se zamajali. Rija je obstala, trdno stisnila palico v rokah, naj le pride – ne, nič se ni zgodilo. Morda je bila samo žival, kak divji pes ali samo ptica, ki se je splašila.

Vse je bilo v redu, kolona žensk je lahko nadaljevala svojo pot proti vasi. Če bo vse v redu, bodo doma, še preden bo čez ravnico zapeljal drugi vlak tistega jutra. Čas med prvim in drugim vlakom je bil njihov, od žensk v vasi, v tem času zunaj ni bilo drugih ljudi. Tudi to je bilo staro pravilo, ki so se ga vsi držali. Pa tudi sicer moški niso zahajali na čistino ob potoku, kot ne ženske k železniškemu nasipu. To sta bili za oboje območji, ki so se ju eni in drugi izogibali.

Rija je bila le enkrat na delu ravnice, ki jo je prečkala železnica. Ker tam ni imela nič početi, domače polje je bilo precej više, in če ne bi bilo bivola, ki je odtaval proti železniškemu nasipu, bi se ne znašla tam.

Bilo je čez dan, sonce je žgalo in žival je našla v napol izsušeni kotanji, kjer se je valjala v blatu. S palico je nameravala nagnati bivola iz blata, ko je zaslišala vlak. Prihajal je počasi in – nenavadno – tam, sredi ravnice, pustih polj in travnikov, se je ustavil. Rija česa takega še ni doživela, vlak je videla le od daleč, v življenju se je le nekajkrat peljala z njim, a to je bilo že zdavnaj. Zdaj pa se je kompozicija vagonov ustavila sredi ravnice, dvajset, trideset korakov stran od nje. Gledala je v vagone, bili so nagnjeni z ljudmi, tudi skozi rešetkaste šipe kupejev je videla gnečo glav. Običajni ljudje so bili to, videla je utrujenost na njihovih obrazih in v kupejih je moralo biti še bolj vroče kot zunaj; moški so se brisali z robci, ženske so se hladile s pahljačami. Tudi Rija je imela doma eno, pred dvema letoma, ko sta z možem potovala z avtobusom k njenim domov, si jo je pred tem kupila na tržnici v bližnjem mestu. Na avtobusu je bilo vroče in pahljača ji je prišla zelo prav.

Potem je izza šipe kupeja, tudi ta je bila z rešetkami, zagledala le en obraz. Ženski. Takega obraza Rija še ni videla – ženska je bila belopolta, imela je svetle lase in na glavi rdeč klobuček. Bledi obraz – tako bele kože Rija še ni videla – in rdeč klobuček sta jo presenetila. Tudi še ni videla, da bi ženska nosila klobuk. Bajе v velikih mestih to ni nič nenavadnega, a zdaj, tu, sredi polj –

Ženska v kupeju je opazila Rijo ob nasipu in bivola v blatu. Zagledala se je vanjo; oči dveh žensk, ene z ravnice, z bivolom, ki se je valjal v blatu, druge v kupeju vlaka, ki se je iz neznanega razloga za trenutek ustavil sredi polja, so se srečale. Zastrmeli sta se druga v drugo, potem je ženska v vlaku dvignila roko in pomahala ženski zunaj. Narahlo. Kretnja z dlanjo, nič več.

Rija je opazila roko, ki jo je ženska z rdečim klobučkom dvignila k prsim, videla je migljaj njene dlani. Začudila se je. Tako so na vasi odganjali nezaželene, od psov pa do ljudi. Ta kretnja je pomenila le eno, naj se vsiljivec umakne, če ne –

Zakaj jo odganja? Rija tej ženski v vlaku nič noče, sploh pa ni ona vsiljivka, vsiljiv je ta vlak z vsemi temi ljudmi, ki so se zdaj ustavili tukaj sredi polj; Rija je tu doma, njena vas je malo više – ne, ona že ni vsiljivka!

Rijo je kretnja ženske v kupeju vlaka razjezila. Pogledala je naokrog, iskala je kamen, da bi ga vrgla v njeno okno. Ko ga je našla in prišla v roko, pa bledega obraza ženske s svetlimi lasmi in rdečim klobučkom ni bilo več ob šipi. Izginil je. Rija je čakala, da se prikaže, a se ni. Ko se je vlak škripaje premaknil naprej, je kamen odvrгла. Obrnila se je k bivolu, zaradi njega je prišla sem, čas je bil, da se vrnete v vas.

O tem dogodku, o obrazu blede ženske z rdečim klobučkom in njeni kretnji z roko, je Rija potem še večkrat premišljevala. Sprva je obžalovala, da ni vrgla kamna v šipo, četudi obraza ženske ni bilo več ob njej. Bila je jezna nanjo, ker jo je z roko odganjala kot vsiljivko, čeprav Rija to ni bila. Sčasoma, ko je znova in znova premlevala in si v mislih vrtela to kretnjo ženske, pa se je osredotočila na ženskin pogled. Ne več na njene roke, temveč na njene oči. Bile so blage, prijazne, tople in – takrat je Rija prvič začutila, da je morda napravila napako. Da je narobe razumela ženskino kretnjo. Človek, ki te gleda tako blago, toplo, te ne more hkrati odganjati kot psa. Ne, nekaj je bilo narobe; Rija je bila po dveh letih od tega dogodka prepričana, da je žensko na vlaku, z bledim obrazom, svetlimi lasmi in rdečim klobučkom, krivično ocenila. Da bi ji ne smela zagroziti s kamnom. Morala bi ji pomahati, enako, kot jo je pozdravljala ona. Ampak –

Rijo je po tem spoznanju še nekaj časa spremljal občutek, ki se je mešal z nekim čudnim upanjem, da bo morda to žensko še kdaj srečala in ji pomahala v pozdrav. K železniškemu nasipu se ni več vračala, bivol po tistem ni nikdar več odtaval tja, pa tudi ni slišala, da bi se še kdaj kak vlak ustavil sredi njihove ravnice. Ko sta bila z možem v bližnjem mestu, si je ogledovala ljudi, oprezala za ženskami s svetlimi lasmi, z rdečim klobučkom – vendar ni uzrla nobene. Bila je razočarana, upala je, da jo še enkrat sreča; vendar se je po nekem času to razočaranje izgubilo, nosečnost in rojstvo njene Mire sta vse druge skrbi potisnila v pozabo.

Bledica neba na vzhodu se je večala, pot skozi trstičje je bila za njimi in gosti mrak je vztrajal le še v najglobljem delu palmovega gozda. Rija je vedela, da je ta del jutra spet srečno za njimi. Steza se je razširila, zdaj so ženske stopale vstric in se med seboj pogovarjale. Sproščeno; o otrocih, o tem, kaj bodo kuhale, kaj je treba postoriti v templju sredi vasi, pred praznikom vaškega božanstva, ki bo v kratkem ...

Ko je Rija vstopila v hišo, so še vsi spali. Vse je bilo tako, kot je bilo ob njenem odhodu. Zdaj bo zakurila v ognjišču, zamesila in popekla riževe

kruhke za zajtrk in skuhala čaj. Takrat bodo lahko vstali, mož, otroci – no, punčko bo še pustila spati, če bo hotela. Mira je njeno sonce, njen smeh, je njena sreča ...

Tik preden je Rija položila kruhke na vročo kovinsko ploščo, se je čez ravnico razlegel žvižg vlaka. To je bil drugi jutranji vlak, prav tako namenjen v veliko mesto na zahodu, v Mumbai. Tudi ta se na njihovi ravnici ni nikdar ustavljal, z žvižgom je le opozarjal nase.

Rija se je nasmehnila, bila je zadovoljna. Prihod drugega vlaka je pomenil, da je noči konec. Zunaj je vzhajalo sonce.

Vstala je, vzela skodelico z vodo, odprla vhodna vrata kolibe in vodo izlila čez prag. Pozdrav soncu. Nov dan se je lahko začel.

Majda Arnhauer Subašič

Spomin ognja

Tebi, dragi moj prijatelj, ki te je reka življenja naplavila na meni nedosegljiv breg, se po dolгих letih želim zahvaliti za spoznanje, s katerim si mi odstrl pogled v meni dotlej neznane svetove. Morda bi morala spregovoriti že davno, a v strahu pred nerazumljenostjo sem molčala. Do dne, ko sem globoko v sebi začutila, da je končno napočil čas. Zato dovoli, da te moj spomin povede v tisti aprilski večer daljnega leta 1979, ko se je v odblesku tople svetlobe prasketajočega ognja spletla najina vez, ki je ni pretrgala niti tvoja poznejša odločitev, da boš svoje življenje posvetil višjemu cilju. Večkrat si omenil, da ne razumeš, kaj te kljub zaobljubi Njemu nerazložljivo vleče k meni. Jaz pa sem vedela. Vsa ta leta. Od tistega večera, ki je dvignil kopreno pozabe na nekoč doživeto, a ugaslo v spominu preteklega utelešenja. Skozi ples plamenov so se izluščile podobe; vse bolj jasne in žive, prinašajoče s seboj spoznanje, za katerega razkritje tedaj čas še ni dozorel.

Nikoli nisem marala ognja. Bala sem se ga, odkar pomnim. Navdajal me je s tesnobnimi občutki, neredko stopnjujočimi se v paniko, pospremljeno z divjim butanjem srca in skoraj fizično bolečino, ki me je hromila. Kljub temu sem tedaj sprejela tvoje povabilo na kresovanje. Radostno pričakovanje in nemir sta se mešala s strahom in z nedoločeno slutnjo. Počasi sem se sprostila. Občudovala sem zanos tvojega glasu, ko je zadonela pesem, in se utapljala v pogledu, s katerim si me božal. Dlani so se sprva sramežljivo, pozneje pa vse bolj odločno prepletale. Začutila sem varnost

tvojega zavetja. In občutek globoke hvaležnosti, ki si ga tedaj še nisem znala razložiti. Prasketanje ognja je izgubilo grozeči prizvok in v mraku švigajoče iskre me niso več plašile. Očarano sem zrla v ples plamenov, ki me je prevzemal z magično privlačnostjo in me popeljal v daljave, kjer se je moja zavest prelila v čas in prostor globoko spečih spominov.

Zazibala sem se v občutenje, kot bi me neznana sila ponesla v meni dotlej neznano razsežnost. Pokrajina, ki se je izrisala pred menoj, mi je postajala vse bolj znana in domača. Pritajena svetloba že utrujenega sonca, ki se je plazilo nizko po obzorju, me je navdajala s spokojem. V tavajoči starki, potikajoči se po pogorju, prepoznam sebe. Išče zeli, ki jih mora posušiti še pred zimo. Vešča je v njih iskanju; pozna vsa njihova rastišča daleč naokoli. Čuti, da se jesen seli tudi v njene noge, ki postajajo vse težje in okornejše. Kmalu jih bo petdeset in telo ni več čilo kot njega dni. Le um je še vedno bister in misel prožna, prav tako spomin. Morda prav zato, ker se dobro zaveda, da je znanje najbolj varno hraniti kar v glavi. Mnogo ga je dobila od svoje matere in ona od svoje. Že od nekdaj se je žensk iz kočice ob robu vasi držala skrivnost, ki se je prenašala iz roda v rod. Njih življenje je potekalo odmaknjeno in ljudje so se jih na tihem bali in izogibali, čeprav nihče ni vedel povedati, da bi komu kdaj storile kaj žalega. Nezaupljivo so pogledovali tja proti obronku, kjer se je začinjala gošča. Le če je bila nuja, so se napotili v tej smeri. Z leti si je Klara, kot so jo poimenovali pri krstu, pridobila še več znanja in izkušenj. Zažigala je črna zelišča in iz dima razbirala prihodnost. Včasih se jim je prepustila, da je na njih krilih poletela v neznano, kjer ji je bilo dano ugledati stvari, o katerih je molčala kot grob, saj njenemu pripovedovanju ne bi nihče verjel. Z leti je vse bolj spoznavala, da se tudi s svojim poznavanjem zeli ne sme hvaliti, še manj izpostavljati. Ljudje v stiski se obračajo nanjo, celo gosposka včasih. Pomaga jim, pri tem pa pazi, da ostaja prikrito, kar mora tako ostati. Pri čarnih ritualih zna pozornost spretno preusmeriti na nebitveno in zamotiti človeka. Ve, da magijskih znanj ne gre izdajati neposvečenim. Kaj hitro bi se znašla v rokah pohlepnih, ki bi jih brez obotavljanja izrabili v svoj prid in za nečiste namene. Nekatera so stara skoraj kot človeški rod. Prišla so iz Jutrovega; krajev, kjer je stopala noga Odrešenika, ter se po skrivnih poteh razširjala med izbrance. Dano ji je bilo, da se je po milosti Najvišjega znašla med njimi. Vedenje, da ima v rokah moč, večini neznano in nedoumljivo, ji je sprva godilo, pozneje pa vse bolj predstavljalo odgovornost in breme. Na trenutke je zaslutila, da se za močjo skriva celo prekletstvo, ki mu ne bo mogla uteči.

Zavedala se je, da mora s svojimi darovi ravnati preudarno. Časi so postajali vse nevarnejši in življenje je bilo vredno manj od piškavega oreha.

Vse bolj se je širil glas, da nameravata cerkvena in posvetna oblast izkoreniniti plevel, ki naj bi se preveč razrasel. Tudi za znanje, ki ga je posedovala, je veljalo, da naj bi izviral od hudiča. Maloštevilne trgovce, ki jih je pot vodila iz obmorskih krajev proti hribovju, je slišala govoriti o posebej ustanovljenih sodiščih, ki naj bi s sežiganjem hudičevih pomočnic hotela izkoreniniti zlo. In gorelo je že mnogo grmad. Zavedala se je, da se tudi sama lahko znajde pod udarcem strašnega kladiva *Malleus Maleficarum*, o katerem se je skrivaj šepetalo. Prikrita grožnja se je zasidrala v njej. Marsikatero noč ji ni dala spati. Prebujale so jo moreče sanje, v katerih so se nizali prizori grozot, o katerih se je širil glas. Neredko je v kriku nočnega ptiča, ki je zarezal v uho, prepoznala poslednji krik nesrečnice, preden je zanihala v odrešujoč objem teme. Vse bolj odmaknjena je ždela v svoji koči. Za vsak slučaj je uničila nekaj svojih zapisov. Enako je storila tudi s pergamentnim zvitkom z zarotitvenim obrazcem v latinščini, ki ga je njeni stari materi zapustil ubegli menih iz nekega francoskega samostana, ki je našel svoj mir v teh odročnih krajih. Zrla je v zublje, ki so lačno požirali tanke lističe z umetelno pisavo, ki jo je občudovala že kot majhna deklica. Žal ji je bilo, da se bo z njenim koncem izgubil košček dragocene dediščine, a strah je prevladal. Bog ne daj, da bi v njenem domovanju našli kaj takšnega. Takoj bi jo obtožili posedovanja Satanovih zapisov.

Še dobro, da nikomur niti na pamet ni prišlo, da je večča branja in pisanja. In da zna zamešati zeli, ki ne le ublažijo bolečino, temveč popeljejo človeka onkraj vidnega in znanega. Odstrejo se mu dotlej neznana obzorja in po tej izkušnji v svojem razmišljanju ni nikoli več enak kot prej. Vse rajši se zateka v zavetje omamnih dimov, ki mu pričarajo svet, precej bolj prijazen od resničnega.

Z leti ji je blagoslov videnja, ki ji je bil dan, postajal vse težje breme. Znala je poiskati pot do misli drugih. Sanje so ji prinašale sporočila. Včasih celo vizije. Tudi o svetu, ki bo nekoč vzniknil na ruševinah preživetega, v katerega se bo sesul obstoječi. A človeški pohlep bo čez čas izrodil in zrušil tudi novega. Kot nesmrtna kača, ki vedno znova požira svoj rep in se vrti v večnem krogu lastne ujetosti.

Ko bi le lahko s kom spregovorila o svojih razmišljanjih, izmenjala poglede, pregnala dvome, morda le začutila bližino drugega in skozi njegove oči uzrla sebe kot človeka z vsakdanjimi tegobami in radostmi, iščočega svoje mesto pod soncem. Bog je ni obdaril z lepoto in tudi glas o njeni drugačnosti ji ni bil v prid. Ljudje so menili, da se je ženskam njene vrste bolje izogniti, razen če potrebuješ pomoč pri zdravju ali živini. Grenkobo spoznanja, da nikoli ne bo enaka drugim, je nadomestilo sprijaznjenje. Vse

trši izraz je legal na njen obraz in mračil njen pogled, v katerem je še tisti mali kanček leska že davno ugasnil. Peza časa in bremena izobčenosti je krivila njen hrbet.

Občasno je v ta osamelih predel doline zašel le vojak iz graščine. Nekoč se je ves šepav in z gnijočo rano, ki je že zaudarjala, zatekel k njej po pomoč. Na nogo mu je dan za dnem polagala mazilo iz šentjanžve rože ter laškega olja in rana se je sčasoma prav čudežno zacelila. Tudi kljuvajoča bolečina je izginila. Kmalu se je noga okrepila in mu služila kot prej. Kar ni se mogel načuditi, kako je to uspelo.

Na tihem se je veselila njegovih obiskov, saj je že v začetku, ko je bil še bolj redkobeseden, zaznala, da je razumen in širših pogledov kot drugi. Skozi vse daljše pogovore je ugotovila, da z njim lahko spregovori kaj več kot le o letini in nadlogah, ki so pestile že tako ubožno prebivalstvo. Hudourniške povodnji in plazovi, ki so odnašali borne koč, tukaj niso prizanašali, občasno pa je dolino in okoliško hribovje stresel še potres, ki je uničil kar nekaj lesenih in slabo zidanih koč ter dodobra prestrašil ljudi. Tudi bolezn, še zlasti po dolgih zimah, ki so izpraznile skromne zaloge, so občasno zdesetkale živelj. Vse gorje, ki se je zgrinjalo nadnje, so pripisovali božji kazni, ki so si jo prislužili zaradi pomanjkanja molitve in brezbožnega življenja, v katerem – po njihovem bogaboječem dojemanju sveta – tudi razvrata ni manjkalo. Da bi ublažili srd Vsemogočnega ali se mu zahvalili, ker jih je otel nesreče, so jeli postavljati znamenja z božjo podobo v zahvalo za izkazano milost.

Kadar je Feliks, kot je bilo vojaku ime, stopil skozi vrata, je svet zasijal v svetlejših odtenkih. Skrbi so se kar porazgubile. Postaven je bil in zdelo se ji je, da jo gleda prijazno, česar ni bila vajena. Je bila to le hvaležnost za pomoč v bolezn ali je pod z leti nakopičenimi plastmi neobčutljivosti, celo robotosti, ki si jih je nehote nadela kot varovalni oklep, prepoznal njeno krhko bistvo? Morda je kljub ostrim potezam obraza in silhueti z že zabrisanimi sledovi godnih let zaznal skoraj že ugaslo ženskost? Kri ji je hitreje zaplala po žilah in bala se je, da je opazil rdečico, ki se je prikradla na njena uvela lica. Če bi bila mlajša, bi morda lahko...

“Ah, poberite se, neumne misli! Le kdo vas je klical, da rušite moj mir!” je jezno pokarala samo sebe. Že davno se je sprijaznila s svojo usodo in jo sprejela kot danost. Odšla bo, ne da bi za seboj pustila sled v obliki novega življenja. Morda je to kazen, ker je občasno pomagala ženskam, ki so se znašle v stiski, ker bi se z otroškim jokom čez nekaj mesecev razkrilo, da so podlegle skušnjavi, ki ji ne bi smele. Kdo ve kod so se vojskovali njihovi možje; marsikdo se je vrnil šele po dolgih letih, ko že ni bilo več glasu o

njem. Zgodilo se je, da je tedaj na pragu svojega doma zagledal racajoče dete temnejše polti in tujih potez. Sladke besede popotnikov in trgovcev, še posebej tistih iz obmorskih krajev, so osamljenim ženam v cvetu let segle do srca in kri je kaj hitro zavrela. V telesu, ki je zahrepenelo po potešitvi, se je pogosto zasidral sad prepovedane strasti. Klara pa je poznala odrešujoče zeli za njihove tegobe in jim je priskočila na pomoč, čeprav jo je pekla vest in se je zavedala, da dela proti božjim postavam. Bala se je dne, ko se bo za svoja zavržna dejanja morala zagovarjati pred Najvišjim.

Tistega dne je pričakovala potovko s tolminskega konca, ki naj bi ji prinesla korenike encijana. Bližala se je velikonočna sobota, ko je bilo treba to "zelše" narezati med krmo, da bi živino obvarovalo pred boleznijo. Namesto znane ženice, s katero sta radi rekli besedo ali dve ter izmenjali novice, je na vratih zagledala dva biriča z gosposke. Hrzajoči glas konja, ki se je razlegel v morečo tišino, je zvenel kot zlovešča napoved. Kot bi se je dotaknil piš usode, ki je oznanil, da nikoli več ne bo, kot je bilo. V trenutku, ko se je sonce skrilo za obronkom in je zavela hladna sapa, je mrzel pot oblil telo, ki se je odelo v leden oklep. Odsekane besede so do njenih ušes prodirale kot skozi kopreno. Morast sen se je pretil v resničnost. Vdano je stopila na prvo postajo svojega križevega pota.

Dolge poti, ko so jo gnali po dolini, se niti ni zavedala. Mrzel veter, prinašajoč s seboj težke kaplje, se ji je zaganjal v obraz, ki je otrdel v kamniti brezizraznosti. Je to sploh obraz človeka ali le še lupina, iz katere se je duša že odselila? Marsičesa vajena biriča sta se nelagodno spogledovala. Slišala sta že pripovedi o živih mrtvecih, ki naj bi bili na prvi pogled videti kot običajni smrtniki, le bolj blede, skoraj prosojno polt naj bi imeli, a v njihovi bližini si čutil, da niso s tuzemskega sveta. Njihova bližina je vzbujala srh in tudi pogumnejši so jo neredko ucvrli stran.

Pri prvih mestnih hišah je bolj začutila kot slišala glasove: "Glejte, ljudje božji, čarovnico ženejo. To je torej tista zlodejeva nevesta, ki je spustila urok na vodnjak in z njim zastrupila vodo. Naj gosposka sodi satanski zalegi, ki se je zaredila med nami! Pfej, hudičevka!"

Otročaji, zbrani na Gornjem trgu, so se razbežali, ženske so se križale in se s prezirom v očeh in z gnusom obračale vstran, moški so psovali in pljuvali proti njej. Ko so prispeli na grad, jo je milostno zagrnila tema, iz katere se je odslej prebujala le občasno, a dovolj, da se je zavedala posameznih fragmentov svojih zadnjih dni... Kamnitih zidov, iz katerih je ječala bol in nemoč tistih, ki so se tekom let znašli v njih ujetništvu... Parajočih bolečin in krikov, ki so odmevali v temačni mučilnici globoko pod zemljo... V črno odetih postav, iz ust katerih so prihajale obtožbe...

Slednjič se je zrušila. Telo je klonilo zaradi bolečin in um je kot izgnanec zašel v prostranstva, kjer je mrzlično iskal lasten odmev, zaganjajoč se v meje, ki mu jih ni bilo moč preseči. Blodil je po labirintu neznanih razsežnosti in kot skozi kalejdoskop opazoval prizore, v katerih je on sam hkrati opazoval in bil opazovan. Tanka nit, povezujoča resničnost in iluzijo, se je pretrgala. Še sama ni vedela, kdaj je – med drugimi hudobijami, ki naj bi jih zavdajala ljudem – priznala, da je jelenov jezik, ki je bil živali izruvan v noči ob mlaju, skrivoma obesila v kapelo na pokopališču, da se je tam osušil. Koščki, spravljeni v posebnem skrivnem mošnjčku, so pomagali nečistim ženskam, da so brez znanih posledic lahko stregle moški pohoti. Sam hudič je imel prste vmes pri njenih zavržnih dejanjih. Prisegla je, da je bilo tako. Ni rotila za milost, kajti verjela je, da bodo ognjeni zublji, ki jih bo deležno telo, vsaj kanček očistili njeno hudiču prodano grešno dušo.

“Priznanje je kralj dokazov. Kriva! Naj zlo zgori v večnem ognju pogubljenja,” je zadonel mogočen glas, katerega odmev je še dolgo odzvanjal v razboleni glavi, ki ni bila več sposobna dojemati dogajanja okoli sebe.

“Kriva, kriva, kriva,” so mrmraje ponavljala usta v črno odetih mož, zlohotnih pogledov, ki so v soju bakel potrjevali sodbo. Ne prvo in ne zadnjo, le eno mnogih, ki so jim besede zapečatile usodo v časih, ko je življenje veljalo manj od beliča, ležečega v prahu ob poti. Treba je bilo zasejati negotovost in strah med množicami, da bi ljudstvo samo izvrglo posameznike, katerih pogled in misel sta segala čez meje danega obzorja. Kako lahko je bilo voditi množice, usmerjati njihove misli, netiti sovraštvo do vsega, kar je drugačno, jih držati v nevednosti in izrabljati njihovo bogaboječnost.

Grmada je tlela v pričakovanju. Enako kot krvi lačna množica, ki ni prizanašala z gnevom in srdom, usmerjenim proti izmučeni senci, komaj še vredni besede človek. Ubogi divjaki, zatirani in že od rojstva ponižani v svojem človeškem bistvu, so potrebovali žrtev, nad katero se bodo znesli. V nemoči lastne presoje so verjeli v utelešeno zlo, ki je krivo njihove bede in si zasluži peklenske muke. V glasovih poslednjih krikov nesrečnikov izživijo bes, neizživete nizke strasti, željo po maščevanju. Tudi strahove. Zato morajo odmevati kriki in goretí grmade. Slišati in videti jih morajo tudi najmlajši, da se jim zažro v spomin kot vselej prisotno svarilo in opomin.

Preblisnila jo je misel, kako se je moral počutiti Odrešenik, ki je bil na svoji zadnji poti prav tako izpostavljen posmehu in poniževanju tistih, za katere je bil pripravljen prostovoljno stopiti na pot trpljenja. Je človek v svojem bistvu s krvjo zasvojena zver, ki se hrani s tujimi mukami? Se v tisočletju in pol ni prav nič spremenil? Je upanje, da se bo v prihodnje ali sploh kdaj? Koliko grmad bo moralo še zagoreti?

“O, usmiljeni Oče, rotim te, da me čim prej vzameš k sebi!” je privrelo iz nje ob pogledu na naslajajočo se drhal. Režeči obrazi v raševino ode-tih postav so kot ostudne maske vpile proti njej. Kdo je pravzaprav bolj pomilovanja vreden? Začutila je globoko usmiljenje do teh kreatur, ki so vzklikale tuje misli, položene jim na jezike. Preplavilo jo je spoznanje, da skoraj z olajšanjem zapušča ta bedni svet, v katerega je bila vržena z rojstvom in na katerem se je vedno počutila kot nikoli razumljena tujka. Kdo bi le vedel, s kakšnim namenom je morala skozi izkušnjo življenja, ki se ji izteka v teh trenutkih?

V premrlih podplatih je začutila toploto ognja, ki se je prihuljeno plazil proti njenim nogam. Sprejela jo je z olajšanjem in zavedanjem dokončnega sprijaznjenja s svetom in seboj.

Nenadoma... od nekod prihrumi jezdec na konju... z obrazom vojaka, ki je nekoč zahajal k njej... pogled, ki v drobcu trenutka potrди, da je prepoznal njeno poslednjo željo po čim hitrejši odrešitvi... rezilo meča se zablešči... milostni zamah preseka trpljenje... občutje globoke hvaležnosti, ki se pojavi v poslednjem delčku zavesti, preden omahne v temo...

... iz katere se prebudi v varnem zavetju svetlobe večnosti, od koder se čez nekaj stoletij porodi v novo življenje, nezavedno prinašajoč s seboj spomin preteklosti.

Dennis Nurkse je avtor desetih pesniških zbirk, zadnje štiri, *A Night in Brooklyn*, *The Border Kingdom*, *Burnt Island in The Fall*, so izšle pri založbi Alfred Knopf. Nurkse je dobitnik priznanja Literature Award, ki ga podeljuje Ameriška akademija umetnosti in književnosti, kot tudi nagrade Whiting Writers Award in nagrad Poetry Foundation in Tanne Foundation, prejel pa je tudi Guggenheimovo štipendijo za poezijo in po dvakrat štipendijo National Endowment for the Arts ter New York Foundation for the Arts. Med letoma 1996 in 2001 je bil poeta laureatus za Brooklyn. Njegove pesmi so prevedene v francoščino, ruščino, italijanščino, estonščino in druge jezike. Leta 2011 je ponatisnjena izdaja njegove zbirke *Voices of Water* prišla v ožji izbor za nagrado Forward Prize za najboljšo knjigo pesmi v Veliki Britaniji. Nurkse se v svojem pisanju zavzema tudi za človeške pravice in za obdobje 2007–2010 je bil izbran za člana odbora Amnesty International ZDA. Poezijo je poučeval na Rikers Island Correctional Facility kot tudi za programe MFA pri Rutgersu, Brooklyn Collegeu in Stonecoastu. Trenutno poučuje na Sarah Lawrence Collegeu.

Dennis Nurkse

Pesmi

Učenje branja

1

Tu je svet, tik ob meni,
vrtič z gugalnico,
nekaj zemlje in rdeča lopatka,
a nimam pojma, kako naj ga dosežem.

Moj brat je tam, gumijasto žogo meče,
v senci drema moj oče,
mama pa češe smrdljivega psa,
včasih preneha, da otrese krtačo.

Razbrati jih moraš iz čačk,
podobnih tipalkam mrtvih mravelj.

2

Ponoči si zamišljam svojo pomočeno
posteljo.

Če se v snu poščijem,
ostajam večno otrok.

Materi se smilim, oče mi
z blagim, nosljavim glasom oprošča.

Ko se zbudim, potipam, ali je kje kaj mokro,
ampak ne; rjuha je suha kot moja dlan.
Samo sanjal sem, da tiktaka ura,
da v sosednji sobi kaplja iz pipe.

Če najdem skrivnost,
me bo požrla v enem kosu.

3

Odrineš vhodna vrata, planeš noter,
ampak to je »oče«, ki se okorno preteguje,
si mane rdeče oči, »brat« je šel
v trgovino po pisane sladkorčke Necco,
mama odtrga drobno, pomečkano rožo,
ki nima imena v nobenem jeziku.

Portret otroka

Novorojenka je najprej iznašla svetlobo,
nato potuhnjen somrak, prašno aspidistro,
neutrudno zlato ribico, plahega, željnega psa,
izčrpane starše. Potem je počivala.

Ni se še zavedala *sebe*. Drhtela je
v pregibu moje roke. Če se je zbudila,
sem ji ukazal, naj spi. Če je zaspala,
sem šepnil, naj se zbudi. Tako me je spoznala.

Že zgodaj začne pri medlih zvezdah.
Ko bo naluknjala Kohab
in Deneb, bova prilepila oranžno rdeči Mars
na ploščo, ki nad njeno zibko tiša zvoke.

Nekoč bo imela v mezincu vse mesto,
bicikel, ki je v praznem teku,
pletenco cest, globoke brazde v brestu.

Za zdaj samo kolcne. Mogoče
pa sanja o sebi. Nocoj potuje
ta podoba skozi njjo, ji obdrsnje
veko z notranje strani.

Varstvo

Ko je otrok priskakljal v svoji oranžni pelerini,
sem pozabil na prelomno točko, na premik albeda
in singularnost, samo ta misel, kaj če pade
z gugalnice ali pa zaniha previsoko
in se zvrne vznak, kaj če se ji v sapniku
zatakne suha štručka, morda pa ji bo dolgčas
in bo pogrešala mamo. Ko je šla v šolo,
je v mojem duhu naraslo morje kot neznosen gost.
Ta plima, sem pomislil, je naše skrivno življenje,
nasilje prihodnosti – ampak otrok
je pridrobnel nazaj, in tako sem se zbal razpok,
kjer bi se spotaknila, tega, da jo lise javorovih listov
lahko zastrejo, žarki od zgoraj zaslepijo;
škatla za malico z brontozavrom bi se razletela,
pomečkala v folijo zavito trdo kuhano jajce,
hruška bi se skotalila stran; celo ta hip se bojim
njene groze, ko pohodi drobne rdeče mravlje,
ki begajo v krogih, ko odnašajo mrličke.

Ostane duh za vedno omahljiv?

Zgodilo se je že dvakrat ali trikrat:
z dirkalnim avtom so me odpeljali na srečanje z mrtvimi.
Okna so bila zatemnjena, komaj še prepustna za svetlobo,
za palec odprta; bežno sem videl brestove krošnje,
vrhove streh, pralnico, napise v cirilici.
Šofer je stisnjenih ust vlekel balkan sobranies,
si vsako novo prižgal s čikom od prejšnje,
kot da čuva dragoceno, omahljivo iskro.

Hoditi sredi mrtvih! Govoriti z njimi!

In tako sva zapeljala v prvi predor – živi
tem vhodom pravijo »predori«.
V jasnini nad šipo so tu in tam
poblisnili številka ali molčeč zvočnik,
varnostna kamera, zavita v pooljeno plahto.

Kaj naj vam povem o veselju in bridkosti,
ko sem znova srečal mamo in očeta?
Omahljivega duha sta, takšna kot zaživa,
igrata se z vrtavko kakor dva otroka.

Kako naj razložim vrnitev?

Samo na pol poslušaj, pustiš, da ti misli
odtavajo k ljubi osebi, dovoliš sili
povezave, ki je močnejša od smrti, da te
zaposli, medtem ko voznik zasika
drek za korajžo pred strmim ovinkom.

Venera

Prihaja smrt
in zgraditi moraš medzvezdno ladjo
za pot do Venere.

Naredi jo iz steklenice za kečap,
iz spirale za žepno baterijo,
iz novčiča, kraguljčka z mačje ovratnice,
mamine zapestnice za srečo.

Ta planet je muka, pravijo,
bičajo ga krožni vetrovi,
duši vitriolen oblak.

Ampak ne. Ko boš na cilju,
bo svod osvetljen
in ob tebi jaz.

Če pa ne najdeš nič drugega,
si pri nočnem metulju
izposodi plisirano krilo,
lahnejše od prahu.

Prevedla Miriam Drev

Maja Cimerman Sitar

Naslednja postaja: Williamsburg, Brooklyn

Sedem na sedež newyorškega podzemnega vlaka in potonem v temo tunela, ki pod reko Hudson povezuje Manhattan z Brooklynom. Tisoče ton vode pritiska na stene okrog nas, v ušesih se mi nabere pritisk, pogoltnem slino in ga razpočim. Gledam okrog sebe, da ne bi razmišljala o vsej tej vodi, ki išče pot skozi najmanjšo razpoko. Pred menoj stoji dekle in se opira ob jeklen drog. Njena koža je prav takšne barve kot kostanjev med in zavem se nešteti odtenkov newyorške palete, ki so pomešani kot na kaki Pollockovi sliki. Dekle je oblečeno v kratko krilo, izpod katerega se od stegen proti gležnjem vije barvita kača. Zraven nje sedi fant z drobnimi brčicami, poslušča glasbo na velikih slušalkah in ziblje glavo v ritmu. Tudi on ima tetovažo; te se mi zdijo kot vstopnice v skrivni svet, v katerem se članstvo izteče pri tridesetih in nekaj. Oblačila mojih sopotnikov so pomečkana in skombinirana, kot da so jih zjutraj potegnili iz koša za umazano perilo. Vse na njih je dovršeno brezbrizno. Suze Rotolo je v svojih spominih na življenje z Bobom Dylanom opisala, kako se je Dylan ure in ure prestavljal pred ogledalom v upanju, da bi bil vedno videti, kot da je oblačila navlekel nase zadnjo minuto pred odhodom od doma. To je bilo v času, ko je bil *the place to be* West Village. Danes tam ni več umetnikov, ki bi se borili za preživetje. West Village je poln sofisticiranih bogatašev in turistov, ki vohljajo za boemsko preteklostjo. Danes v center kul sveta pelje ta majhni

klavstrofobični vlak. Že zven njegovega imena obljublja svobodo. *L-train: bound to Williamsburg, Brooklyn.*

Toda za kakšno svobodo gre? Zdi se, da se ta kraj levi in obiskovalec lahko vidi koščke bleščeče kože, s katere se lušči stara zaprašena podoba Williamsburga. To, kar je bila nekoč svoboda tistih, ki nimajo česa izgubiti, je postala svoboda tistih, ki si jo lahko kupijo. Betty Smith v uspešnici *Drevo raste v Brooklynu* opisuje drevo, ki so ga imenovali nebeško drevo. To je bilo drevo, ki je imelo rado revne ljudi. Kjer se je pojavilo, pa naj je bila soseska še tako lepa, so kmalu začeli razkosavati hiše v majhna stanovanja in jih polniti s tujo delovno silo. V Williamsburgu 20. stoletja je drevo odlično uspevalo. In ko se sprehajam po manhattanski aveniji in ulicah, ki jo režejo v strogo geometrijsko mrežo, še vedno lahko vidim Williamsburg, kakršen je bil takrat. Nizke hiše z oluščeno barvo, pločnike, tlakovane z betonskimi ploščami, izmed katerih v šopih poganja trava, mehanične delavnice in prazna, z žičnato ograjo zamejena zemljišča, polna umazanije. Povsod so znaki nacionalne pripadnosti – italijanska in ameriška zastavica v parih plapolata na okenskih policah, ob cesti stojijo v italijanske barve pobarvani hidranti in trebušasti starci na vhodnih stopnicah hiš čez ulico v italijanščini kličejo prijatelje. Vidim dvorišča, na katerih stare Italijanke gojijo paradižnik in bučke, prodajalne testenin in sladoled strica Louieja G-ja, kjer se ob vročih poletnih večerih zbere pol soseske.

V začetku 20. stoletja je bil Williamsburg dom priseljencev, najgosteje naseljen košček mesta v najgosteje naseljenem mestu Združenih držav Amerike. V valovih so se tja zgrinjali ljudje, ki so jih krize domovin odplaknile čez lužo. V začetku stoletja so prišli Italijani in vzhodni Evropejci, v glavnem Poljaki, Rusi in Litovci. V tridesetih letih so pred nacizmom iz Evrope zbežali Judi in si v Williamsburgu ustvarili enklavo. Od šestdesetih let naprej so prihajali priseljenci iz Južne Amerike, najprej v glavnem iz Puerta Rica, potem tudi iz Dominikanske republike in drugih koncev kontinenta. Vsi so si v Williamsburgu ustvarili svoj košček doma in sprehod po četrti, ki ima nekaj več kot 100.000 prebivalcev, je še danes multietnično doživetje. Poljske klobase in pivnice na severu, južnoameriške *bodege* na vzhodu, v sredini italijanske zastave in prodajalne testenin, na jugu paralelni svet hasidskih judov. Vzhodna obala vse bolj postaja kul verzija Manhattna in ta sindrom se kot dim pred ognjem širi v vse smeri četrti.

Na obali reke Hudson ropota. Žerjavi in bagri kopljejo in dvigujejo. Nastajajo nove stolpnice, rinejo se pred steklene bloke, tudi te so šele pred kratkim končali. Berem napise na transparentih, ki visijo z zgornjih nadstropij. Naslavlajo luksuz: bazen, sončna terasa, medijska avla, fitness center,

joga studio, 24-urna recepcija in še dosti več. Škilim skozi poltransparentno steklo pritličja, na fitnes napravah se znojijo lepi ljudje, v kaminu plapola umetni ogenj. Malo naprej je dnevno varstvo za pse. Trkanje na steklo je prepovedano, saj vznemirja štirinožne varovance. Pet, šest pasemskih psov poležava pred oknom, zdi se mi, da čisto dobro shajajo. Očitno jim dobro dene bio pasja hrana, ki jo prodajajo malo naprej. Med stolpniciami se v navpičnih trakovih odpira pogled na najbolj znan mestni obris sveta, v kopalke oblečene mladenke in mladeniči ga uživajo s peščene plaže, ki zaključuje ozek pas javnega parka. Njegova ureditev je bila del dogovora med mestom in investitorji. Del dogovora, ki so ga investitorji izvolili izpolniti, najverjetneje zato, ker dviga ceno njihovih nepremičnin. Prebivalci Williamsburga trdijo, da glavni del dogovora vztrajno ignorirajo. Namreč tistega, ki bi ublažil najhujše posledice gentrifikacije. Ker so zaradi gradnje novih stolpnic mnogi domačini izgubili dom, naj bi investitorji zgradili tudi nekaj stanovanj, namenjenih ljudem z nizkimi oziroma srednjimi dohodki. Ampak teh stanovanj še ni in predvsem jih ni na obali. Zato se nižji in srednji sloj vse bolj seli v notranjost Brooklyna, najprej na bolj obrobne dele Williamsburga in potem v bolj oddaljene četrti, Bushwick, Bedford-Stuyvesant, Crown Heights. V stanovanja, ki nastajajo ob reki, se selijo mladi in bogati Američani. Za dvosobna stanovanja s pogledom na reko in Manhattan je treba odšteti več kot milijon dolarjev. Tudi drugi konci Williamsburga so vse dražji; najemnine za garsonjere se gibljejo okrog 2000 dolarjev na mesec. Cene, ki si jih lahko privoščijo le nekateri. Denimo otroci s *trust fundom*, kot priseljence posmehljivo imenujejo staroselci.

Vendar so stolpnice z razgledom na središče sveta začele nastajati šele pred dobrim desetletjem. Pred tem je bil Williamsburg umazano in revno območje, nevarno in nepredvidljivo. Industrija, ki se je zaradi dostopa do пристanišč in bližine Manhattana v 19. stoletju hitro razvijala, je poleg številnih delovnih mest za poceni priseljenko delovno silo povzročila tudi nastanek enega najbolj onesnaženih bivalnih območij v Ameriki. Pod zemljo je še danes ogromno nafte, ki se je v sedemdesetih izlila med enim največjih izlivov nafte v zgodovini človeštva. Prebivalci opisujejo, da je Williamsburg še do nedavnega smrdel. Po kemiji različnih industrijskih obratov in po prečiščevalni tovarni, ki je dnevno lahko prečistila 300 milijonov galon odpadnih voda. Industrija je katastrofo povzročila najprej med razvojem in potem še med propadom. Leta 1962 je bilo v industriji zaposlenih 93.000 ljudi, v devetdesetih letih pa je bilo na voljo le še 12.000 delovnih mest. Brezposelnost in revščina sta povzročila vznik mešanice brezupa in etnične nestrpnosti, ki je v obliki kriminala in rasnega nasilja pretresala četrt. Mladi

so sedeli med ruševinami tovarn in niso mogli razumeti, da je njihov svet lahko tako drugačen od sveta luči na drugi strani reke, sveta, ki je tako blizu in hkrati neskončno daleč. V devetdesetih so od nekoč cvetoče brooklyn-ske industrije ostale le množice brezposelnih delavcev, zasvinjano okolje, skeleti nekoč mogočnih tovarn in veliko praznega prostora.

Robert Anasi v knjigi *The last Bohemia: Scenes from the Life of Williamsburg* opisuje življenje četrti v tem času. Ko so umetniki, ki jim je postal predrag East Willage, njihovo zadnje zatočišče na Manhattnu, zavohali ves ta prazni prostor in neprimerljivo nižje najemnine. Ogromne tovarniške stavbe so lastnoročno predelovali v *lofte*, trgali azbest in pozimi spali v šotorih sredi prostornih stanovanj, da bi se tako zaščitili pred mrazom. To je bil čas, ko so novi boemski priseljenci z veliko naglico hiteli od podzemne postaje do svojih stanovanj, saj so nad cestami dominirale tolpe, ki so prodajale *crack* in kokain. Ko so prirejali zabave, so gostom poslali navodila: "Do *lofta* hodi hitro. Nikogar ne glej. Ne hodi sam." In kljub vsemu temu je imel Williamsburg neskončno privlačno moč. Bil je resnična alternativa Manhattnu, prostor, kjer so umetniki našli inspiracijo v propadu, kaosu in šele komaj zaznavnem vonju po spremembah. Stanovanja so bila sicer mrzla in razpadajoča, ampak zelo poceni. Morda so si stavbo delili s preprodajalci drog in odvisneži, ampak vse to je bil del pogodbe s svobodo.

Pritok teh novih priseljencev se je vsako leto bolj krepil. Zasedli so velike studie, pisatelji so iskali poceni stanovanja in glasbeniki prostor, kjer bi lahko nemoteno tolkli po svojih instrumentih, ne da bi se za to kdor koli zmenil. Williamsburg je postal umetniška meka na drugi strani reke. Od snobovskega kulturnega vrenja na Manhattnu je priseljence ločila le kratka vožnja s podzemno železnico. Vendar je ta vožnja pomenila pomembno razliko. Tukaj so si s svojimi skromnimi dohodki lahko privoščili dokaj spodobno streho nad glavo in si s tem kupili svobodo, da svoj čas posvečajo umetnosti. Začela se je razvijati infrastruktura, ki je stregla njihovim potrebam. Najprej bar, kjer so lahko ob pivu debatirali pozno v noč. Potem kavarna, kjer so stregli brozgasto kavo, ampak nikogar niso vrgli ven, če je ure in ure sedel ob isti skodelici. Počasi so se začeli odpirati nočni klubi, temačni in kontroverzni, kot se za mlado alternativno publiko spodobi. Dogajali so se šovi, ki so brisali mejo dobrega okusa, vrstili so se koncerti "domačih" williamsburških bendov in sredi tega vrenja je glas o Williamsburgu v nekem trenutku dosegel *mains-tream* Manhattan. Naenkrat so se pojavili prvi obiskovalci, ki so se z Manhattna pripeljali na koncert v Williamsburg, kar je bilo prej nepredstavljivo. In potem se je tok obrnil. Petkove gruče, ki so nekoč iz Williamsburga rinile na Manhattan, so začele potovati v drugo smer.

Vroč septembrski petkov večer. Na aveniji Bedford se gnete mladih. Trgovine z *vintage* oblačili so še odprte, prav tako dragi butiki, ki so se odprli v zadnjih letih. Ob robu ceste se vrstijo stojnice, kjer prodajajo ročno narejen nakit, majice za dojenčke s podobami Cheja Guevare in fotografije Brooklyna. Italijanske, veganske, tajvanske restavracije so nabito polne. Bio trgovinice. Trgovina s klobuki. Trgovina z modnimi dodatki. Trgovina s kavbojkami. Prodajalna retro pohištva. Prodajalna s pripomočki za kuhinjo: japonski noži kričečih barv, kuhinjske krpe, potiskane s političnimi slogani, pikčaste, kariraste in črtaste slamice. Bedford je središče hipsterskega vesolja, tukaj se dobi vse, česar si hipstersko srce poželi. Zavijem z Bedforda na stransko ulico in dvema fantoma z brado sledim v prostorno halo. V njej je na tisoče glasbenih plošč. Poslušalnica z gramofonom. V ozkem nadstropju izbor političnih knjig. In miza za namizni tenis, kjer ves čas kdo nabija žogico sem in tja.

Nekaj vhodov naprej so v hali, ki je nekoč najbrž služila kot skladišče, na prodaj oblačila mladih dizajnerskih upov. Sprehajam se med stojali in se čudim delavskim hlačam, raztrganim in umazanim, na voljo v vseh velikostih, za skromnih 200 dolarjev. Grem naprej, sprehajam se po ulicah, ki vodijo od avenije Bedford proti obali. Nizke stavbe pričajo o svoji preteklosti – delavnice, skladišča, *sweatshopi*. Prek njih je, kot barva potegnjena po črno-beli fotografiji, položena sedanjost. Nočni klub s fontano v središču, bar s peskom in senčniki, gostilna, kjer strežejo rake in školjke, prodajalna zmrznjenega jogurta v tridesetih okusih, gruča mladih, ki se selijo od lokala do lokala in srebajo koktajle, v kleteh, na strehah s pogledom.

Pridem do hiše, v kateri je odraščal Henry Miller. Stojim na isti ulici, popolnoma drugačni od tiste, po kateri je hodil on. Sprašujem se, katero verzijo bi bolj sovražil. “Kamor koli sem pogledal, sem videl samo bedo, same pošasti,” je v starosti rekel. To so bili priseljenci prve in druge generacije, delavci, izkoriščani, razočarani. Pijanci, nasilneži, družinski očetje. Brooklyn je bil mesto zase, podzemne železnice ni bilo, potovanje čez most je bilo kot potovanje v drugo državo. Mnogi niso nikdar prečkali mosta, ki je vodil na Manhattan. V *Kozorogovem povratniku* Miller opisuje svojo rojstno ulico, prav to, na kateri se zdaj gnete mladih, ogretim od petkovih pričakovanj: “Bila je popolna ulica – za dečka, manijaka, pijanca, sleparja, pohotneža, nasilneža, astronoma, glasbenika, pesnika, krojača, čevljarja, politika.” Čeprav se je spremenilo vse, se ni dosti spremenilo.

V soboto zjutraj si kavarno Variety delim s tridesetinnekajletniki, mlajši se ne bodo prikazali do večera. Kultura kave za New York ni niti najmanj samoumevna, v Williamsburgu pa so jo dovršili v umetnost. V hipsterskih

delih Williamsburga ni ulice, na kateri ne bi bilo vsaj ene odlične kavarne. Nekatere so majhne luknje, veliko pa je prostornih oblikovalskih poligonov, preurejenih iz delavnic in skladišč. Vsaka kavarna ima svoje mešanice kave, kavna zrna niso nikoli starejša od dveh tednov. Nekatere kavarne imajo svoje pražarne, kjer lahko med pitjem kave opazuješ, kako delavec prazni jutaste vreče iz Kolumbije v veliki zlati stroj. Pred baristami se vedno vije vrsta čakajočih, večina jih vzame kavo za s sabo, nekateri se s svojimi prenosniki za ure zasidrajo v foteljih.

Ob meni po tipkovnici tolče Clair in zapleteva se v pogovor o življenju v Williamsburgu. Že dolgo živi tukaj, pravi, ampak pred kratkim se je iz okolice parka McCarren preselila globlje v notranjost. Njena stara sosenska je bila že preveč gentrificirana. In predraga. Pridi in si oglej mojo sedanjo sosenko. Malo je še divja, ampak to je sosenska prihodnosti, zatrdi. Bom, obljubim, a najprej zavijem do parka McCarren, da bi videla, kaj jo je tako motilo, da se je preselila za le dober kilometer stran. Park McCarren je v soboto poln ljudi, tečejo, telovadijo in se razgibavajo. Obrobljajo ga visoke stolpnice, vse so steklene in še najbolj spominjajo na neosebne hotele, ena od stolpnic se na transparentu baha, da je zdaj že nezakonito graditi tako visoko. To vsekakor ni Brooklyn, kot si ga večina želi, kjer je vse malo manjše, malo bolj osebno in malo cenejše kot na Manhattnu.

Odpravim se do Clairinega novega doma. Pot je kot kolaž starega in novega, moderne večstanovanjske hiše so zapolnile luknje med klasičnimi brooklynskimi hišami. Stopam mimo opečnatih stavb, pred katerimi ležijo neurejeni vrtovi, mimo gradbenih lukenj, kjer bodo zrasle nove stolpnice. Pa mimo preurejenih hišic, idealnih za družine z otroki, in potem mimo zapuščene bencinske črpalke vse do otroškega igrišča. Na eni strani se nizajo vrstne hiše in urejeni vrtovi so polni cvetočega rastlinja. Tukaj vidim Clairino majhno predmestno oazo sredi velemesta. Na drugi strani igrišča je ogromna zapuščena tovarna, skozi okna si pot na svetlo utirajo nebeška drevesa, točno takšna, kot jih je opisala Betty Smith. Za tovarno ležijo rjavi bloki socialnih stanovanj in pred njimi posedajo priseljenci iz nekih drugih časov. Ne potrebujem knjig, da bi videla prihodnost tega kraja. Prišli bodo delavci in posekali nebeška drevesa. Prostora za reveže tudi tukaj kmalu ne bo več.

Peter Zupanc

Pot v Mile

Dnevi toplih vrelcev

Prvi dan.

Dekle na vlaku v Kunming je pustilo službo, da lahko potuje. Piše popotniški blog in pravi: “Potovanje je proces.”

Ni edina. Na Kitajskem se dela šest dni na teden, počitnice pa vedno pridejo na iste dni za vse Kitajce. Če si mladi želijo daljšega potovanja brez izjemnih množic, pustijo službo in potujejo, dokler si ne najdejo nove. Toda res redki so takole samostojni: da bi potovali sami in brez načrta, mesec dni ali več.

Dekle pravi, da bi rado pisalo boljše. Pametujem: “Poskusi si predstavljati, komu pišeš. Ta *ciljna oseba* bo osredotočila način pripovedovanja – in ga oblikovala.” (*Isto stvar poveš drugače glede na to, komu pripoveduješ.*) Tu na Kitajskem sem skoraj preveč navajen na razbite pogovore, v katerih mešetarimo z besedami, ki zaradi pomanjkanja prevajalskih spretnosti in osredotočenosti in še česa premorejo le zelo približno podobne pomene, toda zdi se, da dekle razume. A ko pozneje razmišljam o svojem nasvetu, se zavem, da je reči res preprosteje kot storiti – mislim, da jaz pišem samemu sebi. Moja pisanja so razlage. Pisanje je dejanje iskanja reda v detektive kliščem kaosu okoli mene.

Vlak je mikrokozmos tega kaosa. Med drugim pripoveduje slednje. Več ležišč, kot si jih kot zahodnjak smeš predstavljati, pomeni najbolj

opredeljujoče dejstvo dežele, nepregledne množice ljudi. Hrana je povsod – Kitajska je tako zelo obsedena s hrano, da niti nekajurna pot ne more miniti brez dveh, treh vrečk okrepčil za dve osebi. Pojmi o higieni pomešani, smeti ležeče po tleh... pospravil bo kdo drug. Pojmi tega, kaj spada pod notranje (ali intimno) in kaj pod zunanje, so obrnjeni; zasebnost po naše ne obstaja. Ob pogovorih se ljudje smehljajo, a to ne izda, kaj mislijo. Če bi ostal še pet let in bi kitajsko govoril petkrat boljše, bi izjemno močan občutek, da ne vem, kaj se bo zgodilo, ostajal kot nekaj opredeljujočega. Ni čudno, da je za prebivalce Kitajske izjemno pomembna vrednota stabilnost (denar pa je način doseganja te stabilnosti).

Vlak pride v Kunming, ki kaže svoj megleni obraz. Kip ogromnega rumenega bika, ki še vedno boči svoj zaščitniški hrbet nad širono površino postajnega trga, kot da bi ga kastrirali povsod prisotni policaji in nove pregrade. Po nočnem napadu z noži pred nekaj leti je ta del province Junan (Yunnan) izjemno močno zastražen. Z Lju Jing morava najprej na zahodno postajo in od tam na avtobus za Mile, najin končni cilj. Od tistega dekleta na vlaku naju nenadoma loči množica, ne poslovimo se. Na Kitajskem sem navajen, da ljudje pridejo in ljudje gredo. *Tako to gre.*

V Mile odhajava zaradi treh razlogov: 1. da bi videla praznovanje novega leta narodnostne manjšine Hani; 2. da bi vzpostavila stik s šolo, na kateri bi lahko bilo moje naslednje delovno mesto; 3. da bi videla, kako nama je mesto všeč, in bi ga raziskala.

Toda, kot sem že rekel: na Kitajskem nikoli ne veš, kaj se bo zgodilo.

Drugi dan.

Prihod v Mile: nič posebnega. Ozko, majhno, staro, toda ne *tradicionalno* staro, malce razpadajoče; kot moj Nanning (glavno mesto avtonomne regije Guangxi, kjer živim) pred desetimi ali dvajsetimi leti. Navsezadnje je logično: mala mesta vedno stežka stopicljajo za napredkom velikih. "Moti" me predvsem to, da sem v Junanu navajen na takoj vidne razlike in posebnosti mikro lokacij. Tukaj tega ni.

Kmalu odkrijeva nekaj podrobnosti. Do tistih pravih vasi narodnostne manjšine Hani je še nekaj ur vožnje – predaleč za naju. Namesto tega je tale kraj center več podskupin narodnostne manjšine Ji, ki jih poznam iz drugega dela iste province. Kmalu sva odločena, da se bova odpravila v planine, do njihovih vasi.

Mile je skorajda tako natančno kot prerezana torta ločen na dva dela. Na tisti ozki stari del in na novi, ki je povsem preurejen. To ni neobičajna delitev. Kar je neobičajno, so izjemna čistost, lepota in skorajda boemskost

tega novega dela; vmesna faza gradnje in prahu pa skorajda kot da ne obstaja. Mile premore podzemne struge toplih voda, ki jih črpa na površino; rezultat so nešteti hoteli s toplimi vrelec, in ne le hoteli, hiše v zasebni lasti premorejo lastne vodnjake in bazene, ki jih ponujajo turistom v najem. Zdi, da so vse najboljše površine – hoteli ob ogromnem “ekološkem” umetnem jezeru, površine z novogradnjami – v lasti Tobačne industrije. Pozneje sva odkrila, da je šola, ki sem jo iskal, prav tako v lasti Tobačne industrije. Zgrajena pred nekaj leti, najdražja in najlepša šola v mestu. Lahko bi rekel, da Mile skorajda pripada Tobačni industriji.

Naj obrnem pripoved na stranski tir; naj podam zgodbo v zgodbi (kot da je tole pripoved neznanih popotnikov v krčmi, opijanje z besedami, kitajska babuška). Starec, ki je pomagal povzročiti ta čudež, je bil pred kratkim izpuščen iz zavora in zdaj na stara leta goji ter prodaja pomaranče prek interneta. Ču Šidžjan (Chu Shijian) se je nekoč bojeval na strani Mao Zedonga in pozneje postal član Komunistične partije. V času Velikega skoka naprej je bil izpostavljen kot desničar, a se je vrnil v vodstvene kroge in pomagal vzpostaviti Tobačno industrijo Hongta kot eno najmočnejših v regiji; leta 1994 je dobil nagrado v Pekingju kot eden petih največjih reformatorjev. Pet let pozneje je bil obtožen poneverjanja 174 milijonov dolarjev iz družbe, ki jo je pomagal preroditi – in poslali so ga v zapor. Čeprav je star že 88 let, po izpustitvi ne more mirovati; kupil je nasade pomaranč blizu nekdanje družbe, v bližini planin Ailiao, in registriral svoje izdelke kot *Čujeve pomaranče*; takoj so postale hit. (Ne sprašuj, od kod je dobil denar za zagon posla.) Poleg ponovitve prvega pravila, da na Kitajskem nikoli ne veš, kaj se bo zgodilo, dobiš torej še slednjega: na Kitajskem nisi nikoli prestar, da bi postal podjetnik (ali da bi začel novo življenje). Tako in na temu podobne načine stara Kitajska sreča novo Kitajsko...

Tobačna industrija v Milu je podružnica nekdanje Čujeve Tobačne industrije Hongta. Brez njegovih reform bi bil njihov vpliv le težko tako izjemen. Le kaj si možakar misli, ko cepi pomaranče v svojih nasadih in vidi, čemu vse kraljuje družba, ki ji je nekoč “kraljeval” sam? Ali razmišlja o življenjskih ironijah ali mu preprosto ni mar?

Naj se vrnem k posebnosti kraja. Posledica te množičnosti toplih vrelcev je, da so cene vstopnic nesmiselno nizke. Seveda si lahko privoščiš izrazito luksuzen hotel in drago namakanje, a v resnici je tudi “povprečen velec” čudovit, pod vedrim modrim nebom, in obisk takšnega stane okoli tri evre za ves dan.

Kmalu se odločiva, da bova vsak večer preizkušala tople bazene in preimenujeva tole potovanje v dneve toplih vrelcev.

(Opažam, kako zelo je celo moje pisanje infiltrirano z omembami števil. Daljše bivanje na Kitajskem ni prav nič izboljšalo moje matematike, toda obsedenost Kitajcev s številkami, ki se kaže celo v vsakodnevem pripovedovanju z naštevanjem, se je očitno naselila tudi v moje miselne pore.)

Tretji dan.

Poleg svojstvenih praznikov tudi v okoliških vaseh Mila obstajajo tako imenovani tržnični dnevi, ki potujejo iz kraja v kraj. Tokrat je tržnični dan v Vasi 11. Tržnični dan je prednik trgovskih centrov. Nekateri trgovci z od povsod nabrano kramo potujejo od enega do drugega, a seveda tudi vaščani preprodajajo (ali kupujejo) svoje izdelke ali zelenjavo ali sadje in podobno. Tržnični dnevi so vedno zagotovilo pretoka deročih rek ljudi. Če v kraju obstajajo tradicionalna etnična oblačila, vidni dokaz stare kulture, bodo ob tej priliki nezgrešljiva. In zdaj, tukaj, začenjam vzljubljeni Mile. Najprej, za pot na podeželje potrebuješ le pol ure z mestnim avtobusom. Pol ure, in že si med strmimi gorami. Zemlja je tukaj rdečkasta, plodna, toda na žalost kmetovalcev povsem preprežena s skalami. To niso ravnomerne skale, tipajoč občutke vznemirljivosti z enakomernim ponavljanjem – ne, to so razigrane, nebrzdane površine, ki oponašajo oblike in razpršenosti osamelega, neobljudenega planinskega gozda. Njihova sivina je skoraj bela, pomazana z občasnimi črnimi ploskvami, črtami; te skale obstajajo v dveh barvah, so črno-bela filmska paša za oči z milim ozadjem čiste zelenine in še bolj čiste modrine. Geografski vzroki in pomanjkanje tovarn premoga preprečujejo Junanu, da bi si pobelil oči in pljuča s pekiškim smogom; tu je nebo modro in oblaki vedno močno prisotni, skorajda živi v svoji silovitosti, bližini. Ogljedniku, ki mu ni treba delati, je pokrajina prelepa (ne tako zelo daleč stran bi plačal vstopnino za ogled Parka kamnitega gozda – ista stvar, le večja, bolj urejena).

In potem, v Vasi 11, gneča. Mladina s kavbojkami in visokimi petkami, starci s kapami iz komunističnih časov, možakarji srednjih let s košaricami za dojenčke na hrbtih, ženice z naglavnimi pokrivali, prepreženimi s trakovi različnih barv in oblik. (To je vsakodnevna različica tukajšnjih narodnih noš.) Vonjave: konji, tobak, sveža zelenjava, prah, čist zrak. Sadje, zelenjava, živali, starine, testenine, jedi na žaru (vseprisotni krompir), medicina – od stare kitajske do stare kdovekatere. (Kot vedno na podeželju bo obstajala stojnica s prepariranimi kačami in krokodili in naključna posebnost tovrstne stojnice v Vasi 11 je bil niz kober, razporejenih tako, da hipnotizirajoče strmijo v potencialne kupce. Učinek je skorajda srhljiv: če

izvzameš kontekst iz slike, se zdijo kot nekakšni fanatiki, pripravljeni, da jih v nebesa popelje ugriz Velike kače.)

Vse to so znaki lokalne barvitosti, kar je krasno, toda od začetka sva odločena, da si bova ogledala tudi nekaj povsem specifičnega. Najin vir v Milu, urad za ohranjanje lokalne kulture, je omenjal vasico Rdeče 10.000. Poizvedujeva, kako priti tja. Prav zanimivo je opazovati, kako Lju Jing, ki je iz sosednjega Guangxija, v teh okoliščinah postane prav tako tujka kot jaz. Lokalni jezik ji je skorajda povsem nerazumljiv, njihove navade prav tako. Dojemanje vsake posamezne informacije je kakor trganje stare školjke iz algastih morskih skal, tako zanjo kot zame. Toda končno se strinjava, da morava do "bencinske postaje", khm, "tam naprej", in čakati, ali "štopati", do Rdeče 10.000. V resnici je Lju Jing manj prepričana, kako to storiti; jaz se zanesem na lokalne navade in moč svojega belega obraza. Dvigovanje roke in mahanje zadostuje; navsezadnje nama ustavi "dobrodušni stavec", ki ob omembi plačila le odločno odkimava. Skobacava se v njegov trikolesnik in starka – žena? – nama odstopi pručke ob vrveh, napeljanih ob strani. Najprej protestiram, saj je od mene starejša vsaj dvajset let, toda takoj ob zagonu se izkaže, da je v tovrstni vožnji mnogo bolj izkušena: medtem ko jaz komajda ohranjam ravnotežje v najbolj mirnem kotičku vozila, ona stoično, kot kak kapitan Cook, in v neurjih tresenja na videz nedotakljivo stoji na najbolj izpostavljenem delu vozila. Mislila sva, da bova v Rdeče 10.000 prispela v nekaj minutah, a se izkaže, da je smisel za čas in razdalje tukaj prav tako eklektičen kakor oblačila (če sploh smem reči, da so oblačila eklektična; stvar je v tem, da tisto, kar bi mi opredelili kot eklektično, tukaj velja za normalno, in obratno). Pot traja najmanj trideset minut.

Vas dejansko je rdečkasta – vaščani so očitno predelovali prst v zidove. Stene hiš so porisane z osebami iz legend, slike predstavljajo njihova slavna dejanja.

Tole sem zapisoval v beležko: *Axi kralj. – Ljubimca. – Cesar z dvema magičnima močema: letečim konjem in mečem, ki se lahko spremeni v vodo. – Koruza v urejenih vrstah se suši povsod. – Tobak dela denar. – Stara gospa izginja v senco ozke ulice, utrinek sonca na uhanu ji sledi, sijoča solza pražičih žarkov v rdečini zidov.*

Ne vem, koliko si seznanjen z zgodovino narodnostnih manjšin na Kitajskem, in ah, te učne ure so najbolj nehvaležne. Toda naj zapišem, da so Ji potomci ljudstva Čjang (Qiang), ki se je pred tisočimi let selilo iz severovzhoda Kitajske. Čjang so "krivci" za mnoge druge skupine narodnostnih manjšin, med drugim za matrilinearne Mosuoje, pa za Hane, ki so narodnosti Ji "kot bratje" (in sestre). Stara legenda pripoveduje, da so v davnini

oboji premogli pisavo, a ker so bili Hani preleni, so knjigo, v kateri je ta bila opredeljena, izgubili. Ji so knjigo obdržali, zato je njihova zgodovina za-beležena. Obstaja mnogo podskupin Ji – jaz poznam Črne Loloje, kot jih je poimenoval amaterski antropolog in še kaj Joseph Rock; ljudstva, izolirana v planinah okoli jezera Lu gu, poljedelska in živinorejska, predvsem opazna po širokokrajnih, črnih dežnikastih klobukih tamkajšnjih žensk. Tale predel okoli Mila naj bi služil kot baza osmim podskupinam Ji. (A vidiš, rad uporabljam besedice kot *naj bi*: vsa resnica kitajskega poimenovanja narodnostnih manjšin je skrita v naglici, slabih virih in političnem pritisku komunistične partije v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Medtem ko so vsaj nekatere odločitve tedanjih antropologov bile, recimo, smiselne, je nemogoče ubežati dejstvu, da so marsikdaj povsem različne skupine ljudi stlačene v isto poimenovanje *narodnostne manjšine*.)

Axi, pripadniki tega ljudstva tukaj, so najbolj množična med “osmimi podskupinami” lokalnih prebivalcev Ji. So “slavni”. Tukajšnja praznovanja ognjenega festivala so kot ogromna maškarada, ki privabi izjemne množice turistov; poseben ples in petje sta zaščitena kot nevidna kulturna zapuščina. V resnici je ves predel, vsa vas pod kupolo oznake “muzejske vrednosti” in se je ne sme spreminjati.

Na ta dan je Rdeče 10.000 skoraj prazna. Ni festivala, ni ljudi.

Nekaj časa je bila na Kitajskem priljubljena oznaka *živi muzej*. Kriv sem: tudi sam sem jo uporabljal, ne da bi razmišljal o tem, kako smo živi muzeji pravzaprav vsi mi. Prostori, ki sem jih po navadi spoznaval, so bili “živi muzeji” zaradi naključij. Izolacija in počasen razvoj so jih *prisilili* v stanje, ki ga lahko okličete za muzejskost. Toda za Rdeče 10.000 so se odgovorni *odločili*, da bo postala živi muzej. Verjetno so prav oni sprožili barvanje teh zidov, zgradili novo areno, namenjeno plesu (in žrtvovanjem ob festivalih), zgradili cesto (ki je zdaj v srednje slabem stanju).

Kolikor poznam tovrstne okoliščine, lahko lokalni prebivalci s pridelovanjem in potem ob tistih festivalih zaslužijo precejšnje količine denarja. Res pa je, da ne morejo zaslužiti za luksuz, in še več, luksuza si tukaj ne morejo privoščiti. (Nove lepe hiše si niti zgraditi “ne smeš”.) Menda “to-bačna tovarna ne mara jemati na delo ljudi s planin in njihovim otrokom je skorajda nemogoče oditi v boljšo šolo”. Toda otrok v tem trenutku v vasi skorajda ni in gotovo so v šolah – ki jih pred petdesetimi leti niti videli ne bi. Pogovori o želenih standardih so dvorezni, vedno odvisni od pričakovanj, ki jih lahko zbudi kar koli: starci s svojimi težkimi izkušnjami bi dejali, da je življenje odlično, tisti srednjih let, ki so začutili blagoslov

premoženja, bi bili vsaj rahlo nezadovoljni, mladi z očmi, polnimi Pekinga in Šanghaja, bi bili obupani. Vsakdo ima na svoj način prav.

Popoldne, ko odhajava, si lahko mislim slednje: ne omalovažujem tukajšnjih okoliščin, toda videl sem slabše, težje življenjske razmere, bolj nemogoče možnosti za šolanje. In prepričan sem, da, v dobrem ali slabem, duh animizma iz teh krajev ni izginil.

Pozno popoldne nama eden od domačinov ponudi pot na motorju nazaj do Vasi 11. Trije na rahlo anemičnem jeklenem konjičku: nič novega. Ljudje v planinah po navadi nimajo avtomobilov: motorji zagotavljajo mnogo bolj praktičen in verjetno tudi cenejši prevoz.

Tole sem zapisoval v beležko: motor rjuje, modro nebo, južno od oblakov – to je prevod imena province, Junan – skale kot kipi, ki jih je oblikovala narava – spodaj v dolini vroči vrelci, tukaj menda pomanjkanje vode – tole je pisanje starih začetkov in nobenih koncev – želja, ovita v ignoranco, jata ptic brez cilja, izstreljena kot tisoč črnih puščic v sončni zahod – pomembna legenda ljudi Ji je tista o vojščaku, ki je ukradel ogenj bogovom, uporabljajoč lok in puščico – ogenj je tukaj nadvse pomemben – vzameš torej originalno idejo pomembnosti ognja, jo strneš s piktogramom prašiča, ki bo žrtvovan, da se bo bralo iz njegovih organov (in psi čakajo na signal, ki jim bo povedal, kaj naj storijo), in potem nenadoma vse to pihneš v internet.

Ne vem, kaj reči, a tole se dogaja.

Četrty dan.

Mile je pravzaprav znan po kipu Bude. Mile pomeni kitajsko verzijo imena *Maitreya Budha*. Toda v resnici je kraj poimenovan po starodavnem vojščaku z istim imenom, z istimi pismenkami; zdaj ime kraja vsakdo povezuje z Budo in le malokdo ve, da ime izvira povsem drugje.

Šola stoji tik ob hribu z budističnim templjem in pagodo. Gre za čudovit kompleks s povsem modernimi idejami o tem, kakšne bi morale biti šolske stavbe, z vilami kot stanovanji, umetnim jezerom ob poti med učilnicami. Gre za eno tistih šol, ki javno in zasebno združujejo na nenavadne načine. Vzpostavljena je s strani Tobačne industrije, torej vsekakor z močnim sodelovanjem lokalne vlade, in deluje kot javna šola, ki pa omogoča tudi dodatni pouk, med drugim trening za opravljanje izpita IELTS, ki omogoča odhod v tujino. (In za vse skupaj je treba plačati visoko šolnino.) Kot je Azija dežela mešanja, ti vse skupaj spet vzbuja mešane občutke: v resnici tovrstna šola pomeni možnost odskoka lokalnim učencem, možnost, ki je sicer ne bi imeli – torej v resnici šola daje nekaj dobrega okolju. Nobenega

dvoma pa ni, da je bila ustanovljena z namenom zaslužka in da odgovorni z njo dobro služijo.

Oseba, odgovorna za ravnanje s tujim kadrom, se me veseli: izkušen sem in všeč ji je, da sem brez velikih besed o sestankih samoiniciativno prišel sem na pogovor. Eden pomembnih faktorjev, da te najamejo – zapisan je tudi v pogodbah – je ljubezen do Junana in Kitajske, spoštovanje do lokalnih navad in običajev, ljudi.

Službo bi lahko dobil v tistem trenutku.

A kakor podobne šole iz majhnih krajev, ki nimajo dolgotrajnih izkušenj z delom s tujci, tudi tukaj iz pogodbe žari *nezaupanje do nas*: šola se izrazito zavaruje na vse možne načine, medtem ko je naš položaj lahko – tako se da brati – povsem na razpolago muham odgovornega posameznika. Službe tukaj zahodnjakom včasih zvenijo kakor zapori: težijo k temu, da te časovno in z denarjem privežejo nase (stežka pa se znajo boriti za tvojo lojalnost in jo pridobiti). Spomnim se tistega dekleta z vlaka do Kunminga: *Pustila sem službo, da bi potovala, pot je proces.*

Vse je proces. Tudi prepoznavanje tujosti in načina, kako ravnati z njo. In težek proces je to, dolgotrajen. Kako izbrisati idejo, da *ti* nisi merilo sveta?

Ostali bomo v stiku, jim rečem. Še imamo čas, odločili se bomo pozneje.

Zvečer topli vrelci, zadnjič.

Peti dan.

Ko se navsezgodaj zjutraj peljeva iz Mila, sva na avtocesti spet obkrožena z meglo. Včasih se ne vidi deset metrov naprej. Tole ni onesnaženi smog. *Takšna megla!*, si mislim, dokler ne začneva spremljati obnašanja prvih sončnih žarkov, načina, kako sijejo skozi odprtine, otenkov sija barv. Lju Jing prva dojame: *Vozimo se skozi oblake!* In medtem ko se odprtine širijo ali pa koščki gora prepičijo žive gmote oblakov, ko opazujem igre neba, mi postane jasno, da ima prav. Ne peljemo se zares visoko, a pač dovolj visoko za tole. “Veš, kaj je Mile?” šepne. Odkimam. “Kraj, kjer so se oblaki zaljubili v ljudi in zdaj za vedno ostajajo nizko, da se lahko ljubijo z njimi.”

V Kunmingu sonce polno žari. Srebrni bik kot da je sonce. Vkrcava se na vlak, iz *Južno od oblakov* nazaj do *Južnega miru* – kar je možen prevod imena mesta Nanning.

Zadnje pravilo, za tokrat: včasih je pripovedovati o Kitajski kot poezija.

Davorin Lenko

Zapiski o black metal

ali Delno meditativno poročilo o tem, kako se čuti stopiti na mino in se hkrati zavedati, da ne dogodek niti poročilo ne bosta ustavila proizvodnje min ali zanetila gibanja, ki bi iz njih množično pričelo izdelovati unikatne cvetlične lončke, napisano v upanju, da bo komu pomagalo prepoznati mino in se ji ogniti v zmernem loku (razen seveda če ali ko je ta predelana v cvetlični lonček; v tem primeru seveda, prosim, stopite bliže in se naužite razpok sveta, lomov svetlobe in čiste nežnosti bivanja) s tem, da stopajoči mino kot mino prične dojemati šele retrospektivno

o

Pripomba: ko pišem o black metalu, pišem o lastnem dožemanju le-tega. Tudi ko pišem v tretji osebi (saj nas je, navsezadnje, mnogo). In ko kažem znake verbalne agresije, je to zgolj način komunikacije s sabo; najbrž več kot očiten indic, da z določenimi sferami lastnega bivanja niti pod razno še nisem pokadil pipe miru in zakopal bojne sekire.

Zaobljuba: tekst bom poskušal speljati tako, da se bom čim manj ustavljal in zapletal z razlagami v stilu: black metal: kaj, od kod, kje, kdaj, kako & kam.

1

Zaradi izjave, ki sledi, in iz nje izpeljanih dognanj najverjetneje ne bom sklenil novih prijateljstev; pravzaprav je možno, da bom izgubil kakšnega že obstoječega. Vendar se (mi) zdi, da je, ne glede na vse to, kar se tiče teme, zarisane v naslovu, treba poudariti in izpostaviti tole: black metal je nevaren.

In ne, ni nevaren na način, kakršnega ste si najbrž naslikali pred očmi.

2

Veliko pred zdaj bolj, zdaj manj aktualnimi terorističnimi napadi, krepko desetletje pred napadi 11. septembra na WTC, so v Skandinaviji, tem vedno znova opevanem vseevropskem zgledu kulture in socialne varnosti, umirali nedolžni ljudje in so gorele cerkve. Storilci: mladi fantje, glasbeniki, v najstniških ali zgodnjih dvajsetih letih. Ideologija: black metal.

Vendar ne govorim niti o takšni nevarnosti.

Umor ali požig ne potrebujeta ideološke podlage.

Seveda, rado se zgodi, da jo imata. Ni pa to predpogoj.

Ko pravim, da je black metal nevaren, mislim predvsem na psiho uporabnika.

Vrže jo iz tira.

Potopimo se v spanec mrtveca.

Tudi ko smo budni.

In sanjamo nenavadne napol lucidne delirijaste sanje.

3

A ne glede na nevarnost, ideološke pasti (pasti ideologij?) je vendarle treba priznati: ta glasbena zvrst se je, kolikor je to sploh vredno, po mojem poznavanju in izkustvih sodeč, od vseh umetnosti najbolj približala opisu stanj večnosti, nepremičnosti, neomajnosti. Z neverjetno pristnostjo ji je uspelo opisati krajine tistih ledeno mrzlih zimskih noči, ko se v mesečini led svetlika v nenavadnih odtenkih modre barve.

Vendar pa je hkrati v vsem tem zelo enostranski.

Kje je kontrast? Kje je konflikt?

Kot absolutna avtoriteta z absolutno vdanimi podložniki.

Živi dolgčas.

4

Pathos: "Mi sami proti vsem drugim!"

Toda kdo smo mi?

Takšnemu svetovnemu nazoru – če kaj – ne manjka romantike. Bor samotni, glas vpijočega v puščavi itd. Združeni proti skupnemu sovražniku. Toda kdo je sovražnik? Avtoriteta? Ja? Katera? Vera? Kdaj pa je še komu malo vere škodilo? Religija? Spet: katera? In – pomembnejše – zakaj? Se maščevati staršem, avtoriteti za domačimi stenami, da smo takšni, kakršni smo, in ne moremo biti takšni, kot si želimo? A zakaj potem vsa ta ceremonialnost? Kaj je pa narobe s preprostimi drogami in seksom? In ko smo ravno pri ceremonialnosti: je možno, da pogrešamo rituale, v katere so nas v otroštvu povsem dobronamerno (ali ker je bilo samoumevno) vpeljali starši ali stari starši?

Sam vem, da pogrešam tisti hladni spokoj cerkva v vročih poletnih popoldnevih, kamor me je s sabo jemala babica.

Vem pa tudi, da poslanica “Mir z vami”, ne pomeni miru zunaj, temveč mir znotraj. V nas.

Mogočen sovražnik so stare ženice, res, ki vsak dan hodijo k maši.

Mogoče pa nimajo kaj drugega početi ali se družiti kje drugje.

Pili smo absint na britofu in vse skupaj ni pomenilo prav ničesar.

Eno je, ko si star osemnajst let. Drugo pa, ko nisi.

5

Black metal trdi, da smo ljudje virus oziroma da smo naravi to, kar je človeku virus. Nadloga. Kuga vseh kug. Zato se potopi v vsakršno umazanijo duha in telesa in poskuša biti prek le-te čim bolj ‘pristen’, primaren (ter da, tudi primitiven), se nahajati vsaj čim bliže samega vira ‘resničnosti’, če že ne srkati iz njenega izvira. Takšna drža pa hkrati pozablja, da zgolj ponavlja doktrine in prakse, ki so v krščanstvu (ene v *mainstreamu* in druge v *undergroundu*) znane in prakticirane že stoletja. Samopohabljanje kot očiščevanje duha, potrditev vere o minljivosti šibkega mesa in večnosti duše težko šteje kot nov ‘izum’.

V vsaki stvari videti pogubo pa prav tako.

Vse to začinjeno z vzvišeno protestantsko držo: skozi sneg in veter, skozi zidove in okope – do samega vrha. In potem? Naš trmež, arhetipski blackmetalški alpinist ugotovi, da je tam gori, nad vsemi in vsem, prekleto hladno, predvsem pa samotno.

Navsezadnje: zakaj bi se mučili, delali, poskušali biti boljši, če je tako ali tako vse zemeljsko prekleto in zapisano pogubi? Vrzimo se v morje gnoja in iztrebkov! Bodimo že danes to, kar bomo tako ali tako lahko postali jutri! Smet si in med smetje se povrneš.

Oh, mislim, da bi bili srednjeveški teologi na smrt veseli takšnih osebkov.

Vera, ki gori kot ogenj, za katerega skrbi nekdo drug!

Vera, ki jo lahko potrjujemo, prakticiramo v vsaki neumnosti, ki jo naredimo ali – kako prikladno! – ne naredimo. In tisti večni izgovor, opravičilo, potrdilo: “Hej, to je black metal!” oziroma “It’s black metal!” Kaj je to? Vera lenuha, ki bi rad nekaj, pa ne ve točno, kaj, zato ostane na pol poti; malo verjame, malo ne; malo se izpolnjuje in malo ne; ničesar ne naredi do konca in zelo malo stvari naredi v redu; ima se za filozofa, saj je prebral eno knjigo od Nietzscheja (po navadi je to *Antikrist*), in ker sovraži človeško vrsto, se vzvišeno distancira od le-te. Z vsemi svojimi anti- načeli lebdi nad njo kot kak grozljivi maščevalni duh, Veliki Zmaj.

Leta bežijo. Kaj zdaj?

6

Priznam; neizmerno uživam, če lahko v tekstu o black metalu citiram smrdljive hipije:

*And then one day you find ten years have got behind you
No one told you when to run, you missed the starting gun*

*And you run and you run to catch up with the sun but it's sinking
Racing around to come up behind you again
The sun is the same in a relative way, but you're older
Shorter of breath and one day closer to death*

Pink Floyd: *Time*

7

Vendar pa gre navsezadnje, ob koncu dne, ko so na mizo položene vse karte in končno vidne prave barve, za stabilnost.

Pravijo, da je boj za mir isto, kot če bi fukali za devičnost.

Vendar pa so stvari redko tako preproste.

Če si razbiješ glavo na Velikih vratih trdnjave, se najbrž počutiš prekleto neumno, ko izveš, da obstajajo še zadnja vrata.

Zadnja vrata so *vedno* opcija.

Black metal uči, da jih ignoriramo. Iz principa.

Podobno se je zgodilo v tisti anekdoti o mladem moškem, ki se je priženil na kmetijo. Poleti je vsa družina kosila travo. Dopoldne so kosili na sončni strani, popoldne, ko je bila dopoldanska stran v senci, pa spet na sončni. Moški je tasta vprašal, zakaj si ne bi olajšali dela, se lotili travnikov v obratnem vrstnem redu ter tako dopoldne in popoldne kosili v senci.

“Poslušaj, poba,” mu je rekel tast, “tako so kosili moj oče in njihov oče in njihov oče. A misliš, da bom zaradi tebe to spreminjal?”

Stabilnosti se (vsaj v teoriji) lahko upremo le z nestabilnostjo, ne pa preprosto z drugim naborom stabilizatorjev. Če je tvoja stabilnost drugačna od stabilnosti drugih, to torej še ne pomeni, da ni stabilnost. Ponudiš lahko konflikt, da, vendar pa ne gre za de-, niti za restabilizacijo.

Ali podobno: nemogoče je izstopiti iz množice in hkrati ne stopiti v neko drugo. Dejanje izstopanja je vedno tudi dejanje vstopanja.

Ljudje smo radi cenjeni, radi prispevamo; radi v prsih nosimo toplino kakšnega preprostega, a vseobsegajočega moralnega/filozofskega/religioznega kompasa.

8

“*Black Metal ist Krieg*,” pravi znamenit, razvpit komad, hkrati pa so te štiri besede tudi vse njegovo besedilo.

Toda, ker “Kakor zgoraj, tako spodaj,” tu ne govorimo o vojni zunaj, temveč o vojni znotraj.

Vse je smrtno resno. Spontanost in sproščenost? Ha, to je za amaterje! Za ljudi, ki nimajo pojma o življenju! Black metal je vse in black metal je vojna. Vse je, ergo, vojna.

Raj, pravi nebeški raj, poligon & gojišče, plodovito gnojišče za raznovrstne oblike tesnob, prečujočnosti, celo psihoze.

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate.

In če med nas ne stopaš s katerimi od zgoraj zarisanih psihopatoloških tegob, jih boš tu razvil.

Nikdar več ne boš sam.

Black metal, ali vsaj tista veja le-tega, o katerem pišem tu, iz uporabnika, prejemnika in hkrati posredovalca naredi njemu samemu najhujšega sovražnika.

Kar pa pomeni, da je “*Black Metal ist Krieg*”, hkrati tudi zelo ostra kritika le-tega.

To pa je lepa misel.

Še kar.

9

Potem pa je tu še žensko telo.

Kot je značilno za vse glavne veje, ki so se izvile iz rock'n'rolla, je tudi v black metalu produkcija v domeni moških. Temu primeren je tudi njegov seksualni imaginarij: ženske so nune ali kurbe. Nune niso ok, kurbe so.

Ter grupijke. Grupijke so tudi ok.

Feministična nočna mora.

Za gibanje, ki se tako rado pogreza v vsakršno umazanijo, je prav nenavadno, da si z *mainstreamom* deli idejo idealnega ženskega telesa: suhljata postava brez kocin (razen po glavi), veliko oprsje, dovršen make-up, urejena pričeska. Kot bi ravno stopila izpod tuša, dišeč po vanilji (šampon), kokosu (balzam), tropskih sadežih (tekoče milo), oljkah (krema za telo) in mentolu (zobna pasta).

Kje so vse mesene, anti- in kontrastvari zdaj? Debele amazonke, pa Sata-nove klošarke s povešenimi joški in strijami od pazduh do kolen? Bejbe, ki ne dišijo po kozmetičnih produktih, ampak po, recimo, krvi in smegmi?

A ni *to* anti-? Kaj ni *to* kontra-?

Vedno me je zanimalo, od kod ta hinavščina.

Težko toleriram ljudi, ki pridigajo eno, počnejo pa nekaj tretjega.

To so resne stvari.

Tako vsaj pravi protestant v meni.

Otrok katolik v meni pravi: "Ko Bog zapre vrata, odpre okno."

Otrok v meni pravi: "Strah me je. A prepoznam mir, ko ga vidim."

Starec v meni pravi: "Otrok? Jaz nisem bil nikdar otrok. Kak otrok? Kaj je zdaj to?"

Nihilist v meni pravi: "Vse je vredno in pomembno prav toliko, kot kar koli drugega."

Gnostik v meni pravi: "Išči in našel boš."

Hedonist v meni pravi: "Samo še to."

Racionalist v meni pravi: "Razumsko gledano je vse to povsem jasno in celo preprosto."

Umetnik v meni pravi: "Vrednost, ki je večja od vsote posameznih delcev."

Kapitalist v meni pravi: "To, kar je rekel umetnik. Samo preneseno v številke."

Ljubimec v meni pravi: "To so kompleksne stvari."

Vodnar v meni pravi: "Početi nesmisle. In z orodjem iti nad orodje."

In egoist v meni pravi: "Lahko bi bilo boljše. In več."

Pri nas doma je veselo.

10

Tisti, ki meni, da 'okultno' zajema zgolj temo, smrt, zlo ipd., ni opravil domače naloge.

“Še enkrat!”

Ali pa – mogoče celo bolje – raje sploh ne več.

Kaj pa lepota? Nežnost? Upanje? Iskrenost?

Vse to je tudi lahko ‘okultno’, vse to je lahko skrito.

Mračnjaške osebe iz verjetno bolj ali manj očitnih psiholoških vzgibov privlači okultno, vendar ga okužijo s svojo temo. Potem pa se jim zgodi tisto, kar se je zgodilo pregovornemu opazovalcu, ki je zrl v Brezno, Brezno pa je odprlo oči in vrnilo pogled.

Zavesa pade.

Tema pade.

Nekateri ne najdejo več poti domov.

Nase človek skoraj nikoli ne more biti zares (ali dovolj) pripravljen.

11

Kaj dobimo, če obrnemo na glavo (že) obrnjen križ? Prvi, ‘pravi’ križ ali pa nekaj povsem drugega: tretji križ?

Je to sploh pomembno, ko pa večina ljudi niti ne ve, da okoli paradira s križem sv. Petra, tem simbolom najgloblje ponižnosti do Jezusa, obešenim okoli vratu ali vtetoviranim v lastno kožo?

Oh, le kaj bi Bog brez Hudiča?

In Hudič brez Boga?

V človekovem trepetanju pred njima med njima ni nobene razlike.

Toda kje je v vsem tem ljubezen, kreativna strast ...?

Verjetno res black metalu najmočneje očitam to, da ni sposoben bivati po lastnih načelih.

In da si tega nikakor in nikdar ne bo priznal.

A na drugi strani: mogoče samo jaz ne razumem ničesar in je black-metalski ‘antikrščanski’ narobe obrnjen križ pravzaprav narobe narobe narobe obrnjen križ. Ta četrti, torej.

Le kdo bi vedel?

Jasno je vsekakor to: gre za razmerje moči.

In ko se ‘igramo’ z močjo ali močmi se, prej ali slej, če smo le odprtih oči in ušes, ustavimo pred zidom: kaj storiti, ko antikonformizem (ali kontrakultura) postane konformizem (ali kultura)? Kako se boriti proti *temu*?

Vprašanje je seveda na mestu, vendar pa je, preden si nanj tako ali drugače odgovorimo, pomembno, da se vprašamo, ali je ta ‘borba’ sploh potrebna.

Samoumevnosti so veliko zlo vseh idej.

12

Vendar je black metal sposoben tudi iskrenosti:

*We are not your leaders
We are not your friends
We are thieves and cheaters
We live at the end*

*We don't want your loyalty
We reject your trust
We ignore your sympathy
We do what we must*

Nachtmystium: *High on Hate*

Podobno tudi *Ameriški psiho*: “*This confession has meant nothing.*”

Ideje so lahko samo nevarne, ne pa tudi usodne ali pogubne.

In orožje ne ubija ljudi.

Negotovost je ena hujših stvari, ki lahko prizadenejo človeka.

Kovanec, ki se vrti v zraku: zgodi se lahko kar koli.

V takšnih primerih vsakršna prizemljitev prinese olajšanje: je – oh, kako nietzschejansko – onkraj dobrega in zlega.

Nikjer pa ni rečeno, da bo prizemljitev prijetna ali ugodna.

Če se bojiš odgovora, raje ne sprašuj.

13

Vedno znova se vračam h *Klubu golih pesti* in tistemu obredu iniciacije na verandi glavnega štaba: če je kandidat mlad, se ga zavrne, češ da je premlad, če je star, je prestar, če je črn, prečrn, in če je bel, prebel.

Nikoli zares pravšnji, zares *tam*.

Podobno tudi black metal ni nikoli zares *tam*.

Za razliko od *Kluba*, kjer je ta navidezna selektivnost test kandidatove potrpežljivosti in vztrajnosti je ta ‘ne dovolj’ v black metalu tudi vse. Alfa in omega.

Preprosto nikoli nisi zares *tam*.

Ergo: kronično nezadovoljstvo nad sabo, nad svetom, nad izkustvi.

Nič ne bo nikoli boljše. Ali drugače. Mogoče, no, slabše.

Nekatere iniciacije očitno delujejo tudi v nasprotno smer. Kako se reče iniciaciji, ki človeka ne popelje na neko višjo raven obstanka ali samozavedanja, temveč ga pahne globlje v temo in zemljo? Deniciacija? Vsekakor je black metal v tem – kakor koli se temu že reče – zelo dober. In posledično, moralno gledano, veliko večje zlo, kot teroristi/anarhisti v *Klubu golih pesti*.

14

Biti black metal, ga živeti in dihati je iluzija, utopija, podobna tisti, zaradi katere je Nietzsche proti koncu svojega življenja izgubil zdravje in razum. Nemogoče jo je aplicirati na zunanji svet. Je, dalje, poza, ki se – med drugim – napaja iz paradoksa: sočasno v njem delujeta namreč več- in manjvrednosti kompleks. Uš, črv ali ovca, ki se zave svoje majhnosti, nepomembnosti ali celo doseže neko ontološko razsvetljenje, je konec koncev s stališča biologije, družbe in zgodovine še vedno (zgolj) uš, črv ali ovca.

15

Če si zatlačiš perje v rit, še ne pomeni, da si kura.

Ali petelin.

In če sebe in svoj okoliš porišiš z okultnimi simboli, še ne pomeni, da jih razumeš.

Naj kamen, prosim, vrže tisti, ki vsaj približno razume pretok energij (ali teorijo pretoka energij) v pentagramu, ko ta stoji na dveh krakih, in pretok energij, ko ta stoji na enem. Ostali pa se zadržite.

Neskončna vaja v skoraj že papagajskem ponavljanju.

Kot da nihče ni videl *Devetih vrat* Romana Polanskega, jih poskusil razumeti in – spodletel.

Kitarist skupine The Devil's Blood, Selim Lemouchi, mi je v intervjuju, ki sem ga z njim opravil leta 2011, povedal, da je resnica nekaj vredna le, če si jo priborimo, a ničvredna, če nam je prinesena na pladnju. Zato tudi njegov bend ni igral black metala, temveč okultni, orgiastični, dionizični rock'n'roll. Leta 2014 je naredil samomor.

On je razumel.

Pa ne pravim, da se je ubil zaradi tega.

Samo on je vedel, zakaj. Naj ostane pri tem.

Black metal je do svojega uporabnika najbolj destruktiven takrat, ko se ta kaže, kot bi sedeli v avtu in čakali, da se pred nami sama od sebe položi cesta.

Smo pa sredi puščave, ali – v našem primeru prikladnejše – ledenika.

16

Isti pokojni glasbenik je v nekem drugem intervjuju in ob priložnosti anti-globalističnih antikapitalističnih protestov po Evropi dejal, da čuti močno željo, da bi se jim pridružil. Globalistom in kapitalistom, namreč.

Tu ne gre (zgolj) za scanje proti vetru; za tisti večni anti-

Prej za uravnovešenost stvari v vesolju.

So protestniki in so protestniki.
In potem so protestniki.

17

Življenja ne moremo izsiliti, da se zgodi.

Izkušenj ne moremo iztisniti.

Oboje se zgodi nekje *vmes*.

Black metal pa ne pozna tega *vmes*. Ne pozna loma svetlobe in igre luči. Njegova bit je v tem, da vse stoji. Kar je in kar je bilo, bo. Za vedno.

Tudi blackmetalsko spotikanje slepcev.

Zelo pogumno.

Zelo častno.

In hkrati imeti jajca in uporabljati besedo ponos.

Denimo krščanska cerkev.

Kdaj je ta nazadnje koga obsodila na smrt? Kakšno grožnjo nam predstavlja tu in zdaj?

Seveda, cerkev je neke vrste korporacija; ima izjemen kapital – družbeni, duhovni, materialni. Pa vendar nam ne predstavlja neposredne grožnje.

No, odvisno, koga vprašamo.

Kaj pa vse kulture, ki so propadle zaradi posredovanja, pljenja belega, krščanskega človeka?

Da, kar se je zgodilo, je – pa naj obračamo kakor koli že hočemo – tragedija.

Vendar pa se black metal vedno znova sklicuje na te kulture, ko z obtoževalnim prstom kaže nekam proti Vatikanu ali lokalnim (če je Bog dal lesenim, če ne pa zidanim) cerkvam. Vse tiste uboge kulture!

Ampak kaj pa vse še obstoječe kulture? Tu se hitro pokažejo prave barve: cela panorama bolj ali manj prikritih nestrpnosti: nestrpnost do muslimanov in judov, nestrpnost do temnopoltih in nestrpnost do gejev ter lezbijk... Nestrpnost do, skratka, vsega, kar ni belo in po možnosti še vsaj krščeno.

Kaj niso najbolj goreči zagovorniki abstinence nekdanji alkoholiki?

Občutek superiornosti ima mnogo obrazov.

Obupati je najlažje. Toda upanje na drugi strani... Za upanje je treba imeti jajca.

18

Z vso bitjo verjamem, da je black metal šala, ki pa ji je uspelo zaobjeti delček resnice, ponuditi peščico pristnih, intenzivnih izkustev. Tega mi ne more nihče odvzeti.

Sem mar res preprosto pričakoval preveč?
 In: ali mogoče drugi pričakujejo tako malo?
 Obe teoriji sta, seveda, povsem legitimni.
 Vem le, da zaradi njiju ne izgubljam spanca.
 Zgolj nekaj živcev.

19

“Ja, kak X pa si, če ne Y?” Kjer je X določena socialna celica, Y pa uživanje specifičnih substanc, početje določenih standardiziranih stvari. Ali pa ravno obratno: nepočetje nekih drugih stvari.

Ja, očitno slab: “Fuj, X, fuj! *Bad X, bad!*”

V vsaki družbeni celici se vzpostavijo (naj si bo to vede ali nevede, hote ali nehote) delno osvobajajoči in delno zatirajoči mehanizmi, ki skrbijo za njeno samoohranitev. Ljudje, ki bi požgali svet samo zato, da bi videli, kaj se bo zgodilo, niso nikjer dobrodošli in priljubljeni (razen med ljudmi, ki si prav tako želijo požgati svet; v tem primeru med njimi niso dobrodošli tisti, ki si sveta *ne* želijo požgati – vsekakor so na delu isti mehanizmi samoohranitve).

Kot bi rekli: “Zaradi nas ne boš padel povsem na dno. Vendar pa ti bomo hkrati preprečili, da bi splezal ven.”

Iz česa?

Recimo iz kotla.

Vsekakor pa gre za diktaturo.

Diktaturo nezavednega.

“Bolj naš moraš biti.”

In hkratno zavedanje, da nikoli ne bomo dovolj njihovi.

Ali, no, naši.

Vaši?

Vsekakor *tisti*; neki pravi.

You fucking worm.

You fucking plague.

Nisi umrl. Nikoli nisi živel.

Kako lahko govorimo o neskončnem približevanju ali oddaljivanju kri-vulje, če sploh nimamo podanih osi?

Ostane le še “neskončno”.

Neznosna neskončnost bivanja – pod svobodnim soncem.

Ki pa je ugaslo.

20

Dobro četrtno življenja sem poskušal izsiliti izkustvo, ki je – kot navsezadnje katero koli drugo – neizsiljivo.

Hotel sem, metaforično rečeno, splezati na vrh gore in si tako (nekako) lastniniti svet pod mano, a naletel sem na pokopališče, ki ga nisem znal zapustiti. Oziral sem se h goram v daljavi, v mislih plezal po njih, z nogami pa sem se pogrezal v razmočeno zemljo.

Vsaka izkušnja šteje. Vsaka izkušnja bogati.

Vendar pa si vseeno želim, da bi nekatere stvari izkusil in spoznal po bolj normalni poti.

Če si kot najstnik obseden z apokaliptičnimi in okultnimi ali paranormalnimi temami in se v tej obsesiji počutiš vzvišenega in večvrednega, je žal nekaj narobe s tabo. Je kot mlada mamica, ki reče: “Moji otroci so tako posebni, da hodijo v posebno šolo.”

Tudi kolo v obliki kvadra je *posebno*.

Tudi žlica z luknjo je *posebna*.

21

Black metal, kot navsezadnje vsaka skrajnost, je potencialno nevaren. Pa se je proti njemu treba boriti? Ne. Umril bo sam od sebe, ko bo napočil njegov čas. Nas mora biti strah? Ne. Mora skrbeti starše? Nič manj kot sicer. Mora skrbeti Cerkev? Vraga, ne. Mora skrbeti pripadnike takšnih ali drugačnih manjšin? Ne, tudi njih nič manj kot sicer. Mora skrbeti uporabnike, sprejemnike te glasbene smeri in/ali idej za njo? Da. Vsaj malo.

Vsekakor pa vedno postavljajte vprašanja.

Če v igri niso naše večne duše, to še ne pomeni, da ne igramo ruske rulete.

Lucija Stepančič

Štefan Kardoš:
Veter in odmev.

Murska Sobota: Franc-Franc, 2015.

Pa recimo, da na tem mestu nimam namena dodajati svojega prispevka k že tako dovolj razbohotenim debatam o pasivnosti slovenskega literarnega junaka, o tem, kam to vodi in kaj to pove o nas. Nekoliko bolj produktivno bi bilo razpravljati o tem, ali mora biti roman o dolgočasnežu res nujno dolgočasen in ali bi se morda o omlednem protagonistu dalo pisati sočno in vznemirljivo. Najlepše pa bi bilo seveda najti kopico prepričljivih primerov, ki bi potrdili, da se značaj protagonista na zanimiv način razhaja z atmosfero pisanja samega, začeni z luzerji, ki postanejo presenetljivo kompleksni in zanimivi, ko se jih loti Čehov. Vendar se moram na tem mestu omejiti na Kardošev roman *Veter in odmev*, ki tozadevno ne prinaša prav nobenega presežka in v katerem junak, ki ne ve, kaj hoče, zgolj zrcali avtorja, ki ne ve, kako bi se tega lotil, bralec pa skupaj z njima stopica na mestu, pa čeprav v ritmu, ki hoče spominjati na burlesko in celo namiguje na veliki finalni obračun, a mu prave sape zmanjka že na začetku.

Zgodba o izgublencu, ki mu mora pri petinštiridesetih letih službo poiskati stric, se sicer začinja z rilkejevsko ubrano poduhovljenostjo težke kategorije. Adam Teodor Vogrinski, o katerem teče beseda, neutrudno že skoraj deset let žaluje za pokojno ženo, pri čemer pleteniči o “večni reki”, “vesoljni duši” in “hrepenenju po vesoljni glasbi”, živi v očetovem stanovanju in od njegove pokojnine, se ukvarja izključno sam s sabo in z zapiski za

svojega psihiatra ter povsem zgreši odraščanje sina, ki pri osemnajstih za vedno odpotuje na Vzhod. Kmalu zatem ga preseneti ponudba za službovanje v Gorenjem selu, zakotni vasi na meji z Avstrijo. Tja odpotuje že med poletnimi počitnicami, učiteljjevanje tako daleč od rodnega fotra naj bi mu prineslo duševni mir, tako nekako si predstavlja svoje novo življenje, ki so ga v ozadju zanj zrežirali drugi (vedno drugi!). Da so njegove sanje o miru precejšen nesporazum, si lahko kar mislimo, pa ne le zato, ker je “kot akademsko izobražen glasbenik prepotoval na desetine dežel na petih celinah sveta, skoraj dve desetletji sta z ženo in pridruženimi glasbeniki nastopala vsepovsod, v beznicah in pravih koncertnih dvoranah”. Adam se namreč znajde sredi megalomanskih načrtov tamkajšnjega župana in ravnatelja osnovne šole, ki kot samodržec v svojem gorskem zakotju obvladuje vse in vsakogar, obenem pa izgublja stik z resničnostjo. Od prihoda Adama v vlogi novega učitelja glasbe, ki na videz ne bi mogel biti bolj neškodljiv, pa situacija začne uhajati izpod nadzora, vse do končne katastrofe.

Precej obetavna ekspozicija, bi se lahko reklo, a čemu potem pripisati, da roman kljub namigom na aktualnost in nenehnemu zatekanju k posebnim učinkom ostaja trdovratno dolgočasen? Že sam Adam, pa naj bo še tako velikopotezno opremljen z nesrečami in smolo vseh vrst, ob vsem opletanju z Rilkejem in ruskimi klasiki s svojo medlostjo zgolj živcira. Za sabo ima menda svetovno glasbeno kariero, obnaša pa se kot invalid, ki nikoli ne stopi iz stanovanja. Ženske se še kar mečejo za njim, a so vsa srečanja enako patetična, blodna in zavajajoča, tako kot so zavajajoči in nedosledni tudi vsi ostali prizori in medsebojni odnosi v tem romanu, verjetno zato, da bi bilo videti, kot da tip še vedno vzorno žaluje za ženo (če bi mu res toliko pomenila, bi se raje malo bolj pobrigal za sina). Vse je kot nalašč za nakladanje o tem, da “človek ne more z gotovostjo vedeti, kaj natančno mu angeli sporočajo. Če ti na duši leži le drobna senca krivde ali strahu, bodo vsi naporu zaman, govorica angelov je dojemljiva le čistemu srcu.”

Avtor je dosleden vsaj v svoji nedoslednosti: tako kot Adam je tudi večina drugih oseb scimprana skupaj iz lastnosti, ki se ne povežejo v prepričljivo celoto. Značilen primer je zapeljiva Adriana, ki se Adamu pride nastavljat, potem pa z njim raje žaluje za pokojnim sinom (že Adam ni prav mlad, ona pa je od njega še krepko starejša, torej jih seka že čez šestdeset, pa se celotna vaška scena vseeno kuri samo nanjo). Enako konfuzno je opisana tudi žena Adamovega največjega sovražnika, “inteligentna in prelepa, a malo preveč konservativna in gospodovalna ženska”, ki kot nič zavrže kariero arhitektke, da bi se posvetila soprogu in otrokom (kar bi logično morda še šlo, čeprav ni kaj prida zanimivo), potem pa se po petnajstih

letih zakona in predanega gospodinjenja prav tako v trenutku prelevi v seksualno sužnjo, "gejšo in vrhunsko prostitutko", in to samo zato, da bi ustregla možu, ki se vrne s celotedenskega intenzivnega vlačuganja. Halo? Ali ni bilo rečeno, da je ženska inteligentna (kar koli naj bi to že pomenilo)?

Pri moških karakterjih so na delu predvsem stereotipi, v prvi vrsti to velja za župnika, ki pri spovedi prav po srednjeveško privija seksi grešnico: "Prihajala je in zahteval je podrobnosti. Mesene pikantnosti, da jo je bilo pred njim v dno duše sram, on pa ji je risal podobe pekla. In on je bil tudi tisti, ki ji je v naslikanem peklu nalagal kazni in se izživljal nad njenim grešnim mesom. Satanovo obličje je imelo poteze njegovega obraza. Ne-ka tujerodna slast ga je gnala, da je hotel še in še poltenih podob, njegov bikovski rep se je razkačen prebujal iz dolgoletnega spanja." Pri drugem stereotipu, bruseljskem birokratu Petru Verhoevnu, najdemo "občutek, da živi življenje v sanjah nekoga drugega", kar je votla, literarno že precej izpeta in zguljena fora, ki se pozneje niti prepričljivo ne izrazi, kaj šele, da bi se nadgradila. Vrhunec naivnosti pa predstavljajo črno-beli odnosi, poleg nasprotja med Adamom, ki naj bi bil čist kot solza, in diaboličnimi vaškimi veljaki z županom in župnikom na čelu je tu še že omenjeni Peter Verhoeven, že kar smešno preobložen s samimi negativnimi lastnostmi, poleg vseh pesjanstev, ki krasijo bando kravatarsko, ga pri štiridesetih zvijejo še strast do poniževanja žene in sodelavcev, kleptomanija in promiskuiteta, vse skupaj pa učinkuje prav tako za lase privlečeno kot pozneje njegovo nenadno spreobrnjenje.

Atmosfera bi lahko bila eden močnih adutov tega romana in avtor se že v začetku precej potrudi z namigi, da je mračnijaško zakotje prepolno takšnih in drugačnih skrivnosti, njegova navidezna domačijskost pa obetavno dvoumna. Toda v nadaljevanju je vse Kardošovo pisanje eno samo prizadevanje, da bi obdržal bralčevo zanimanje, nenehno se trudi s podrobnostmi, ki naj bi poživile dogajanje, a se ne povežejo v trdno celoto in s svojo razdrobljenostjo razsujejo še tisto, kar bi lahko bilo prepričljivo, ter kvečjemu uničujejo tempo pripovedi, ki se le še mukoma vleče od enega nabuhlega in razvlečenega poglavja do drugega. Nazadnje na sceno privleče še županovega vnuka, ki se zna po mili volji narediti nevidnega, "zmagovalko evrovizijske popevke" in staro devico, ki javka "nikarte, nikarte", a niti vse to mu ne pomaga prav dosti. Tako kot ne pomagajo številne literarne iluzije, navedki in primerjave.

Kardoš izmenično stavi na zelo različne konje, najprej naj bi bila to parapsihološka drama o vdovcu, ki ostaja obseden s pokojno ženo (kar je glede na to, da jo je poročil menda zaradi številke nedrčka, precej

presenetljivo), s tem, da niti ni dovolj prepričljivo pojasnjeno, zakaj naj bi sploh storila samomor (tega so seveda krivi drugi, jasno). Takoj za tem pa se najdemo sredi nečesa, kar bi želelo biti družbena satira na račun samovšečnih provincialnih županov, pa lirična meditacija, navdihnjena z morbidno lepoto osamljene province, jazzovski patos ("Tretji večer zapored smo igrali v beznici, ljudje so prihajali zaradi piva, bili smo le zvočna kulisa, a smo se vseeno počutili kot bogovi"), ob čemer sledimo nešteto banalnim in odvečnim podrobnostim iz šolskega življenja. Ob toliko različnih trikih nazadnje ne vžge nobeden.

Aljaž Krivec

Emil Filipčič: Serafa s Šarhove 2.

Ljubljana: Beletrina, 2015.

“Filipčič, pač...” bi lahko zapisal/rekel/zavzdihnil in nemudoma zaključil kritiko. V resnici izhajam iz zapisa Ane Geršak (oddaja *S knjižnega trga*, 18. 1. 2016), v katerem avtorica opozori na to, da so si kritike Filipčičevih del sumljivo podobne. In res so si, vsaj z izjemo odzivov na retrospektivno zastavljene *Drame* (ki so izšle lani), saj je bilo v njih najti nekaj več literarne teorije in poskusov umestitve Filipčičevega dramskega ustvarjanja v zgodovino slovenske literature in gledališča ter nekoliko manj vrednostnih sodb, razen vzklika “Gre za klasiko!”. Sumljivo podobne? Do neke mere gre morebiti za leporečenje, saj na prvi pogled v tovrstnih odzivih ni najti kaj posebej sumljivega. Filipčič (naj bom še jaz sumljivo “podoben”) pač piše tisti svoj roman pod različnimi naslovi, kot nekakšen poklon svojim lovorikam. Znova in znova. Tako zelo znova, da bo poklone na neki točki moral bržkone namenjati bivšim poklonom.

Zato se je smiselno postaviti na neko novo, naj temu rečem zunanjo pozicijo. Filipčič kot avtor živi to, kar piše (ne vem pa, kaj živi ali piše Filipčič kot Filipčič). Tako radi ga označimo za ludista, ali pa so vsaj nekoč to radi počeli. In takšne so postale tudi kritike. Ob Filipčiču se vsi za(je)-bavamo. Pišemo zabavljaške kritike, podružimo se z njim, malo ga podregamo in pohecamo. Eden tistih je, ki pride na pivo v ustaljeno družino in vsi vemo, v kakšni maniri nas bo pozdravil, pa smo ga vseeno vedno znova

veseli in vedno se zabavamo, kakor da bi nas pozdravil prvič. Ampak trik je ravno v tem, da nam je vse jasno, še preden prisede. Sčasoma začnemo o njegovem pozdravu govoriti tudi, kadar ga ni med nami, in s tem v resnici doseže nekaj izjemno redkega in tako rekoč edinstvenega. Filipčič je povzročil, da se je njegova fikcija razlezla čez določen del komunikacijskega kroga knjige, ki presega dejansko literarno delo. V resnici se je zagrizel tudi v življenje enega takega kritika, kot sem denimo sam. Ko pišem o Filipčiču, pač pišem drugače, in čeprav imam pri sebi razdelano nekakšno strukturo tipične svoje, *krivčevske* literarne kritike, je pri njem ne morem uporabiti in tako pišem *filipčičevsko* kritiko. Tega ne narekuje zgolj sama specifičnost Filipčičevega proznega izraza, temveč tudi vsebina, njegov način. Avtor piše o svojih prigodah, v konkretnem primeru o ustvarjanju *Butnskale*. Ni povsem jasno, kakšno pozicijo zavzema, ali boljše: jasno je, da skuša zavzeti prehodno, nejasno pozicijo. Glavna junaka sta Ris Boštjančič in Albert Dolenc (ki je tudi pripovedovalec), a fokalizator ni nujno povsem jasen. Poleg tega bi tako na hitro lahko v Risu prepoznali Filipčiča in v Albertu Marka Derganca, med drugim soavtorja *Butnskale*, vendar vloge niso določene tako zelo neizpodbitno in jasno, da bi ob razpoznavanju *dali roko v ogenj*.

Ampak to v resnici niti ni pomembno, vsaj samo na sebi ne. Gotovo pa je pomembno imeti v mislih naravo Filipčičevega ustvarjanja. Ko piše drame, so te polne brechtovskih elementov, ko piše prozo, se v zadnjem času pogosto drži dejanskih dogodkov, a spreminja imena, ko je delal *Butnskalo*, sta z Dergancem posojala glasove plejadi različnih likov. Toda v vsakem od njih je mogoče najti nekaj njunega, kar je logično, saj so temeljili na improvizaciji, ki jo je narekovala njuna geografska lokacija, njuno počutje. *Butnskala* nima jasne in enotne dramaturške zasnove, kar je nujna posledica impulzivnega snemanja glasov avtorjev, in ta potek nam je razkrit tudi v obravnavanem romanu. Lik in lik in lik in lik, pa samo dve telesi iz mesa in krvi.

Tako po svoje *Serafa s Šarhove 2* v Filipčičev svet vstopata na morda netipičen, za avtorja pa zdaj že nekoliko ustaljen način, kot nekakšno vezivo in hkratna razlaga. Ko sem pred nekaj leti za Literaturo pisal kritiko *Mojstrovke*, sem se znašel v dilemi, ki sem jo zaupal tudi uredniku, in sicer: kako naj pojasnim, da Filipčič na trenutke piše *kr nekaj*. Zdaj ne bom ovinkaril, Filipčič je pogosto pisal, snemal in še kar piše *kr nekaj*, pri tem pa se popolnoma izogibam vrednostni sodbi, saj imam *kr nekaj* izrazito rad, ker lahko poseže izven ustaljenega, ker lahko odpre nova vprašanja in nove svetove. Toda v zadnjih avtorjevih delih je zaznati neki poseben odnos do

ker nekaj. Če so denimo *Butnskala*, *Grein vaun* in zgodnje drame v veliki mere temeljili na ludizmu (če že moramo temu tako reči), temu ni več povsem tako oziroma je ludizma toliko, kot je to nujno za avtorjev osebni pečat. Zdi se, kot da pisec tudi v zadnjem romanu teži k sistematizaciji svojega nekaj desetletij starega dela. Kot da bi svoje zgodnje ustvarjanje videl kot izbruh nebrzdane kreativnosti, ki je ne gre prekiniti, saj bi izginila vsa spontanost in ves umetniški potencial ter tudi vsa zmožnost literature kot prostora svobode. In tako je revizija mogoča šele mnogo let pozneje.

Sentiment, ki narekuje tovrsten odziv, pa ni nikakršna vdanost v uso-do. Revizijo je pač nekoč treba narediti – večina avtorjev to stori takoj, ko nekaj napiše, Filipčič pač ne. V *Serafih* ni nihče obupal; protagonista hitita novim zmagam naproti. Dva mulca ustvarjata videoposnetke po *Butnskali* in jih dajeta na YouTube. Zakaj pa ne, pa naj File in Dergi zavzameta še splet. Nekoč sta delala nekaj novega v starem mediju, zdaj nekaj starega v novem mediju, ni važno. In potemtakem ne more biti naključje, da prihaja do vprašanj o staranju in medgeneracijskih razlikah.

S tem stvari začnejo padati na svoja mesta, hkrati pa se odpre pogled na svojevrstno krožno strukturo z malo karnevalizacije. Ne vem, ali je to doseženo hote ali nehote, vsekakor pa nam lahko, če avtorja psiho-analitično zlorabimo (in to bi mu čisto mogoče celo godilo), nekaj pove. Otroci postanejo genialni, starim novi mediji niso jasni, pravzaprav jim ni jasno še marsikaj drugega. Imajo pa spomine, kar tudi nekaj šteje. Šteje celo toliko, da jih prodajajo – bodisi tako, kot naš junak proda svoje delo nekemu profesorju iz Nove Gorice, bodisi tako, kot Filipčič pod okriljem Beletrine prodaja svoj novi roman. Še več, spomini štejejo toliko, da se pripovedovalcu zdi “trapasto, da bi ga kritizirali, ker piše spomine, saj jih vendar noče izgubit”.

Spominjanje pa nikakor ni preprost kontinuiran red različnih spominov. Avtor zapisuje tiste, ki se mu zdijo pomembni, in v *Serafih* se začnejo pravzaprav pošteno brkljati. Kakšen spomin predstavljata mulca, ki snemata *Butnskalo* za na YouTube? Gre morebiti za nova členu v verigi, ki je od prvih avtorjev segala denimo prek Radia Ga-Ga s Sašem Hribarjem na čelu? In kako se lahko Albertu zdi, da je v pokoju že dolgo, čeravno je prenehal biti aktivni državljani pred le nekaj urami?

Nasprotja se tako začnejo stikati. Neaktivni državljani poustvarja lastno delo in ga tlači v strip, medtem ko otroci znova delajo tisto, kar so nekoč počeli neki drugi otroci. *Butnskala* ne prenese konca – podajamo si jo iz medija v medij in ob tem skušamo ohranjati njeno radoživost in (bodimo iskreni) infantilnost. Paradoksalno pa vendar razkriva tudi nekaj

neprimerno bolj resnega, čeravno v šaljivem tonu, ko vselej znova postavlja znamenito serijo vprašanj, ki smo jih lahko slišali na začetku njene prve epizode: “Kdo sem? Zakaj sploh sem tu? Kaj sploh delam tu? Kaj je to?”

Kaj bi ob tem sploh lahko rekli o *Serafih s Šarhove 2*? Veliko referenc na popularno kulturo, nekaj na sodobno domače literarno okolje, nekaj tudi na tuje. Predvsem pa veliko filmov in teatra in tudi radia. Seveda je tu še prijateljstvo med Risom in Albertom, zvrhana mera tistega *kr nekaj*, ki se zrcali tako na slogovni kot na dogajalni ravni. Pa saj vse to vemo, če pa ne, lahko preberemo v večini kritik (tudi v tej) oziroma bomo to še tako ali drugače izvedeli.

Verjetno je bolj bistveno, da je obravnavani roman vpet v avtorjevo ustvarjanje. V resnici je težko reči, kako. Je nadaljevanje? Je ponavljanje? Eden od obrazov? Vse od tega, a ne zgolj to. Filipčič v resnici s tem tekstom da še bolj jasno vedeti, da je on sam nekakšno boleče življenjsko delo. Ves tisti trud (ali pa tudi ne), da ga lahko nekaj desetletij pozneje ponovno prevprašuje, da ga šele takrat sme revidirati, ko so zgodnja dela že zapisana v nekem drugem območju družbene in najbrž tudi osebne zavesti. In predstavljajte si tveganje. Če bi kaj spodletelo, bi bilo treba življenje živeti še enkrat. A k sreči ni. In prav iz tega se je rodilo nekaj posebnega in to na nenavadno celovit in neprisiljen način. Ne gre za en naslov, ne gre niti za serijo knjig, ampak za nekaj, kar seže prek opusa. In ta opus je predvidel tudi nastanek pričujočega zapisa. Skriva se nekje v tej enačbi.

Ana Geršak

Milan Dekleva:
Telo iz črk.
Roman o Almi.

Ilustracije: Anja Šlibar.

Ljubljana: Cankarjeva založba, 2015.

Vse od devetdesetih let zanimanje za Almo Karlin samo še raste. Po več kot petdesetih letih prašenja založbe znova ponatiskujejo njena dela, a bolj kot pripovedi iz dežele nebesnega zmaja, smrtonosni trni in druga potovanja, Karlin vzbuja občudovanje zaradi svoje življenjske zgodbe. Le redkokateri slovenski pisatelj se namreč lahko pohvali, da je prepotoval svet od Japonske do Paname le z eriko v nahrbtniku in veliko željo po odkrivanju neznanega; le redkokaterega pisatelja so še za časa življenja tako učinkovito utišali in izbrisali iz kolektivnega literarnega zemljevida. In po odrskih uprizoritvah, filmskih postavitvah, razstavah in okroglih mizah ter izčrpani monografiji je bila leposlovna interpretacija njenega življenja le še vprašanje časa. V letu 2015 sta se pojavili kar dve: *Alma M. Karlin: svetovljanka iz province* s podnaslovom *Življenjepis v stripu*, timsko delo Marijana Pušavca in Jakoba Klemenčiča, ter z ilustracijami Anje Šlibar opremljeni roman Milana Dekleve *Telo iz črk*.

Deklevov literarni svet pogosto naseljujejo biografsko navdahnjene zgodbe. Dušan Pirjevec *Oko v zraku*, Tomaž Pengov *Pimlico*, Slavko Grum *Zmagoslavje podgan*, nekaj Kosovelovega duha *Benetke, zadnjič*. Nobena od naštetih ni biografija v pravem pomenu besede niti to ne želi biti. V Deklevovem primeru gre skoraj bolj za iskanje "sorodnih umetniških duš", občutljivih posameznikov izredne osebnosti ali neverjetne usode. K slednjim,

se zdi, spada tudi Alma, ki vsaj v romanu nima izrazite osebnosti – bolj kot njena dejanja ali potovanja Deklevo zanima njen odnos do ustvarjanja, želja po pisanju, ki ne zamre niti v najbolj neprijaznih razmerah. Njegov odnos do pisateljčine biografije je zato izrazito selektiven, razdeljen na štiri ključne, konstitutivne momente, ki na koncu romana lik slabotnega dekleta z bolnim očesom vzpostavi kot močan, samosvoj ter tudi zato utišani pisateljski glas. Bolj kot na samo dogajanje se vsako poglavje osredotoči na simbolne trenutke junakinjinega ozaveščanja, prepoznavanja in sprejemanja svoje usode, da bi bil izraz literarno še močnejši, jih položi v usta kar sami Almi: v *Ime mi je Erika* je to zanimanje za teozofijo in nabava pisalnega stroja znamke Erika; v *Golobu z levjim srcem* priprave na odhod na prvo daljše potovanje v Južno Ameriko; poglavja *Tolmun in jajce* izjemoma ne pripoveduje Alma, temveč njena življenjska sopotnica in vsaj v Deklevovi verziji tudi ljubica Thea Schreiber Gamelin. Dialog, ki ga v zaključnem poglavju *Tako babo si želi vsaka vojska* izrekata dva višje locirana pripadnika vojske, ki zapečatita njeno nadaljnjo usodo tako, da jo obsodita na pozabo, s čimer ji vzameta pravico do besede: “Postala boš pozabljena pisateljica.” in “Kdor je pozabljen, na tem svetu nima več besede.” Na tej točki ilustracije, za katere se je prej zdelo, da služijo predvsem kot dekorativni dodatek, poudarijo simbolno razsežnost v tekstu: Almin do zdaj prazni obraz se napolni, njen profil se z blagim nasmeškom ponosno obrača nekoliko navzgor, na vse strani, ki nasledijo platnice njenega telesa iz črk. Kot obeleženje trenutka, ko je Alma Karlin iz nekoč žive osebe postala literarni mit.

Prav zato verjetno gre: med biografijo in mitom se je Dekleva več kot očitno odločil za slednjega. V tem smislu naslov ne bi mogel biti bolje izbran. V Deklevovi Almi ni nič zares živega, plastičnega. V tem duhu je tudi zasnovana – njeno telo, ob katero se v prvoosebni pripovedi večkrat obregne, je opisano kot “bolno”, “pohabljeno”, v neskladju z njeno “notranjo čistostjo” oziroma “čistostjo” njene želje. *Telo iz črk* ni le naslov, temveč dobesedno stanje, v katerem se junakinja nahaja. Je zgolj literarni lik, metafora neustavljive želje po ustvarjanju, simbol nekega točno določenega tipa literature, v kateri je “umetniško iskanje duhovne substance in kozmičnega ravnovesja dragocenejše od sodobnih besednih eksperimentiranj”. Nič čudnega torej, da je največkrat ponovljena beseda v romanu “duša”, in nič čudnega, da jo izreka prav Alma. V romanu zadobi telesnost namreč izrazito negativen prizvok. Moški hrepenijo po Almi in nasilnost – pravzaprav “bestialnost”, kot je zapisano v romanu –, s katero si jo želijo podrediti, odseva celo v načinu, kako stotnik L. vztrajno (in prepogosto)

zatrjuje, da se do nje vede "kot oče". Zato pa je ljubezen med Almo in Theo eterična, skoraj breztelesna, morda blago erotizirana, pač v smislu tolikanj opevanih "sestrskih duš".

Nisem prva, ki to izreka: *Telo iz črk* je zgodba o "lepi duši v grdem svetu" v najbolj dobesednem pomenu izraza; o "popolni duši", ki kljub nepopolnemu telesu (ali, glede na logiko pripovedi, ravno zaradi njega) privlači moške in ženske zgolj z veličino svojega duha. S svojo neomajno voljo do življenja, raziskovanja in ustvarjanja. "Popolnost je čas, ki stoji pred ogledalom lastnega propada!" Svet takšne perfekcije pač ne more vzdržati. *Roman o Almi* je skoraj bolj alegorija kot roman, saj protagonistka med prvo in zadnjo stranjo ne doživlja večjih notranjih sprememb, pa tudi vsi pomembni zgodovinski dogodki – prva in druga svetovna vojna – se zarisujejo le kot obrisi na ozadju. Realnost le redko zareže v ta svet, a tudi ko se to zgodi, se pojavi bolj kot sprožilec, izgovor za spremembo scenografije. Biti *persona non grata* v Londonu v času prve vojne je razlog za premik; politični pripori so bolj kot ne izgovor, da Thea razpreda o vzvišenosti Almine duše ter pomenu umetnosti v času vojne in nasploh. Zaključek – simbol enoumne oblasti, ki zatira apolitično, "kozmpolitsko" ustvarjalnost.

V primerjavi z eksperimentalnim *Očesom v zraku* ali mojstrskim, v širokem zamahu izrisanim *Zmagoslavjem podgan* se zdi *Telo iz črk* nekam kratko. Prepišno. Papirnato – a vendar korektno izpeljano. Seveda gre za drugačen tip romana od omenjenih dveh in, morda zaradi teme, morda zaradi idejne podlage, mnogo bolj "poetičen" in porozen. Tako kot ilustracije Anje Šlibar tudi Dekleva slika nekakšen portret, ki ni toliko notranji ali zunanji – obstaja bolj na ravni občutka, občutenja neke notranje nujnosti, ki od človeka zahteva, da ustvarja tudi v najbolj grobih življenjskih in zgodovinskih okoliščinah. Ko morda, na prelomu svetov, svet, ki izginja, ni več relevanten, prihodnost pa ni še izrisana. Morda je Deklevova Alma kljub nadčloveški volji preprosto prešibka, da bi vzdržala v takšni narativni negotovosti.

Ana Schnabl

Goran Vojnović:
Figa.

Ljubljana: Beletrina, 2016.

Slovenski roman je redko deležen reklame, kaj šele, da bi ga propaganda zanesla med ljudi, ki se nad slovenskim romanom ne navdušujejo. Slovenski roman se rad drži nekoliko ob strani, češ, tisto, kar je tržno zanimivo, je tako ali tako slabo, hkrati pa hoče preseči delitve med komercialno uspešnim in v posvečene kroge zazidanim. Slovenski roman bi rad imel bralce, vendar ne kar vseh, želi, da ga berejo tisti, za katere se sam zanima; ko ugotovi, da je takšnih vselej malo, rad potoži o svoji zapostavljenosti. Če določenemu slovenskemu romanu uspe prodreti med bralce, se preostali slovenski romani tolažijo, da sta bili na delu sreča in preprostost. Slovenski roman je obremenjen tako s seboj kot z drugimi. Slovenski roman bi rad nekaj, hkrati pa bi rad tudi nekaj drugega. Svoje ambivalence običajno ne zna dobro nositi, saj je prepričan, da je ta znak propada. Slovenski roman je lahko nespameten.

Nato pa letos v vlažni pomladi izide roman Gorana Vojnovića z nenavadnim, pa tudi rahlo trapastim naslovom *Figa*. Založba roman izda ob propagandni povorki, obstreljevanju na družbenih omrežjih in z literarnimi večeri, za dobro mero pa poskrbijo še opletajoči jeziki kulturniških kuloarjev. Reklamni stroj proizvaja vtis, da je roman izjemen, da je zarezal v tkivo slovenskega pripovedovanja, da ga je preprosto treba prebrati. Slovenski roman medtem čepi v kotu in ponavlja svoj *japajade*, sumi, da

je *Figa* vojnovičevsko berljiva, razumljiva, zapeljiva in si zato ne zasluži pravih umetniških epulet. Ko končno zbere pogum, roman tudi prebere in, ker ni neumen, hitro spozna: *Figa* je roman, ki je ambivalentne težnje slovenskega romana uravnovesil. *Figa* je roman, katerega tone in registre lahko razume vsakdo, a hkrati ti niso predvidljivi ali očitni; s *Fige* povsem odkrito visita kompleksnost (tudi ambivalenca) življenja in čustvovanja in natančno ta odkritost je osnova komunikacije. To pomeni, da je *Figa* dober roman, ker zadosti osnovnim vodilom komunikativnosti, ne da bi se sesul v banalnost. Večina tega, kar ima sporočiti, je tehtnega. Ne govoriči (pa čeprav obsega skoraj štiristo strani). Hkrati pa to pomeni, da je *Figa* varen roman, giblje se v območju osnove, do eksperimenta mu ni ne na ravni strukture ne na ravni jezika. Vojnović je doslej vsakokrat dokazal, da mu gre zlasti za pripovedovanje, za gradnjo drobnih zavetij, ki osmišljajo in obenem dražijo naše predstave o življenju in ljudeh. Kot varna snov je *Figa* zajela mnoge, tudi mene.

Vojnovičev tretji roman je pripoved o odhajanju, prihajanju, begu, zapuščanju in odraščanju. Vezivno tkivo sta Jadran in Aleksandar, vnuk in dedek, ki nista zvezana le gensko, temveč tudi mitsko. Oba odraščata brez očetov, Jadranov oče Safet kot izbrisani pred balkansko vojno odvihra v Bosno in tam ostane, medtem ko Aleksandrov oče nima imena in obraza, stanuje zgolj v izmišljajah. Anja svojega moža Jadrana zapušča, ko pa Jadran to zasluti, se privije bliže k njej. Prav tako hoče svojega moža Aleksandra, ki eno leto stanuje v Kairu, medtem zapustiti Jana, a se njena nemoč, tudi nedolžnost naposled razvijeta v demenco – da bi Jana zapustila Aleksandra, mora najprej zapustiti samo sebe. Pa vendar niti na strani zapuščenih možkih ni vse kristalno čisto; njuna muka je sla po svobodi, ki si jo zamišljata kot odvezo od odgovornosti. Jadranova sla se za nekaj vihrih trenutkov usmeri v osnovnošolsko simpatijo Tadejo, Aleksandar pa začne stik z ženo obujati šele, ko je od nje odtrgan. Zgodbi protagonistov poudarjata slutnjo, da družina niso le ljudje, temveč tudi atmosfera, neobvladljiva zapuščina, ki se bo v življenja članov pritihotapila skozi vsako prosto špranjo. Morda je družine manj v njenih ljudeh, kot pa je je v njenih mitih, morda jim nikdar ne moremo zares ulti. Čeprav je Aleksandar zažgan in pokopan, mora njegov proces Jadran nekaj časa še nadaljevati.

V mesu družinskega mita tiči spoznanje, da je svoboda le drugo ime za osamljenost: “Tudi zdaj, ko sedim pod figo, naslanjam glavo na njeno deblo in ne čutim bremen življenja, nisem svoboden. Le zapuščen sem. Le sam sem.” Obojega, odveze in ljubezni, človek ne more imeti. Aleksandrov uvid pride prepozno, Jadranov pa obeta srečen konec: njegova ljubezen do Anje

je živa, budna, hotna, Anja je tista ženska, za katero bo z drevesa trgal fige, pa čeprav je v prvih romanesknih taktih Anja “drugje in mene spet preganjajo želje, prepovedane želje po begu, po svobodi, po brezmejestvu, spet te potrebujem, da se premagam, da zatrem v sebi to, kar naju ogroža, da uspavam svoje strahove”. Sreča v zaključku romana ni hollywoodizirana – čeprav junak naposled izbere ljubezen, mu mora zgolj izbira (zaenkrat) zadostovati, njegova sreča je v pomirjenju, v njegovi intimi. Jadran lahko vetrove in sapice mitskega vzdušja svoje družine preokrene v prid ljubezni in pripadnosti. To pa ni le intimistična tema, temveč tudi politična: gre za obrat navzven in dvig nadse.

V družinsko izročilo Vojnović vpleta tudi kovačičevske razmisleke o vztrajnosti tujstva, o nedomačnosti, o neudomačenosti – vse to so, seveda, izrastki vprašanja pripadnosti, ki ga Vojnović obravnava na konservativen način, brez trohice liberalne iluzije, da so človekova razmerja z drugimi vselej manj pomembna od odnosa s samim seboj. Avtor z Jadranom in Anjo prikazuje genezo odraslosti, ki jo bistveno določa občutek za skupnost, za konstrukcijo, v kateri “mi” ni zgolj majestetičen, temveč konkreten. Čeprav so tudi drugi liki romana natančno razplasteni, naloga Vesne, Maje, Jane in tudi Safeta ni v tem, da prenašajo ideje, ampak slednje obarvajo in omogočijo. Da lahko nastane velika stavba, jo morajo graditi mnogi – to pa velja tudi za romaneskno temo.

Družinski procesi so naslonjeni na federalno jugoslovansko utvaro, ki se je iztekla v balkanski vojni, ko so zbadljivke o slovenskih janezih in bosanskih smrdljivcih dobile svoj pravi obraz. Roman pokuka v podtalje velike pripovedi o bratstvu in prikaže zarezo, ki je zaradi strahu in nevednosti potekala med pripadniki balkanskih narodov ter simbolno in tudi konkretno poškodovala mnoge družine. Roman odkriva stisko, ki so jo čutili tisti, ki niso zares domovali ne v Jugoslaviji ne v emancipiranih nacionalnih državah, ki so preživeli več zgodovinskih obdobij, se soočili z efemernostjo in arbitrarnostjo političnih skupnosti in postali za vedno razmeščeni. Safet ni Ljubljčan, kot takšnega ga ne vidijo drugi, niti se ne more videti on sam, hkrati pa tudi ni Bosanec, čeprav se v rodni kraj zateče po uteho. Tam vztraja, ker zanj obstaja družbeno-politično pričakovanje, a se čez rob pričakovanj preljuje nazaj v intimo, v nalogo, naj si dom, ki mu bo hotel pripadati, poišče sam.

Šibkost Vojnovičeve *Fige* so nekateri slogovni registri, ki učinkujejo bodisi prisiljeno bodisi izrabljeno. Takšna je Jadranova nočna, polerotična, polsentimentalna litanija v tretjem delu romana. Izpisana je kot dolga, ritmična poved, ki pa ji poezija hitro poide, od nje ostanejo samo še obče

jezikovne rešitve, ki izbrani formi ne pritičejo. Vojnovičeva pisava nasploh nima metaforične moči (ima zgolj veliko poskusov), ampak zlasti epsko, zato so trenutki, ko se v toku slovenščine-kot-slovenščine zasveti dobro razdelana figura, še toliko bolj dragoceni. Poglavje, ki opisuje Jadranovo in Anjino zbliževanje in prvi seks, je izpisano srednješolsko bedasto, z izrazi, kot so “faconar”, klišeji, kot so “prepričanja veljajo le ob zapetih hlačnih zadrgah” ipd. Gre za verizem povprečnega ljubljanskega “pecanja”, predvidljivo strukturirane scene, ki zmotijo gladko in poglobljeno zibanje romana ali, boljše, namesto da bi resnost raztresle, jo naredijo še bolj nujno. Zadane slogovne poškodbe pa vendarle niso dramatične, večino *Fige* je mogoče pohrustati v enem sedenju in se nato še dolgo spominjati njenega skoraj dozorelega trpkega okusa.

Martina Potisk

Matjaž Pikalo:
Rekla si, da hočeš.

Ljubljana: Beletrina, 2016.

Pričujoči pomenek z najnovejšo Pikalovo pesniško zbirko, ki ji je bil prek posredovanja Aleša Debeljaka dodeljen “uliksesovski” naslov *Rekla si, da hočeš*, pričujem prav tam, kamor po mojem mnenju tudi spada, in sicer – v cirkusu. Toda ne v kakšnem turobnem in duhamornem *Circusu Fantasticusu*, ki kleca pod težo gromozanskih metafizičnih konstelacij, temveč v tistem barvitem in fluidnem cirkusu, ki se udejanja ravno tako polnokrvno kakor *Imaginarij doktorja Parnasa*. Tam torej, kjer biti žongler pomeni, da si priljudni čarodej, ki za krinko kratkočasnega zabavljaštva lovi ravnotežje med samim seboj in svetom. Morda preprost in norčav na videz, a v resnici nesporni virtuoz, kakršnih se jih mnogo spominjam iz svojih otroških let, ko cirkusi pri nas še niso veljali za “redko žival”, skoraj takšno, za kakršno je Esad Babačić pred dobrimi dvaindvajsetimi leti razglasil Pikala samega.

Ampak zakaj sploh vse to govoričenje o žonglerjih, virtuozih in cirkusih, ko pa se je slovenska literarnokritiška stroka že ob izidu Pikalove pesniške zbirke *Pes in plesalka* (1994) poenotila v tezi, da Pikalo nikakor ni zgolj redka, temveč je povrh vsega še (tako Matevž Kos) “simpatična žival”? Ravno zato, ker se danes omenjenega pesnika naslavlja tudi s “pesniškim žonglerjem”. Navedena sintagma je namreč “last” tistega nepodpisanega pisca spremnega sestavčiča z ovitka Pikalove pesniške zbirke *Rekla si, da hočeš*,

ki se mu iz nekega meni neznanega vzgiba ni zdelo potrebno niti omeniti, kam cilja s to svojo, recimo ji “žonglersko metaforo”. Le ugibamo torej lahko, kaj je pri vsem tem Pikalovem “žongliranju” dejansko “v igri”. Toda kakor bomo videli, je Pikalova pesniška drža veliko bolj kot posnemanja vrednemu žongliranju podobna ležernemu *piciginu*, igri, ki si jo želi vsaj še poslednjič zaigrati Pikalov lirski subjekt, ta “Indijanec in pirat, transvestit in klovn, / muzikant in pevec, priljubljeni voditelj // otroškega festivala in osovraženi *playboy*”, a jo namesto njega samopašno odigra kar pesnik sam.

Kajti tudi *picigin* je igra z žogo, ki pa naj bi jo Pikalo obvladoval do obisti, če sodimo samo po njegovi *Dvojni podaji* (2010) z Davidom Šalamunom. A tokrat smo priča ravno nasprotnemu. Pikalova pesniška zbirka *Rekla si, da hočeš*, ki združuje dva razdelka s po dvajsetimi pesmimi, je namreč preveč notranje nedovršena, da bi se lahko posrečeno ozirala k postmoderni pesniški modifikaciji (medbesedilne reference in citati, fabulativna optika, posluš za metriko) z začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja. Tudi zato ne zmore suvereno slediti šalamunovski poetiki popotovanja in/ali demistifikaciji velikih tematik, temveč se zgolj naslanja na skoznju izpeljano reinterpetacijo Homerjeve in – kar je sicer pohvalno – Joyceove “Odiseje” hkrati.

A kaj, ko si Pikalo, oziraje se proti Homerjevi pesnitvi, izmisli (in to prav nič “po žonglersko”) podaljšan, prestopni, pravopisno pravilen epski verz, skozi katerega zlagoma upesnjuje zgodbo (fabulo in mit). To pa je tudi vse, kar ima pričujoča pesniška zbirka *Rekla si, da hočeš* skupnega z discipliniranim homerjevskim stihoklepstvom. Kajti kakor da bi Pikala bolj kot h “klasični” ritmično-metrični strukturi samih pesmi vleklo k povsem nameremu razglaševanju le-teh, tako je njegov bralec namesto enakomernega žvenketa daktilskih heksametrov in pritikajočih stopic deležen svobodnega, “lojtrskega” izmenjavanja naglašanih in nenaglašanih zlogov. Ravno zato se nadalje zdi, da je Pikalov pesniški kupleraj še najbližje postmodernističnemu pesnjenju Iztoka Osojnika (npr. kot v *Razglednicah za Darjo*, 1996), le da s posebno afiniteto do cinične, banalne pogovornosti, pripete na nedokončano zaporedno rimo in zaostreno, aforistično dikcijo: “Fino, da vemo, do kod spustiti se smemo. / Kje ste zdaj emocionalci, da se malo / porežemo, in to zastonj? Pridite, se bomo / igrali z nožki!” (*Dan brez plavanja*).

Pravzaprav bi pesniška zbirka *Rekla si, da hočeš* lahko bila dovolj polno krvna in samozadostna že, če bi za začetek opustila tisti ludistični, šalamunovski podton, ki veje iz dobre polovice vseh pesmi in je hkrati stilistični pokazatelj “zunanjega”, homerskega popotovanja. Le-to se namreč kar šibi pod težo trivializiranih peripetij, humornih zasukov in besednih zagonetk,

zaradi česar je (z izjemo epske ritmičnosti in štirivrstične kitičnosti) pravo nasprotje dvanajstim razmeroma krajšim pesmim, ki so sicer simetrično (na tretji "ikt"), a preredko posejane po zbirki. Kajti tako žal nanese, da je le tretjina pesniške zbirke podvržena popotovanju skozi intimne, metaforične pokrajine, pa še to na način, ki je že Joyceovemu *Uliksesu* zagotovil svetovni sloves. A vendar, če smo poštene, so zlasti te zadnje, t. i. "vstavljene" pesniške sekvence nesporna odlika Pikalove pesniške zbirke, saj se njihova performativna optika ne skrči na zavest kake sodobne Penelope, temveč se skozi izslikava "herojska" (samo)podoba njenega ljubimca, bolj ali manj tipičnega moškega z ojdipovskim kompleksom. "Junaka" našega časa pač, ki zaseda kar dvojni prestol; medtem ko mu v točno dvanajstih pesmih pripade položaj joyceovskega, notranjemonološkega "izpovedovalca", se mora v preostalih osemindvajsetih pesmih na mah preleviti v homerskega, zgodbarskega "poročevalca". Posledično v pesniški zbirki *Rekla si, da hočeš* mrgoli zlasti za epiko značilnih narativnih prijemov (dialogizmi, poročani govor, detajlni opisi), ki pa večinoma služijo že ničkolikokrat videni, parodični demitizaciji svetovne pesniške tradicije.

In tako nam za konec ostane samo še zavozlana množica bliskovito menjavajočih se (pris)podob heterogenega postmodernega sveta, zdaj faktičnih (Itaka, Silba, Ljubljana, Peca), zdaj fiktivnih, metaforičnih (Grand hotel Evropa, Hostel Celica) krajin, povrhu pa še enkrat toliko irelevantnih miselnih in/ali zgodbenih zasukov, popotniških skic, preskakujočih toposov in neodgonetljivih asociacij, katerih resnična poanta je bržkone znana le pesniku samemu. Še lirski subjekt začuda ni več isti "Odisej", ki je "po žonglersko" prigalopiral med "visokimi" in "nizkimi" pesniškimi predstavami, med preprosto (homerjevsko) in elaborirano (joyceovsko), ločil in velikih začetnic oproščeno "govorico", temveč se vse bolj spreobrača v nekakšen freudovski *patchwork* vsega nezavednega, arhetipskega naenkrat. Kot tak, mnogooblični ahasver, se pravi Odisej in Ojdip, Stephen Dedalus in Leopod Bloom, kralj Matjaž in gostobesedni pridigar v eni osebi, se nadalje loteva medbesedilnega dialogiziranja svoje intimne, individualne izkušnje z obširno kolektivno zgodovino človeškega spomina. In s tem nadaljuje, vse dokler končno ne doživi "razsvetljenja", ki pa ga po vzoru kakega srednjeveškega kronista zapakira v uborno sentenco z neizglednim moralizatorskim podtonom: "Preroško je zapisal, da Evropa / umira, ni pa vedel, da je Evropa že mrtva, / tako kot bog, kateremu je osmrtnico natisnil / Nietzsche" (*Grand hotel Evropa*).

Pesniška zbirka *Rekla si, da hočeš* je torej burkaška in meditativna, poskočna in žalobna, urbana in infantilna, je parodija in oda, "patos" in

“tanatos”, je, skratka, sestavljena iz dveh kontrastnih tematsko-pomenskih osi, erotično-intimne in manj opazne družbenokritične (honorarji, bodeča žica, dvojezični napisi). Toda tovrstno “dvoličje” ne funkcionira vedno in se lahko kaj hitro zaobrbe samemu sebi v pogrom. Saj že znan slovenski svetovljan, Jančarjev Gradnik, spoznava, da poet in žongler (pardon, atlet) ne moreta bivati pod isto streho. A v kolikor smo ležerni hedonisti in nas poleg tega zaslepi še luč z vrha Parnasa, je branje Pikalove najnovejše pesniške zbirke (skupaj s poslušanjem priložene zgoščenske *Luč in glas*) lahko prav prijetno – drugače pa precej utrudljivo – početje. In če še malce parafraziram Jančarjevo *Posmehljivo poželenje*, lahko zaokrožim, da želi prevetrena pesniška zbirka imeti za vsako ceno oboje, “zlo in dobro, oboje hkrati v srcu”. Le da ima prvega (naj)več, če si dovolim pripomniti, postmodernizem in medbesedilnost gor ali dol. Kajti, ne nazadnje, medbesedilnost pač ni tista “zaključna žoga”, zaradi katere bi bili primorani ugledati kvalitetno v vsem, kar je nepretencioznega, avtomatiziranega, “cirkusantskega”. Seveda pa samo zato še ne kaže kar na vrat na nos eliminirati “pesnikove” želje, zapisane v zaenkrat še nenadkriljivih *Bilah* (1997), in sicer “Daj Bog, da se mi nikoli ne bi posušil jezik” (*Mali Buda*). Ne, le kakšno pesem bi veljalo tudi po večkrat “vreči v zrak” oziroma jo dalj časa klesati in brusiti.

Anja Radaljac

Milan Dekleva: Menjalnica sanj.

*Ilustriral: Jure Engelsberger.
Ljubljana: Mladinska knjiga, 2015.*

Menjalnica sanj je v redu knjiga. V redu je zato, ker ni neumna. V redu je, ker ima fajn ilustracije. V redu je, ker ima tudi fajn zgodbo. In v redu je, ker se je ob njej mogoče pogovarjati o veliko rečeh.

Deček Oliver, osrednja literarna oseba – no, poleg psa Darwina in ribe Velike pokalice (ki je tudi letalo) – se živo zanima za evolucijo (tako vseh mu je, da bi o njej rad celo sanjal) in pri svojih rosnih letih je že izumitelj. Leteča riba Velika pokalica je njegov lastni izum. O tem jasno priča prva ilustracija – tista, ki ji pripada besedilo, v katerem nam pripovedovalec pojasni, da je Oliver, odkar se mu je rodila sestra, zvečer buden kot netopir, očka pa Oliverju pred spanjem prebira Eduarda Galeana ter se z njim pomenkuje o tem, kje je menjalnica sanj, na katero sta naletela v zgodbi. Ilustracija nam prikaže Oliverjevo pisalno mizo: nad njo visijo načrti za letečo ribo, na tleh, pod mizo, ležijo prvi (testni) modeli Velike pokalice, ki jih je Oliver že izdelal.

Že uvodni dve strani, ki zajemata tako rekoč prvi prizor, precej nevsiljivo, a vseeno dovolj jasno nakazujeta, da se je o literaturi nujno pogovarjati. Milan Dekleva zgodbo začenja s pogovorom o knjigi, ki jo ati in Oliver družno prebirata in tudi ilustrator Jure Engelsberger ju ujame ravno sredi pogovora; jasno sta nakazana očesni stik in dečkova odprta usta. Pogovor je sproščen, ati pa se potrudi odgovoriti tudi na tista Oliverjeva vprašanja, ki ga morda za trenutek zmedejo ali presenetijo. In prav takšna vprašanja

lahko sproža tudi *Menjalnica sanj*. Pomembno je, da nanje skupaj iščemo odgovore.

Dekleva obenem že takoj na začetku uvede nekaj pomembnih informacij, ki lahko delujejo kot problemska izhodišča: Oliver je pravkar dobil sestrico, ob čemer se očitno počuti negotovega ter prikrajšanega za materino pozornost, kar se odraža v vedenjskih spremembah; deček je ob večerih živahnejši, teže zaspi, Dekleva pa posredno nakaže, da ga mučijo tudi nočne more; ko očka bere o "sejmišču sanj" se tako vznemiri in zanima ga, ali lahko tam zamenja strašne sanje za lepe.

Uvodnemu prizoru sledijo pomenljive, precej "freudovske" strani: Oliver po večernem branju zaspi in v sanjah postane njegova Velika pokalica "pravo" letalo, ki ga zna Oliver sam usmerjati – v sanjah torej prevzame nadzor nad dogajanjem. Ko usposobi ribo letalo se odpravi na podstrešje, ki ga lahko beremo tudi kot vstopno oziroma prehodno točko, po kateri se znajdemo v Oliverjevem nezavednem; podstrešje je skrajna točka hiše, kjer Oliver prebiva s svojo družino – tu najdemo številne športne pripomočke, igralni avtomat, skuter, električno kitaro, pa tudi plakat *Dark side of the moon*, prek katerega Engelsberger uvaja medbesedilnost na ravni ilustracije; tako kot Dekleva vnese Galeana ali Darwina, vnaša ilustrator nekatere glasbene in likovne reference. Teh otrok morda ne bo prepoznal, vendar predstavljajo izhodišča, prek katerih lahko vsebino knjižice razširimo na različna polja in otroku predstavimo tudi vsebine, ki se jih knjiga dotika le posredno; v slikanici npr. naletimo (prek ilustracij) še na *Krik* Edvarda Muncha, na rek "*divide et impera*" duhovito zapisan na biljardno mizo, na "*peace*" simbol, na priročnik za samopomoč *Moj lajff*, na mikroskop, teleskop in podobno. Naletimo torej na elemente, ki osnovno pripoved razširjajo z referencami, ki so stvar splošne razgledanosti, družbe, kulture..., ki otroka obdajajo. Če jih odrasli bralec prepozna in nanje opozori tudi otroka, slikanica dejansko deluje kot bistroumno izhodišče različnim predmetom pogovora in lahko širi otrokovo znanje prek meja tistega, kar ponuja le osnovni pripovedni tok. Inteligentne in domiselne ilustracije so vsekakor ena od velikih prednosti *Menjalnice sanj*.

Še tolikanj boljše pa je, da te ilustracije v resnici podpirajo besedilo, ki je prav tako pomensko odprto: ko Oliver zleze skozi čarobno odprtino (luknjo v zidu podstrešja), se sreča z zelo pametnim psom, Darwinom, proučevalcem evolucije, in se z njim odpravi poiskat menjalnico sanj. Med letom v Urugvaj, državo, iz katere prihaja Galean, Darwin Oliverju izdatno pripoveduje o evoluciji, pri čemer Dekleva precej posredno in šaljivo pojasni, za kaj pri evoluciji sploh gre: "Oliverju je v glavi kar šumelo od razlag

o stranpoteh evolucije, črvov, ki so postali vretenčarji, hrčkov, ki so se razvili v lenivce, in čemažev, ki se spremenili v čežane.” Skozi besedne igre avtor otroku pojasnjuje, da je evolucija povezana z mutacijo, z nenehnim spreminjanjem, naloga starša pa je, da otroku teorijo pojasni natančneje (in seveda znanstveno ustrezneje), je pa to vsekakor ena od dobrih izhodiščnih točk za pogovor; podobno kot npr. že omenjena ilustracija plakata; nikoli ni prezgodaj, da bi se otrok spoznal z *Us and them* – in tako se, ob takem medbesedilnem branju, spet odprejo nove teme za pogovor.

Kakor koli že. Oliver in Darwin naposled prispeta v Urugvaj, kjer se zapleteta v kratek prepircček s Predsednikom. Na tej točki bi veljalo opozoriti, da siceršnja igriva odprtost besedila tukaj morda ni čisto na mestu; predsednik Urugvaja je namreč oklican za “zadrtega voditelja nogometne velesile”, kar je morda nekoliko netaktno; predsednik namreč vselej predstavlja neki narod in čemu bi otroku hoteli sugerirati “zadrtnost” neke države? Ni ta termin nekoliko nestrpen in ali ni bolj smiselno, da si otrok na podlagi pogovora počasi ustvarja mnenje o neki državi, morda celo o politiki neke države? Zlasti zato, ker aktualni urugvajski predsednik časopisov ne polni s prav “tipičnimi” naslovi; v navezavi z njim lahko beremo predvsem o odločitvi za neelitističen način življenja: v dobro svojih državljanov se je denimo odrekel devetdesetim odstotkom svoje plače, poleg tega je Urugvaj znan tudi kot “južnoameriška Švica”. Ta referenca je tako morda manj posrečena kot druge.

V nadaljevanju se Oliver in Darwin končno znajdeta v Deželi sanj, na sejmju, kjer se prodajajo sanje. Tu naletita na “hipije, ki znajo sanjati z odprtimi očmi, železničarje, ki se jim sanje kadijo iz ušes, pesnike z zasanjanimi peresniki, lepotne kraljice, ki se jim v sanjah prikazujejo potice” in še številne druge “trgovce s sanjami”. Šaljivi opisi prodajalcev so seveda spet dobra izhodiščna točka za pogovor, tokrat predvsem za razvozlavanje metafor, na primer zakaj imajo pesniki zasanjana peresa. Manj prepričljiv je primer politikov, ki da “lažejo z zaprtimi očmi” – ta primer je spet nekoliko preveč didaktičen in zdi se, da bolj zapira, kakor odpira možnosti za pogovor, otroku pa ne omogoča, da o rečeh razmišlja sam.

Po eni neuspešni zamenjavi (Oliver sanje o strupeni kači zamenja za sanje o vojaškem treningu) Oliver naposled naletita na plemenito divjo svinjo, ki ima na voljo sanje, ujete v čarobno kroglo, ki jo je pripravljena zamenjati za sanje o vojaškem urjenju. Najboljše pri vsem skupaj pa je to, da si Oliver s pomočjo čudežne krogle lahko sam izbere sanje, ki si jih želi sanjati. In prav v tem se skriva odgovor na njegovo začetno razburjenje: Oliver si mora povrniti občutek varnosti in obvladovanja nove situacije in to – rahlo freudovsko – doseže skozi sanjske podobe.

Menjalnica sanj je spisana v igrivem jeziku in – kakor prikazano – pušča številna odprta mesta, ob katerih lahko starši ob branju z otrokom razvijejo pogovor, pri čemer je zlasti dobro, da se ilustracija in besedilo dopolnjujeta oziroma podpirata in v približno enaki meri delujeta spodbujevalno in odprto. Obenem slikanica načenja številna vprašanja, s kakršnimi se sooča veliko otrok: kako se spremeni dan v družini, v katero se rodi nov otrok, kako zvečer lažje zaspati, kako k sanjam pristopati bolj igrivo in z manj strahu, kako pridobiti občutek nadzora nad novimi situacijami itn. In kaj je še najbolj fino? Ker se knjižica konča zelo odprto, morda ni odveč upanje, da bo Dekleva spisal še kakšno dogodivščino, v kateri se bomo srečali z Oliverjem, Darwinom in Veliko pokalico.

Maša Oliver

Miha Mazzini: Zvezde vabijo.

Ljubljana: Mladinska knjiga, 2016.

Mladinski roman Mihe Mazzinija *Zvezde vabijo*, nagrajen z modro ptico, ima vse, s čimer se pohvalijo priljubljeni in uspešni sodobni mladinski romani. Bere se kot detektivka z obvezno ljubezensko zgodbo in sodobno socialno problematiko. Karakterji so raznoliki in prepričljivo dodelani. Tematizira individualne in družbene pasti digitalnega sveta, obenem pa se obrača nazaj v svet, kjer se človekova ranljivost še vedno odpira med prijatelji v intimi mladinskih sob in kjer so konci zgodb pristno odprti.

V svojem drugem mladinskem romanu nam avtor brez moraliziranja odkriva svet sodobnih mladostnikov, ki bivajo in se družijo z vrstniki pretežno v digitalnem svetu. Notranja naslovnica v podobi tipkovnice sodobnega mobilnega telefona bralca vabi, da jo odklene in vstopi v digitalni svet klepetalnic, namišljenih profilov in lažnih identitet. Sreča se s Kajo, najstnico, ki na ulici suvereno opravi z nastopaškimi fanti, doma pa sanjari o platonični ljubezni z interneta in dvomi o svojih pevskih sposobnostih. Nekoliko mlajša Ana je Kajino nasprotje: plaha in še vedno malce naivna se na pevsko tekmovanje prijavi iz povsem drugačnih razlogov. Med deklicama se splete pravo prijateljstvo, ki zahteva soočenje z resnico. Ta ne pride zlahka in brez razočaranj, obenem pa zahteva tudi nekaj detektivskega dela. Ana kar hitro opravi s Kajinim dvomom o lastnih sposobnostih, v istem trenutku pa odpre nov dvom o resničnosti Kajine internetne simpatije. S tem se skrha njuno sveže, a edino resnično prijateljstvo. Da bi prijateljici

odprla oči, v njej prebudila zaupanje vase ter obenem ohranila tudi njuno pristno in edino iskreno vez, se mora Ana zateči po pomoč h Kajinemu bratu Simonu. Ta svojo pripadnost išče pri lokalnem fitnes mojstru Petru in njegovi oprodi Koksu, ki si svojo identiteto gradita na podlagi tonusa in čvrstosti trebušnih mišic.

Delo odpira vprašanja identitete in medsebojnih odnosov v sodobnem svetu, v katerem nam vladajo digitalne naprave, ter izpostavlja nasprotje med podobo in resnico, torej prav tisto nasprotje, ki ga vzpostavlja in spodbuja digitalni svet. Za tiste, ki digitalnega okolja še niso usvojili ali se jim izmika, pa igre videza in identitete zagotavljajo televizijski šovi oziroma popularne avdicijske oddaje, v katerih se kalijo nove estradniške "zvezde". Kljub temu da junaki spijo, jedo in dihajo s svojimi mobilnimi telefoni vsak trenutek, pa jih življenje vedno znova privede pred preizkušnje v resničnem svetu, z resničnimi ljudmi. Nasprotje med videzom in resnico se tako odpira na več ravneh in aludira na naslov dela, ki ga seveda lahko beremo na več načinov. Zvezde vabijo medse vsakega izmed junakov zgodbe na svoj način. Nazadnje se vsi ujamejo v past pretvarjanj: Kaja vztraja v iluziji platonske ljubezni z "namišljenim" Robertom, Peter je obseden s fitnesom in obliko svojih tricepsov, Ana in Simon pa skujeta detektivski načrt, ki vključuje uporabo uspavalnih tabletk in krajo mobilnega telefona ...

V tako zavajajočem svetu izmuzljivih resničnosti se iščejo mladi, spletajo in razpletajo se prijateljstva, ljubezni, zaupanje med različnimi akterji. Kljub močni vlogi digitalne resničnosti pri zapletu in razpletu zgodbe, pa so ključni trenutki umeščeni med skorajda nostalgичne in anahrone elemente sodobne resničnosti. Tako je npr. pri igri razkrivanja identitete Roberta odločilna vožnja z vlakom, ki razkrije pogled na Petrov doma izdelani fitnes kotiček, Kaja pospremi Ano v svoj svet glasbe s starim gramofonom in ploščami pevke Ette James, medtem ko Anina babica in Tone prisegata na spontane piknike z zložljivimi stoli na parkirišču.

Nova družbena problematika se v delu staplja s tematskimi stalnicami tovrstne slovenske literature: z alkoholizmom, enostarševskimi družinami, ekonomsko nestabilnostjo, razčlovečenjem, ki ga prinaša potrošništvo ... Ob Aninih in Simonovih tavanjih po mestu prepoznavamo spremenjeno podobo slovenskih urbanih središč: nedokončane novogradnje, ograjene prazne parcele, nočna blokovska naselja z osvetljenimi okni – še eno vrsto navideznih zvezd, za katerimi se skriva manj svetleča in nič preveč topla resničnost človeških usod.

Pripoved ostaja resna, mestoma jo omilita humor in navihanost predvsem dekliskih likov. Slog je izčiščen, skorajda skop. Pripovedovalec perspektivo

pogosto dramsko omeji in se osredotoči na dejanja, dogajanje in dialog, brez podajanja kakršnih koli miljejskih ali podrobnejših psiholoških kontekstov. Tako na nek način bralcu zapira prepoznavanje resničnosti in jo s tem ves čas postavlja pod vprašaj. Kaj je res in kaj se le zdi? Edini mestoma spotikajoč element v pripovedi so dialogi, ki jim včasih manjka živosti, naravnosti, napetosti. Nas avtor s tem opozarja, da izgubljam sposobnost spontanega pogovora in vzpostavljanja medsebojnih odnosov v resničnosti? Da so pogovori za mizo ostanki nekih drugih časov? O tem lahko bralci odločajo sami.

Matej Bogataj

Elite pri petju in plesu

Emil Filipič, Marko Derganc: *Butnskala*. Režija Vito Taufer. PG Kranj, Slovensko mladinsko gledališče, maj 2016 v SMG.

Taufer pri svojih uprizoritvah pogosto v prizorih prikaže, kaj je glavna kohezivna sila v družbi, kje je osišče in kje biva vrhovna oblast, kolikor nima te res ljudstvo, pri čemer nikakor ne smemo pozabiti, da se ljudskemu reče tudi vulgarno: v časih, ko je na pohodu vulgokracija, diktat rumeniziranih množic, se je fokus – kolikor lahko razberemo iz Tauferjevih režij – preselil krepko navzdol. V sfero kulture in proizvodnje (ne)smisla. Oziroma polemičen prikaz čistega govejega užitkarjenja ob banalnostih.

Spomnimo; Taufer je podpisal tri režije Linhartovega *Matička*, eno od njih lutkovno, malo pozneje – kolikor se lahko naslonim na porozni spomin – pa še (primorske) *Zdrahe po Goldoniju*. V vseh teh uprizoritvah je sodišče, tribunal ena od ključnih postaj, predvsem pa nekakšno naličje oblasti, njen morda na prvi pogled najbolj strašljivi in reprezentativni del. Mali človek, pa naj gre za Smrekaričine zahteve do *Matička*, takšne ali drugačne, in s tem povezano *Matičkovo nelagodje*, če že strah prav komedijsko in z vehemenco prikrije, ali pa ves čas med sabo sprto ribiško srenjo in ribiške 'družine', ki jih ob članih posadke na barki sestavljajo še priženjeni in krvni sorodniki – vsi so prestrašeni. Zvijačni in premeteni, to da, saj je oblast toga in okostenela, preveč formalizirana za vse te prismuke,

ki spreminjajo mnenja, ki govorijo vse drugo samo tistega, kar so vprašani, ne, ki resnico skrivajo kot kača noge, vendar so tudi nekako nemočni, neokretni ob soočenju s poustvarjenim jurističnim žargonom, tisto zaresno pravo, ki bo krojilo njihove usode, je nekje drugje in visoko nad človekom in nedostopno njihovi zdravi kmečki (ribiški) pameti.

Seveda je neke vrste proces oziroma sodna razrešitev situacije tudi tisto, kar se zgodi ob koncu v *Tartuffu*. Orgon, poštenjakar, je scela in komedijsko brezrezervno očaran nad svetohlincem, ki se dela čez vse poboženega, svetuje celi družini, kolikor se pusti, pri zadevah morale in kaj je prav in kaj se sme, še bolj pa, kaj nikoli in nikakor ne, hkrati pa bi najraje nabrisal v hiši vse žensko (z izjemo Parnellove, Orgonove matere, ona je izven seksualne menjave in z njo občuje svetopisemsko, torej oralno predvsem o *Svetem pismu* in izpeljanih uporabnih nasvetih v njem); Molière si s kakšno skrivno orientacijo parakleričnih krogov in raznih čednostnih bratovščin ni hotel poslabšati že tako slabega položaja na dvoru in v družbi, kjer ga je samo suverenova samovolja ubranila pred pregonom in izgonom, njega in besedilo, ki je bilo celo prepovedano, z zahtevanimi spremembami pa je otopela njegova kritiška ost. Vendar je *Tartuffe* ob svetohlinstvu tudi novceklincec, pogolten na denar, predvsem pa rad sodeluje v zarotah in o njih govori takrat, kadar jih ni. Ovadi Orgona, ki ima kompromitirajoče papirje, menda jih skriva za nekega prijatelja, ki je v nemilosti – si ob tem mislimo svoje tudi o Orgonu in njegovih zarotniških prijateljih. Vendar pred popolno katastrofo zadevo reši kraljevi sel, ki po nalogu kralja, ki prepozna poštenjaka in se brez sodbe, s suverenovo odločitvijo, postavi na pravo stran. Razkrinka laž in zlo, verjetno zato, ker prva še ni postala svetovni red. Proces, to sem jaz, je poanta *Tartuffa*, in v zadnji, novogoriški uprizoritvi postavi kraljevega sla Taufer izrazito kičasto in neverjetno, nalašč karikirano in zmaknjeno, kot angela, takega pravega iz mašine, če se iz tega (po)stroja že sam Bog ne pojavlja več. Kot bi nam goriška uprizoritev hotela povedati, da je spregledala Molièrov iz prstov prisesani razplet, da pa vanj nikakor ne more verjeti, da se ji zdi puhla domislica, tudi malo servilna, pa jo zato zamenjajo kar z angelčkom, ki se spusti na elastičnem trapezu z neba. Odrskega, jasno.

Vendar se zdi, da se je v zadnjem času Tauferjeva pozornost iz prikazovanja delovanja oblasti in sodišč preselila tja, kjer je dejanska oblast, tja, kjer vlada ljudstvo, namreč v stvareh okusa in družbenih ritualov: v različne sfere umetnosti in kulture kot zadnjega zatočišča, kjer so ljudje, kar so, neolepšano. Če so se prej do tribunala obnašali sicer zvijačno – kako tudi ne, Matička so vzgajili cigani in je temu primerno nabrit, kako

bi se sicer kosal z nebrzdano pofukljivostjo barona Naletela, ribiči pa so seveda v samem strahospoštovanju pred oblastjo tudi zelo nekredibilne in preveč zgovorne priče, nekaj podobnega se pred zgroženo komisijo za znotrajpartijske odklone dogaja tudi ob Malikovem prostodušnem pričanju v Partljičevem *Kulaku*; ugotovijo, da jih bo vse namočil, ravno zato, ker je bolešno resnicoljuben in čistega srca – so kljub vsemu povedali stvari, ki jih sicer vsi vejo, vendar se na njihovem ignoriranju družba konstituira. Kar je seveda nevarno, če postanejo tabuizirane stvari javne, javne pa potem zdrknejo za stopničko niže. Zdi se, da je takšna pozicija do sodišča kot brezprizivne instance izhajala iz domnevne zgodovinske nesuverenosti; sodišče je bilo vedno odtujen ritual, ne samo zaradi juristične latovščine, še bolj zato, ker so ga vodili tisti, ki so bili više in od drugod; nemško oziroma italijansko plemstvo, vse do tistega menda sanjanega trenutka, ko si Slovenci končno *sami voljo vero in postave*. Verjetno tudi zato takšno ogorčenje ob sojenju četverici, ker je – čeprav ne bi smelo, če bi obveljala deklarativna enakost iz Ustave '74, ki je bila ravno s tem kršena – potekalo v tujem jeziku in po tujih zakonih (v tem primeru vojaških in ne civilnih, čeprav pretežno civilom).

Vendar se Taufer veselo napase tudi ob različnih ritualih in ob razumevanju vloge kulture in umetnosti; bodimo realni, v času, ko smo izgubili suverenost nad vojsko (nebo nam čuvajo tujci, vojake pošiljamo na misije, ki so našim interesom izrazito nasprotne, kar naenkrat smo med povzročitelji kolateralnih žrtev in tako med objekti mržnje in morebitnega jutrišnjega napada), nad gospodarstvom in prihodnostjo, ki nam jo odmerjajo nekje zunaj, sta šolstvo in kultura edina preostala državotvorna sektorja. V katera Bruselj ne posega, temveč dopušča, da tam kadrovske ostanke razvrščamo po naši volji in postavi. V skladu z našimi nacionalnimi interesi; da so tisti, ki imajo polna usta domoljubja, ukinili oziroma združili ravno te resorje, je dovolj pomenljivo.

Močna vaja iz portretiranja Slovencev skozi kulturo in umetnost je bila nedvomno Tauferjeva režija *Psihe*, ki jo je Filipčič spisal po Molièrovi dramski predlogi *Amor in Psiha*. In jo izrazito preoblekel in aktualiziral, dogaja se v Sloveniji, za stroške olimpijade mora predsednik države dati v zamož svojo hčer, Psiho, in to Ogabeju, najgršemu in ostudnemu milijarderju, ki je v resnici preoblečen Amor. Združi se svet olimpijskih bogov in pritlehno domačijsko zabavljaštvo, medtem ko Šmihovčev ata – kolikor se spomnim – v skeču gajžla kiklope, odmeva domačijski umtata, umtata ... vsepovsod, eni prdijo himno, zraven pa Venera, Amorjeva mati, v visoki operni maniri poje, “da ji gre res na kurac, da je ena baba iz Kranjske

Gore lepša od nje”, citiram po spominu. V tej poroki neba in zemlje, da ne rečemo firmamenta in človeškega podna, pripade Slovincjem vloga muzikalnih govejizatorjev planeta, vsesplošna veselica je prav ljudska, vulgarna. Prikaz visokega in nizkega je skoraj preroški in takšna postavitev sveta kapitala, globalne ekonomije pa ljudskega slavja je napovedala tisto, kar se je zgodilo na pogrebu 'ljudskega' glasbenika: premier in predsednik naših src sta se prerivala v Begunjah in tam je slednji izjavil, da je *Golica* naša kraljica. Kot da bi hotel reči, da nam na svatbah in v prestolnici igrajo balkanske viže, naši pa se usedejo z oberkramer frajtonarce v srce še tako zagrizenega in zakrčenega Avstrijca; mu ponudijo v banalni izvedbi tisto, kar hoče njegovo srce, klarinet in harmoniko in ponarejeno nošo in ponarejeno alpsko bukoliko.

In nekaj podobnega vidimo tudi zdaj, ob uprizoritvi *Butnskale*: Slovincle pri petju in plesu. Kaj so, kadar so najbolj oni sami in zase.

Butnskala se nam zdaj kot dramska predloga kaže kot tridelna; spomnimo se, nastajala je sproti, kot radijska igra, improvizirano, Filipčič piše v svojem zadnjem romanu *Serafa s Šarhove 2*, posvečenem njunim AGRFT-jevskim akademijskim letom, kako sta recimo takrat, ko sta hotela posneti pot Ervina Kralja v Medvode ali Pirniče, skočila na avtobus za Medvode in tam snemala, pri čemer jima je bil zvočni ambient avtobusa pač rudnik zvokov za zvok avtobusa. Vse glasove sta posnela sama in sproti. Pogosto se je dogajalo, piše v svojih memoarih na to obdobje File, ki zdaj, po romanu *Ervin Kralj*, vse popiše še z drugega, morda Dergančevega stališča, da je kateri od obeh veseljakov osupnil, ker je njegov soigralec in partner vpeljal nov lik; osupnil, ker je bil lik še prazen, brez vsebine in karakterja, na katerega se je bilo treba še prilagoditi. O kakšni strogi strukturi torej težko govorimo, kar je tudi zagata same uprizoritve; druga je dejstvo, da feni poznajo glasove in so pri njihovem poodrenju ortodoksni, gledališče pa mora dati glasovom podobo in takrat vedno nastopi razkorak med pričakovanji in realizacijo. Duhovito je dilemo razrešil Derganc; ko je risal *Butnskalo* v stripu (eBesede, 2014), je dal vsem likom, ki jih je odigral File, njegovo podobo, nos in sploh, ostalim pa svojo. Slabše se je izšlo Slakovemu filmu; razlika med vnaprej znanimi in skoraj ponarodelimi – vsaj za ljubitelje – replikami in njihovo filmsko artikulacijo je bila prevelika.

Butnskala je, kolikor razumemo njeno parodično dimenzijo, najprej igra o skupini izgublencev in ljudi s psihičnimi težavami, ki se v terapevtske namene – buta. Obožujejo skalo, se vanjo zaletavajo in ji namenjajo vse svoje bitje in žitje; seveda z izjemami, ki nam potem takoj potegnejo na obračune znotraj sicer katere koli homogene skupine, tudi najvišje in

najbolj poklicane, partije. Radijska igra, koliko razumem, je nastala na podlagi predhodnega skeča, ki se dogaja na pokopališču, butal pa naj bi se župnik – v nagrobnike. Skupina pod vodstvom Eminence ima seveda krte, dvojne agente, in sovražnika, in to so frutisti, ki se frotirajo, in s temi in njihovo vojsko steklih lisic se potem v znameniti bitki pod Šmarno goro spopadejo butnglavci; priprave na bitko in samo kaotično in osmešeno bojevanje tvori drugi sklop prizorov. Zmagajo in utrpijo žrtve, ki jih potem zazidajo v temelj, ko prevzamejo oblast, ki je seveda spet totalitarna in nepotistična, gre za zlorabo oblasti in krvavo zatiranje drugačnosti, zato jim preti, da jih bodo vrgli z oblasti: množice bodo našle kakšno drugo skupino, ki bo zajahala konja oblasti, verjetno enako prismuknjeno, verjetno kmalu enako nestrpno do drugačnosti.

Tretji del *Butnskale* je poroka Fanči, ene od nosilk gibanja, to je družabni dogodek novopečene elite pod Šmarno goro, še prej pa vidimo praznovanje prevzema oblasti, nekakšno proslavo zbranih osvoboditeljev. Vendar sta obe slavji, oblast vzpostavljajoče in poročno, po svoji formi kar najbolj diletantski, ljubiteljski – avtor glasbe je Aleksander Pešut - Schatzi. Na prvem, osamosvojitvenem, imamo vse od panka, ki ga v stilu enega obtožujočega verza odrjove Peter Musevski s spremljevalnim bendom, konča pa se z ovinkom prek Bregovičevih balkaniad, priredb tradicionalnih ciganskih balkanskih skladb, z Avseniki in njihovimi *Murkami*. Vmes imamo pravo agitko; odigrajo nam mešanico otroške igrice in radikalnega pesimizma temnega modernizma, v zaustavljenih in zdizajniranih prizorih, to je očitno tisti vrh umetniškega; osmešeno prikazovanje prazne odrske pretencioznosti.

Konča se z nebesnim prikazovanjem Mici, ki gleda na podobo svojih rojakov z varne, onstranske dimenzije, sprijaznjeno in malce vzvišeno; Mojca Partljič jo že prej disciplinirano ozemlji, njena nevrotičnost in nepripadnost skupini je prikrita z masko obvladanosti, ki jo samo občasno prebijejo akcije, ki kažejo resnično razrvanost in živahno notranjo dinamiko.

Kar je morda enako pomenljivo kot glasbeni slavnostni program, v katerem ne manjka skečev, recimo imitacije marša vojske s pregibanjem časopisnega papirja, je umeščenost vodje te skupnosti; Miha Rodman kot Ekscelenca je blaziran in nevaren tip, po modelu enega tistih novodobnih gurujev, ki za pozunanjanje in skoraj sladkobno skrbjo za ovce skrivajo marsikaj, predvsem pa na zunaj spominja na motivacijske trenerje, ena sama pozitivnost ga je, eno samo sladko razumevanje. Zdi se, da so butnglavci ostali brez vsega, brez prave oblasti, brez prave duhovne oskrbe, brez vsega razen vojske, ki pa je medtem dobila nove uniforme, tako podobne

zavezniškim za puščavske namene – kostumografijo in scenografijo podpisuje režiser –, vendar ohranila nekdanjo, jugoarmijsko stopnjo (ne)razumevanja situacije. Borut Veselko in Aljoša Ternovšek sta kot pripadnika soldateske Kugla in Bomba nevarna, vendar tudi nekako smešna s svojimi omejitvami in skoraj primarnim, da ne rečemo primitivnim razumevanjem razmerja med oboroženimi in ostalimi silami; razmerja, če odmislimo njuno lucidno odklanjanje napada na svetovne velesile, ki jima ga predlaga in ga morda celo zahteva generalica Fanči, so predvsem erotična. Natančneje; ob možnosti državnega udara se kot prava vojaka ukvarjata predvsem z osebnim rivalstvom, s tem, kdo bo s Fanči. Tej da Vesna Jevnikar nekaj surove nepopustljivosti in odločnosti. Nekaj tistega, kar seveda manjka ključnemu paru, Profesorju Blaža Šefa in Ervinu Matije Vastla; prvi je seveda vzdražen hiperintelektualec in zmedenec, hiter z jezikom in enako hiter v zmedenih akcijah, drugi pa pasiven, izgubljen, vendar brez tiste delirantne dimenzije, ki postavlja dogajanje *Butnskale* v nedoločljivo razmerje do fantastike. Izstopa tudi Dario Varga kot Valentinčič, s svojo pojavo na koncu spominja na rečnega polboga, nekoga, ki se je naveličal podobe plemena in se je umaknil v savske tolmune.

Taufer je igro, ki je medtem izgubila svoj model, torej skupino zanese-njakov na oblasti, ki ne prenesejo konkurence, nadgradil s tistim, kar smo prepoznali kot kvaliteto pri Camusovem *Kaliguli*; z uprizoritvijo dvorne umetnosti, ki ves čas drsi proti množični zabavi znižanega tipa, ali pa, obratno, postaja samozadostna in pretenciozna v svoji hermetičnosti. S tem je zgodbo izpred štirih desetletij izrazito posodobil in priskrbel komentar zdajšnjosti; komentar, ki ji ni naklonjen, pač glede na model, stanje stvari na terenu.

rokgre: *Tarzan*. Režija Eva Nina Lampič. SNG Drama Ljubljana, Mala drama, maj 2016.

Tarzan je besedilo, ki se naslanja na tradicijo spisja o plemenitem divjaku, to dodobra obdelano temo, ki je najbolj zaživela v spekulacijah razsvetljen-cev; medtem ko so si eni prizadevali za postopno in vse večjo civiliziranost vseh, so drugi že videli zametke propada in deviacije razsvetljenske ideje ter se zavzemali za izvorno čistost, brez konceptov postopnega odstranjevanja 'narave' iz človeka na račun racionalizacije. rokgre (psevdonim Roka Vilčnika) uporabi predlogo in imaginarij lorda, ki ga posvoji gorila in ga pozneje najdejo njegovi, beli zavojevalci Afrike, tako, da postavi Tarzana

kot tistega, ki – kljub civiliziranosti in omiki, ki je pravzaprav ovinek in stranpot v njegovi džungelski karieri – izhaja naravnost iz narave in je njen ozaveščen skrbnik. Varuh njene pestrosti, hkrati pa kralj džungle, torej vladar, pri čemer seveda njegova vladavina temelji zgolj na moči in je glede tega, da ga bodo pojedli v hipu, ko ga bodo lahko, povsem realističen. Vendar je *Tarzan* tudi posodobljen; njegovo delovanje ni usmerjeno recimo proti divjemu ali sploh vsakršnemu lovu, ni naiven zaščitnik narave, temveč je bistveno bolj ekološko ozaveščen in dejaven; nevarnost zdaj niso samo karavane in izkoriščevalci, gre hkrati za krik narave, ki je pred dokončno devastiranostjo, tik pred tem, da jo pokupijo multinacionalke in povzročijo katastrofo v ekosistemu.

Če *Tarzan* iz človeškega napreduje v zaščitnika in glede divjih živali prvega med enakimi, je njegov protiigralec in rival pri Vilčniku hijena Mike; videl je dovolj sveta, da nima o človeški vrsti nobenih iluzij, hkrati pa se je s svojo mrhovinarsko naturo dovolj prilagodil, da deluje skoraj človeško. Njegov veliki projekt je izgradnja bitja, ki bo nekje med človeškim in živalskim, ki bo združevalo najboljše lastnosti obeh, tako pravi. V resnici pa je skušnjavec in predstavnik umazanega dela civilizacije; tistega dela, ki vse umaže in uniči v imenu kratkoročnega učinka, zaradi pohlepa in bogatenja. Medtem ko se *Tarzan* druži s svojimi džungelskimi vrstniki, postavi Mike zabavišče in ima seveda še veliko pravih idej, podjetnih in za okolje pogubnih.

Vendar polje spopada ni samo odnos do narave, temveč gre tudi za rivalstvo pri Jane. Ta je seveda prava gospodinja, imela bi otroke – in pralni stroj, televizor s komedijskim programom, reklame, pozornost, viške in kopičenje, vse tisto, česar ji *Tarzan* ne more in morda noče priskrbeti, Mike pa je seveda strokovnjak točno za te vrste potrošništvo in modernizacijo. Jane, kot jo odigra Maša Derganc, vidimo v stanju nezadovoljstva, v katerem je skoraj zrela za zapeljevanje, za nove izzive, zdi se ji, da je *Tarzan* neodgovoren in premalo podjeten, Mike pa poln pozornosti in daril in obljub lepše prihodnosti.

Po nekaj zapletih in preobratih, ko Jane zanosi z Mikom, začasno zapusti *Tarzana* in se veselo obseva s tevejem, se stvari postavijo na staro mesto. Vendar je to za vedno spremenjeno in uničeno, namreč prvotna enotnost med človekom in naravo; *Tarzan* si priskrbi mir zase in za 'svoje' živali tako, da z zlatom, ki mu ga pokažejo pasavci nekje zgoraj ob reki, odkupi zemljišče, ga obda z bodečo žico, da idile ne bo nihče motil, Jane Mika ustrelji – in zdaj čakata, kaj bo z njenim plodom: Mike je le hijena, rezultati torej negotovi, nova vrsta, spaček, morda nekdo, ki bo združil vse najboljše od obeh vrst, človeške in živalske.

Vilčnik se je s podobno dilemo med pristnostjo in neodgovornostjo na eni in preračunljivim kšeftarstvom na drugi strani že ukvarjal, že v svoji prvi igri *To*; tam je naslovni junak spontan in neugnan, nekakšen akviziter, ki ga obišče, pa ga poskuša navleči na razne potrebe, s katerimi bi ga potem držal v pesti. Če imaš potrebe, si se pripravljen uklanjati, da bi jih zadovoljil; svoboden človek je samo tisti, ki ga potrebe pri njegovi motivaciji in delovanju ne omejujejo. *Tarzan* je postavljen v dovolj abstraktno, pa hkrati tudi sodobno situacijo; njegov humor se napaja iz dejstva, da ima očitno odnose s Čito in še kom, kar se izključuje s tistim razumevanjem zveze, ki ga zastopa Jane, hkrati pa je v svoji dvojni naturi tudi smešen. Ne samo kot mož, ki ga vse drugo zanima bolj kot stilska preobrazba doma (na drevesu) in je potem nekaj žmohtnega kreganja z družico, tudi njegova prizadevanja za red v džungli so dvojna, živalska in človeška obenem, ta razpetost pa je seveda vzrok negotovosti in smešnih, nepremišljenih akcij. Kolikor sploh lahko govorimo o njegovem razvoju, je ta bolj zunanji; kot kralj živali je najprej prvi nad enakimi, vendar na koncu tudi že lastnik zemljišča, in to je seveda tempirana bomba: če ne on, pa morda njegovi – ali Mikovi – potomci ne bodo imuni proti pohlepu, hitremu zaslužku, luksuzu, ki ga prinašata civilizacija in življenje v metropolah.

Režiserka Eva Nina Lampič ob dramaturški podpori Simone Hamer se Vilčnikovega besedila loteva kot komične parabole, postavlja ga na scenografijo Jasne Vastl, ki jo ob različnih nivojih – ne nazadnje se dobršen del dogaja v drevesni krošnji, v Tarzanovem drevesnem domovanju – zaznamuje predvsem zaraščenost, plastična trava prekriva vse. Odnos med Tarzanom in Jane je tipičen, skoraj stereotipen odnos med partnerjema v krizi, Jane Maše Derganc je poganjalka napredka in samica, ki ne razume povsem, zakaj se mora ob razvoju bele tehnike še vedno ročno mučiti z gospodinjskimi opravili. Samca sta stilizirana; Tarzan Marka Mandića je ob nedvomnem poudarjanju telesne moči v drži ohranil nekaj od svoje vzgoje pri primatih, kot vedno je izredno gibalno artikuliran, tudi pri obvladovanju različnih ravni prostora, Uroš Fürst nosi ob zapeljivosti in zvijačnosti še spomin na štirinožen izvor, voh in hijensko huljenje butata izpod njegove kultiviranosti. Odrekanje civiliziranosti in njenim pogubnim učinkom pri enem in postopno učlovečenje, ali vsaj imitacija človeškega, pri drugem sta seveda komična; uprizoritev te skoraj parodične moralitete naj prek obeh nosilcev pokaže spor med naravo in njenimi reprezentanti ter predstavniki napredka in nosilci kolonizacije. *Tarzan* je kratkočasna in zabavna, režijsko domiselna in igralsko visoko artikulirana predstava.